

VLASTIVEDNÉ MÚZEUM V POVAŽSKEJ BYSTRICI
v zriaďovateľskej pôsobnosti Trenčianskeho samosprávneho kraja

ZBORNÍK

VLASTIVEDNÉHO MÚZEA
V POVAŽSKEJ BYSTRICI

Považská
Bystrica 2014

OBSAH – CONTENTS

Na úvod Introduction	2
Hollá H.: História Vlastivedného múzea v Považskej Bystrici v rokoch 1984 – 2008 History of Homeland museum in Považská Bystrica in 1984 – 2008	3
Praženicová V.: Vlastivedné múzeum v Považskej Bystrici v rokoch 2007 – 2014 Homeland museum in Považská Bystrica in 2007 – 2014	26
Šujanská A.: Aurel Rutšek – jedna z najvýznamnejších osobností regionálnych dejín Aurel Rutšek, eine bedeutende Persönlichkeit der regionalen Kulturgeschichte	35
Záhora P., Ryljak R. & Blichárová K.: Reštaurátorský výskum, reštaurovanie a konzervovanie západnej strany východnej časti južného obytného krídla Považského hradu Restoration research, restoration and conservation works on west facade of the east side of the southern residential wing of the Považský castle	47
Novýsedláková Z.: Výroba a obchod v obci Praznov v okrese Považská Bystrica Craft and trade in the locality Praznov in district of Považská Bystrica	56
Schreiber P.: Ložiská silicítov – zdroje kamenných surovín v oblasti keblia (okres Púchov) Silicite deposits – the sources of stone raw materials in the Keblie area (the district of Púchov)	84
Žilinčík T.: Fuzáče (Cerambycidae) v zbierkovom fonde Vlastivedného múzea v Považskej Bystrici Longhorn beetles (Cerambycidae, Coleoptera) in collections of the Homeland museum in Považská Bystrica	92
Obrazová príloha Figure appendix	112

ISBN 978-80-970619-4-4

VLASTIVEDNÉ MÚZEUM V POVAŽSKEJ BYSTRICI
v zriaďovateľskej pôsobnosti Trenčianskeho samosprávneho kraja

ZBORNÍK
Vlastivedného múzea
v Považskej Bystrici

Ročník 3

Považská Bystrica 2014

NA ÚVOD

INTRODUCTION

Vlastivedné múzeum v Považskej Bystrici pripravilo pre širokú odbornú verejnosť a svojich priaznivcov tretí ročník Zborníka Vlastivedného múzea, v ktorom sa nachádza sedem pomerne rozsiahlych a veľmi zaujímavých odborných príspevkov z oblasti histórie, reštaurátorstva, etnografie, archeológie a zoológie.

Tento ročník zborníka je venovaný tridsiatemu výročiu založenia Vlastivedného múzea. Doterajšej histórii múzea sa venujú prvé dva príspevky, ktoré mapujú jeho činnosť a objasňujú nemalé problémy, s ktorými jeho pracovníci zápasia už od vzniku inštitúcie a na vyriešenie ktorých nestačili ani tri uplynulé dekády. Tridsiate narodeniny múzea „oslávili“ jeho pracovníci sťahovaním svojich priestorov z budovy na Ul. odborov v Považskej Bystrici do budovy Strednej priemyselnej školy na jeseň 2014. I napriek problémom a komplikáciám, ktoré, v poradi už štvrté, sťahovanie inštitúcie spôsobilo, sme hrdí na to, že sme boli schopní vydať zborník v rovnako vysokej kvalite, ako jeho predchádzajúce ročníky, čo sa týka nielen jeho obsahovej stránky, ale aj grafickej úpravy.

Nedocenenej osobnosti považskobystrického kronikára a regionálneho polyhistora, Aurela Rutšeka, sa venuje článok Mgr. A. Šujanskej, historičky Vlastivedného múzea.

Trojica autorov, členov Združenia hradu Bystrica, predstavila v zborníku zaujímavý a v našom regióne ojedinelý reštaurátorský výskum a samotné konzervovanie a reštaurovanie fasády časti južného obytného krídla Považského hradu. Združenie od roku 2008 vyvinulo enormné úsilie a vykonalo množstvo práce na záchranu ruín hradu, čo určite ocení každý návštevník tejto historickej pamiatky.

Pri príležitosti šesťstého výročia prvej písomnej zmienky o Praznove sme do zborníka zaradili zaujímavý etnografický príspevok Mgr. Zuzany Novýsedlákovej o výrobe a obchode v tejto malej obci. Autorka spracováva tému nielen z historického pohľadu, ale podrobne pojednáva aj o zvyškoch remeselnej výroby, ktoré v Praznove pretrvali do dnešných dní.

Archeologický článok Mgr. Petra Schreiberu spracováva geologické ložiská silicítov na lokalite Keblie ako aj nálezy štiepaných kamenných industrií, ktoré sú dokladom spracovania materiálu priamo na mieste.

Článok Ing. Tomáša Žilinčíka o fuzáčoch v zbierkovom fonde nášho múzea nadväzuje na jeho dva predchádzajúce príspevky uverejnené v minulých ročníkoch zborníka, v ktorých systematicky a odborne mapuje bohaté zoologické zbierky Vlastivedného múzea v Považskej Bystrici.

Zborník vznikol vďaka pochopeniu autorov príspevkov, nadšeniu pracovníkov Vlastivedného múzea a finančnej podpory Ministerstva kultúry Slovenskej republiky a Trenčianskeho samosprávneho kraja.

HISTÓRIA VLASTIVEDNÉHO MÚZEA V POVAŽSKEJ BYSTRICI V ROKOCH 1984 – 2008

HISTORY OF HOMELAND MUSEUM IN POVAŽSKÁ BYSTRICA IN 1984 – 2008

HELENA HOLLÁ

Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív v Bytči, pobočka Považská Bystrica, Slovenských partizánov 1135/55, 017 01 Považská Bystrica; helena.holla@saby-ppb.vs.sk

Abstract: The study provides an overall view of the history and activities of the Homeland Museum in Považská Bystrica since its formation in 1984 until 2008. Based on the material provided by the regional museum, the study describes not only the beginnings of the museum, but also its personnel evolution and cooperation with partner institutions. Besides, the study focuses on collector activity, scientific research, exhibition activities, cultural and educational work, publishing and finally it describes its scientific and methodological activities. The study gives details in questions of setup, finance, and the personnel problem, as those had a major impact on the entire functioning, as well as on its activities.

Keywords: Homeland Museum in Považská Bystrica, manor-house Orlové, exposure, exhibitions, museum collections, cultural and educational events, scientific research, professional activity.

ÚVOD

Na Slovensku je niekoľko desiatok múzeí a galérií a viac ako sto ďalších expozícií, pamätných izieb či skanzenov. Ich zameranie, zbierkotvorná, výstavná a vedeckovýskumná činnosť je rôzna. Vlastnia mnohé vzácne zbierkové fondy a tak uchovávajú kultúrne dedičstvo našej krajiny.

V roku 2009 oslávilo Vlastivedné múzeum (VM) v Považskej Bystrici štvrtstoročie svojej existencie. Z tohto dôvodu som sa rozhodla podrobnejšie spracovať problematiku vzniku a ďalšieho pôsobenia nášho regionálneho múzea. Cieľom tejto práce nie je len priblížiť históriu VM, činnosť a aktivity jeho pracovníkov, ale aj nemalé problémy súvisiace s umiestňovaním múzea v nevyhovujúcich, neadekvátnych a absolútne nereprezentatívnych priestoroch.

Pri spracovaní tejto témy som vychádzala predovšetkým z rozborov činnosti VM za jednotlivé roky a tiež z regionálnej tlače, propagačných materiálov múzea, lektorských textov ako aj z publikovaných a nepublikovaných štúdií a prác jednotlivých odborných pracovníkov múzea. Taktiež som čerpala zo zborníka, ktorý vydalo VM pri príležitosti 20. výročia svojho vzniku (Praženicová & Šujanská 2006). Uvedené materiály mi boli poskytnuté Mgr. Annou Šujanskou, historičkou múzea so súhlasom PhDr. Viery Praženicovej, vtedajšej riaditeľky VM.

VLASTIVEDNÉ MÚZEUM V POVAŽSKEJ BYSTRICI

Vznik Vlastivedného múzea v Považskej Bystrici

Vznik múzea v Považskej Bystrici bol výsledkom snahy dobudovať sieť okresných múzeí v 80. rokoch 20. storočia a v súlade so Zásadami rozvoja múzeí a galérií a Jednotnej siete múzeí, galérií a špecializovaných expozícií vydanými Ministerstvom kultúry SSR, v rámci programových dokumentov vychádzajúcich z princípu akceptovania regiónov ako prírodno-historic-

kých územných celkov. Tak sa úloha realizácie múzea v Považskej Bystrici dostala do dlhodobej koncepcie rezortu kultúry č. 101 z 8. mája 1987 (Mruškovič et al. 2005: 98–100). V spomínanom období sa začalo s personálnym a zbierkovým budovaním múzea. Prvé predpoklady pre vznik múzea položili pracovníci Okresnej pamiatkovej správy. Vďaka iniciatíve PhDr. Milana Kiripolského sa podarilo zhromaždiť rozsiahly etnografický materiál, ktorý predstavoval základ národopisného zbierkového fondu múzea (Janík 1995: 2).

Zriadenie okresného múzea schválil Okresný národný výbor (ONV) v Považskej Bystrici uznesením pléna č. 7/1983 z 29. marca 1983. Vlastivedné múzeum v Považskej Bystrici bolo zriadené dňom 1. januára 1984 podľa zákona SNR č. 109/1961 Zb. o múzeách a galériách v súlade so zásadami rozvoja siete múzeí a galérií a špecializovaných expozícií, v zmysle Úpravy Ministerstva kultúry Slovenskej socialistickej republiky č. 3997/82-32 z 30. júna 1982 pod názvom **Okresné múzeum v Považskej Bystrici** so sídlom v Orlovom. Zriaďovateľom múzea sa stal odbor kultúry ONV v Považskej Bystrici, ktorý zároveň poskytoval zo svojho rozpočtu formou príspevku finančné prostriedky na prevádzku múzea. Múzeu boli pridelené priestory v kaštieli v Orlovom (obr. 1, obrazová príloha str. 112).¹

Expozičné priestory múzea sa nachádzali na prízemí kaštiela, poschodie slúžilo na reprezentačné účely Považských strojární. Hoci malo múzeum v kaštieli zriadené tri pracovne a expozície, plnenie všetkých úloh múzea nebolo dostatočne zabezpečené. V čase svojho vzniku múzeum rátať s premiestnením do kaštiela v Považskom Podhradí, kde mala byť spoločenskovedná sekcia a v Jasenici, kde mala byť prírodovedná sekcia. Rekonštrukcia oboch kaštieľov sa plánovala na začiatok 90. rokov 20. storočia. Kaštieľ v Jasenici bol nakoniec rekonštruovaný až v roku 2003, kaštieľ v Považskom Podhradí nie je doteraz rekonštruovaný.

Vznik a ďalšia existencia múzea súvisela predovšetkým s architektonickou obnovou objektu kaštiela v Orlovom, ktorú z dvoch tretín financovali Považské strojárne Klementa Gottwalda a z jednej tretiny Okresný národný výbor v Považskej Bystrici. K realizácii projektu sa pristúpilo v 4 etapách. Vykonali sa rozsiahle kamenárske, fasádnicke, klampiarske, stolárske práce. Okrem výmeny strešnej krytiny sa muselo urobiť množstvo sadrových omietok, pri ktorých bolo nutné vytvoriť mnohé kópie poškodených častí štukovej výzdoby. Potrebné bolo zachrániť parkety špičkovej kvality s ornamentálnym členením. Zrealizovalo sa aj budovanie podzemnej prístavby, kde boli umiestnené technologické a skladovacie priestory.²

Založenie múzea znamenalo pre okres Považská Bystrica vytvorenie spoločenskovedného a kultúrno-spoločenského pracoviska dokumentujúceho z vlastivedného a kultúrno-spoločenského hľadiska užší región severozápadného Slovenska so zameraním na dokumentáciu tradičnej ľudovej kultúry, spôsobu života ľudu, rozmanitostí a bohatstva prírodných pomerov tejto oblasti. Múzeum bolo slávnostne otvorené 30. apríla 1984 za prítomnosti delegácie ÚV KSČ, OV KSČ, predstaviteľov ONV a Mestského národného výboru v Považskej Bystrici i delegácie

1 Kaštieľ bol postavený na pravom brehu Váhu na miernom svahu pri obci Orlové v roku 1612 ako mohutná štvorkrídlová budova v renesančnom slohu. Jeho prvým majiteľom bol Žigmund Balassa, majiteľ Považského hradu. Jeho rod patrila k významným príslušníkom starého uhorského rodu Balassovcov, ktorému Mária Terézia udelila šľachtický titul. Neskôr sa kaštieľ stal sídlom Považskej vetvy tohto rodu, povýšenej do grófskeho stavu. V roku 1616 kaštieľ vyhorel. V prvej tretine 18. storočia sa začala jeho prestavba. Kaštieľ dal renovovať Pavol Balassa v barokovom slohu. Rodine Balassovcov patrila až do roku 1884, kedy bol predaný obchodníkovi s drevom Jozefovi Lordovi. Neskôr kaštieľ vlastnil napr. cisársky úradník z Viedne Hohenlohe-Majlát, český hudobný umelc – husľový virtuóz Josef Kubelík, poľský gróf Baworovský a riaditeľ ČKD Ing. Klement Růžička. Po znárodnení v roku 1948 patrila kaštieľ aj s prilahlým parkom Považským strojárňam. V nasledujúcom období sídlilo v kaštieli viacero inštitúcií. Slúžil napr. ako internát pre učňovskú mládež, ako sídlo Štátneho archívu a pod. V rokoch 1975 – 1984 prebehla rozsiahla rekonštrukcia kaštiela, ktorá ukončila jeho pustošenie. Kaštieľ prešiel pod správu Považských strojární. V roku 1984 tu našlo sídlo novozriadené Vlastivedné múzeum (Harminc et al. 1968a).

2 Kaštieľ v Orlovom, jeho minulosť a súčasnosť. – In: Obzor, roč. 17, 1984, č. 18 (4.5.1984), p. 3.

koncernu Závody valivých ložísk (ZVL). V prvý deň otvorenia múzea pre verejnosť 1. mája 1984 navštívilo múzeum cca 1600 návštevníkov (podľa údajov múzea).³ Medzi významných návštevníkov patrila napr. v roku 1993 prezident Slovenskej republiky Michal Kováč s manželkou, v roku 1994 predseda vlády SR Jozef Moravčík a Vladimír Mečiar.⁴

Prostredníctvom expozícií sa verejnosti sprístupnil nielen samotný kaštieľ, ale i jeho interiér na poschodí. Na prízemí kaštiela bola vytvorená prírodovedná expozícia a expozície archeológie a národopisu. Expozícia archeológie dokumentovala vývin pravekého a slovanského osídlenia regiónu až do zániku Veľkej Moravy.

Expozícia národopisu sa zaoberala tradičným spôsobom poľnohospodárstva. Návštevníci mohli v časti expozície nazvanej *Ludový odev* obdivovať súbor bohato zdobených ženských krojov zo Zliechova, či svadobný odev z Červeného Kameňa s výbavou nevesty. Ďalšia časť expozície približovala návštevníkom pracovné nástroje a rozpracované finálne výrobky z oblasti súkenníctva, košíkárstva, kolárstva, výroby šindľa i práce v lese. Posledná časť expozície dokumentovala život v tradičnej domácnosti. Expozíciu dopĺňali drevené plastiky ľudového rezbára A. Imriška z Udiče a figurálna plastika z pálenej hliny od R. Ondrášika z Orlového. Svoje zastúpenie tu mali aj výrobky modrotlačiarenskej dielne rodiny Trnkovcov z Púchova (Janík 2004: 3).

Prírodovedná expozícia približovala považskobystrický región v troch celkoch – v geologickom, botanickom a zoologickom. Vďaka iniciatíve zoológa RNDr. J. Kováčika sa podarilo zhromaždiť bohatý zbierkový fond umiestnený na prízemí v priestoroch „sally tereny“. V oddelení fauny mohli návštevníci vidieť dermoplastické preparáty jelenej, srnčej, diviacej a muflónovej zveri, medveda hnedého, zobra lesného, vydry riečnej, ale i vtákov a malých cicavcov (Janík 2004: 3).

Špecifickou súčasťou expozícií bola samostatná expozícia zaoberajúca sa vznikom a vývojom Považských strojární. Na poschodí kaštiela bola ešte umiestnená trvalá výstava *Civitas Bistrichiensis* dokumentujúca vznik a vývoj mesta Považská Bystrica (Janík 1995: 2).

Do roku 2008 malo Vlastivedné múzeum viacerých zriaďovateľov a menil sa niekoľkokrát i jeho názov. ONV v Považskej Bystrici zriadil od 1. januára 1984 **Okresné múzeum v Považskej Bystrici**. Dňa 1. januára 1985 ho ten istý zriaďovateľ premenoval na **Vlastivedné múzeum**. Dňom 1. januára 1991 bolo múzeum delimitované pod Ministerstvom kultúry Slovenskej republiky, s názvom Vlastivedné múzeum.⁵ Od 1. júla 1996 patrilo múzeum pod Považské kultúrne centrum a istý čas nieslo názov **Považské múzeum v Považskej Bystrici** (PM PB).⁶ Dňom 24. marca 1999 sa stal zriaďovateľom Krajský úrad v Trenčíne a múzeum dostalo názov **Vlastivedné múzeum v Považskej Bystrici – Orlovom**.⁷ Dňa 1. apríla 2002 sa stal zriaďovateľom Trenčiansky samosprávny kraj a názov múzea zostal zachovaný.

Po roku 1989 riešilo múzeum predovšetkým problémy týkajúce sa majetkovoprávných vzťahov. Samotnej existencie múzea sa totiž priamo dotýkali zlé hospodárske podmienky vlastníka objektu kaštiela – Považských strojární v Považskej Bystrici. Situácia sa ešte viac skomplikovala, keď dal vlastník objektu kaštiela k 1. januáru 1991 zriaďovateľovi výpoveď z užívania priestorov múzea.⁸ Múzeum v tomto čase vlastnilo aj časť rodinného domu v Orlovom (bývalé priestory Okresnej pamiatkovej správy), kde bol umiestnený depozit a improvizované pracovisko konzervátora – reštaurátora.⁹

3 Považie bohatšie o ďalší skvost. – In: Gottwaldovec, roč. 37, 1984, č. 18 (8.5.1984), p. 1–2.

4 Vlastivedné múzeum Považská Bystrica (VM PB) – Orlové: Výročná správa za rok 1994.

5 VM PB – Orlové: Výročná správa za rok 1991.

6 PM PB: Výročná správa za rok 1996.

7 VM PB: Výročná správa za rok 1999, p. 1.

8 VM PB – Orlové: Výročná správa za rok 1990.

9 VM PB – Orlové: Výročná správa za rok 1990.

Pre vysoký poplatok za prenájom muselo VM od roku 1992 značne zredukovať pomerne rozľahlé výstavné priestory. Po zavedení dane z pridanej hodnoty táto suma ešte vzrástla, preto boli expozičné priestory zredukované a bola ponechaná len stála expozícia archeológie, národopisu, botaniky a zoológie. Pre nedostatok financií (pomerne malý príspevok a platenie nájomného vlastníkovi objektu) nebola plánovaná žiadna nová expozícia.¹⁰ V tomto období činnosť múzea zásadne ovplyvnilo aj zníženie stavu pracovníkov. Nedostatok financií sa múzeum snažilo riešiť aspoň sponzorskou spoluprácou pri organizovaní kultúrno-výchovných a zábavných podujatí pre širokú verejnosť za účelom propagácie a oživenia múzejného objektu. Podujatia boli určené na relax a zábavu návštevníkov na posilneniu ich estetického cítenia, ľudových tradícií, úcte k histórii a láske k prírode.¹¹

Dňom 1. januára 2001 prevzalo múzeum od Správcu konkurznej podstaty úpadcu Považské strojárne a. s. Považská Bystrica objekt kaštieľa do korunového prenájmu spolu s príľahlým parkom, hospodárskou budovou, ohradami pre zvieratá, voliérami a rodinným domom. Múzeum zároveň prevzalo do opatery inventár kaštieľa, ktorý vlastnila spoločnosť Majetok a.s. Bratislava. Múzeu táto situácia síce priniesla ďalšie vážne problémy (vzhľadom na zložitú finančnú situáciu a nedostatok pracovníkov), ale konečne boli od 1. mája 2001 reprezentačné priestory kaštieľa spolu s anglickým parkom prístupné pre verejnosť.¹²

Stiesnené pracovné podmienky sa stali o niečo prijateľnejšími. Vytvorila sa samostatná prijímacia miestnosť pre návštevníkov, samostatná pracovná riaditeľky, dve študijné miesta pre návštevníkov múzea. Vytvorili sa aj samostatné skladové priestory a priestory pre údržbu textílií, nielen úžitkových, ale aj zo zbierkového fondu. Vytvorili sa aj kvalitné výstavné priestory. V priestoroch chodby na prízemí a prvom pochodí bol budovaný fond živých izbových a tropických rastlín.

Pretrvávajúci nedostatok financií sa múzeum snažilo zabezpečovať napr. prenájomom priestorov kaštieľa na rodinné a spoločenské podujatia, recepcie, obchodné jednania, pracovné stretnutia a fotografovanie mladomanželských párov.¹³

Vysoké náklady na energiu, zlý technický stav kaštieľa a nový majiteľ kaštieľa nútili riaditeľku múzea PhDr. Vieru Praženicovú hľadať iné riešenie. Bolo potrebné zrekonštruovať strechu, zmeniť zastaralý vykurovací systém, zamedziť vlhnutiu stien – obvodových múrov a zabrániť celkovej devastácii objektu. Vzhľadom na nevyjasnené majetkové vzťahy by to však boli pre múzeum nevýhodné investície. Nový majiteľ, ktorý kúpil celý majetok od Správcu konkurznej podstaty, mal síce záujem kaštieľ predať, no za cenu, ktorú si zriaďovateľ múzea Trenčiansky samosprávny kraj nemohol dovoliť, a tak sa múzeum niekoľko dní po oslavách 20. výročia založenia vysťahovalo. Závažným problémom však bolo, že Považská Bystrica nemala v tom čase priestory, kam by sa mohlo celé múzeum zo dňa na deň presťahovať.

Pôvodne VM ako svoj depozit využívalo dom č. 47 v Orlovom. Koncom roka 1999 boli z priestorov kaštieľa presťahované zbierkové predmety s cieľom zmenšiť prenajatú plochu, a tak bol tento depozit značne preplnený. Múzeum chcelo v nasledujúcom roku prerobiť suterénne priestory objektu č. 47 pre potreby depozitu, čím by sa vytvoril samostatný depozitný priestor pre každého odborného pracovníka.¹⁴ Tento zámer sa nepodarilo splniť, pretože dom odpredal Mestský úrad

10 VM PB – Orlové: Výročná správa za rok 1999.

11 VM PB: Výročná správa za rok 2001, p. 2.

12 VM PB: Výročná správa za rok 2001, p. 1.

Reprezentačné priestory pozostávali z jedenástich salónov, štyroch apartmánov a dvoch izieb s príslušenstvom. Salóny a časť apartmánov boli zariadené historickým nábytkom. V jednom salóne sa nachádzali pôvodné bohato vyrezávané skrine, ktoré boli po roku 1948 uložené v okresnej knižnici a v roku 1984 po oprave kaštieľa inštalované v tomto salóne.

13 VM PB: Výročná správa za rok 2002, p. 1.

14 VM PB: Výročná správa za rok 1999, p. 1.

v Považskej Bystrici ako vlastník v roku 2003 súkromnej osobe. Múzeum si opäť muselo hľadať náhradné priestory. V súvislosti so sťahovaním koncom roka 2004 získalo do vlastníctva budovu Považskej knižnice v Považskom Podhradí, ktorú využívalo ako depozit. Bývalá knižnica si však vyžadovala kvôli adaptácii stavebné úpravy.¹⁵ Po vysťahovaní sa z kaštieľa v Orlovom našli zamestnanci múzea dočasné prístrešie v Považskom Podhradí v bývalej administratívnej budove JRD, kde boli umiestnené pracoviská a aj časť depozitov zbierkových predmetov. Väčšia časť zbierkového fondu bola uložená v samostatnej budove v Považskom Podhradí. Veľkorozmerné exponáty (napr. dopravné prostriedky – koče) a časť výstavných exponátov boli po dohode s majiteľom ešte uchované v kaštieli. Väčší problém predstavovala expozícia kočov, ktorá sa mala aj vďaka podpore MK SR rozširovať o ďalšie historické dopravné prostriedky.¹⁶ Pre zamestnancov bolo v tomto čase výhodou, že mali lepšie pracovné podmienky na prácu s jednotlivými zbierkovými predmetmi, ako tomu bolo v kaštieli, kde bola veľká zima a vlhko.

V tejto dobe začali pracovníci pracovať na príprave prírodovednej expozície, ktorú chceli umiestniť do kaštieľa v Jasenici (obr. 2, obrazová príloha str. 112).¹⁷ V septembri 2005 získalo VM na dlhodobý symbolický prenájom od Obecného úradu v Jasenici expozičné a výstavné priestory v zrekonštruovanom renesančnom kaštieli v Jasenici. K celkovej rekonštrukcii kaštieľa sa pristúpilo vďaka Obecnému úradu v Jasenici v roku 2003. Verejnosti bol kaštieľ sprístupnený 4. septembra 2005 (Šujanská 2006a). V kaštieli bolo vďaka tomu umiestnené detašované prírodovedné pracovisko múzea a expozičné a výstavné priestory. Ťažiskom prírodovednej expozície bola zoologická expozícia dokumentujúca faunu považskobystrického regiónu. V interiéri kaštieľa boli umiestnené dve dlhodobé výstavy *Regionálna umelecká výroba* a historická výstava *Taká bola Považská Bystrica*. Vo zvyšných priestoroch sa pripravovali výstavy prírodovedného, historického, ako aj umeleckého charakteru a k nim sa viažuce kultúrno-spoločenské podujatia (Šujanská 2006).

Stabilné a vlastné odborné pracovisko priamo v meste Považská Bystrica získalo múzeum v júni 2006, keď sa po ukončení rekonštrukčných prác pracovníci VM presťahovali do budovy na Ulici odborov 244/8, v ktorej sídlila taktiež Stredná zdravotnícka škola a Považské osvetové stredisko (obr. 3, obrazová príloha str. 113). Pre potreby pracovníkov múzea bolo vyčlenené tretie poschodie tejto budovy, kde sa nachádzalo sedem pracovní, jedna knižnica, štyri priestory pre príručné depozity, dva pre konzervátorské dielne, a jeden priestor pre sklad.¹⁸ Táto budova prešla v roku 2008 zo správy Strednej zdravotníckej školy do správy Vlastivedného múzea.

Personálny vývoj múzea

V počiatkoch malo múzeum nielen finančné, ale i personálne problémy. Niektoré odborné pozície neboli obsadené.

Prvým riaditeľom múzea sa stal Mgr. Teodor Kohút, ktorý túto funkciu zastával od 1. januára 1984 do 31. januára 1990. V čase od 1. februára 1990 do 31. marca 1990 bola poverená zastupovaním p. Anna Šujanská. Od 1. apríla 1990 do 27. septembra 1999 viedol múzeum Anton Janík, ktorého vo funkcii vystriedala PhDr. Viera Praženicová, ktorá viedla múzeum do 31. mája 2014.

15 VM PB: Výročná správa za rok 2004, p. 2.

16 Po dvadsiatich rokoch muselo múzeum odísť z orlovského kaštieľa. – In: Obzor, roč. 14 (37), 2004, č. 45 (9.11.2004), p. 4.

17 Kaštieľ v Jasenici pochádza z roku 1618, kedy ho dal postaviť Daniel Szunyogh. Svedčí o tom aj dodnes zachovaný latinský nápis nad vstupným portálom. Pôvodne renesančný kaštieľ bol koncom 18. storočia barokizovaný a znovu upravovaný v 19. a v 20. storočí. Kaštieľ je dvojpodlažná budova s dvojtraktovou dispozíciou, pôdorys v tvare L s ústredným dvojramenným schodišťom. V miestnostiach sa nachádzajú renesančné valené klenby s lunetami, na poschodí sú trámové stropy čiastočne vymenené za rovné. Fasáda čiastočne barokizovaná, na nárožniach sgrafito. Povôdné kované dvere pochádzajú z 1. polovice 17. storočia (Harminec et al. 1968b).

18 VM PB: Výročná správa za rok 2006, p. 1.

V roku 1989 bol prijatý iba pracovník pre novodobé dejiny,¹⁹ problémom naďalej ostávalo obsadenie miest pracovníkov pre kultúrno-výchovnú a propagačnú činnosť, archeológa, fotografa, vodiča a pod.

V priebehu roka 1990 došlo k piatim personálnym zmenám, vrátane osoby riaditeľa. Pre dlhodobú práceneschopnosť etnografa sa spracovávanie zbierok čiastočne oddialilo.²⁰

V roku 1991 odišiel z múzea vodič osobného automobilu a dokumentátorka. Na ich miesta neboli prijatí noví pracovníci. Funkciu dokumentátorky prevzala pracovníčka, ktorá mala pôvodne v referáte činnosť kronikárov. Starostlivosť o kroniky sa i naďalej zabezpečovala prostredníctvom poradensko-metodickej činnosti. V múzeu v roku 1991 pracovali ako historici Mgr. Anna Ďurdíková a Mgr. Teodor Kohút, ako etnograf PhDr. Pavol Jurčík, zoológ RNDr. Ján Kováčik, botanička RNDr. Mária Selnekovičová, konzervátorka Iveta Riljaková a dokumentátorka Anna Šujanská.²¹

V roku 1992 odišiel z múzea kvôli ekonomickým podmienkam 4 pracovníci, z toho traja odborní – historik, botanička a konzervátorka.²² V múzeu naďalej pracovali historička Mgr. Anna Ďurdíková, etnograf PhDr. Pavol Jurčík, zoológ RNDr. Ján Kováčik a dokumentátorka Anna Šujanská.²³

Pre zabezpečenie normálneho chodu zariadenia pristúpili v priebehu roka 1997 ku kumulácii a zastupovaniu niektorých funkcií.²⁴ Snaha prijať ďalšieho odborného pracovníka – archeológa sa pre nedostatok financií stále nedala realizovať. Vzácné archeologické dary amatérskych archeológov však potvrdzovali naliehavosť obsadiť systematizované miesta pre historika a archeológa. Vzhľadom na vlastníctvo umeleckých zbierkových predmetov sa zároveň uvažovalo o vytvorení miesta pre historika umenia, a keďže aj konzervátorské práce boli kvôli nedostatku financií vykonávané len na dohodu, tak aj o obsadení miesta konzervátora.²⁵

Prvoradým cieľom novej organizačnej štruktúry bolo zvýšiť zastúpenie odborných pracovníkov s vysokoškolským vzdelaním. VM znížilo stav pracovníkov o jednu ekonómku a dvoch lektorov. Ich činnosť bola kumulovaná na iné pracovné pozície, takže v prípade potreby spravádzali aj odborní pracovníci. V roku 2000 boli vytvorené nové pozície: pracovník pre kultúrno-výchovnú činnosť, knihovník, pokladník a archeológ – historik. Pozícia konzervátora nebola opäť obsadená. Z tohto dôvodu si odborní pracovníci vykonávali základné ošetrovanie zbierkových predmetov sami.²⁶ Historičku prijalo múzeum v roku 2002. Vzhľadom na to, že múzeum malo v správe celý objekt kaštieľa spolu s príslušným parkom a organizačná štruktúra nebola tejto situácii prispôsobená, všetci zamestnanci vykonávali nielen práce podľa svojej riadnej pracovnej náplne, ale aj práce iného zamerania a ostatné práce podľa potrieb, ktoré boli nevyhnutné pre riadny chod organizácie.²⁷

V múzeu pracovalo okrem odborných pracovníkov aj mnoho lektorov (i ako brigádnici), upratovačky, vodiči, údržbári, noční strážnici, fotograf, technik a tajomník Slovenského zväzu ochrancov prírody a krajiny (SZOPK).

Od roku 1984 pracovali a pracujú vo VM títo odborní pracovníci: **botanik** – Oľga Strašíková (1.1.1984 – 18.2.1985), Ing. Marta Halmešová (1.2.1987 – 31.1.1988), Oľga Pirunová (1.2.1988 –

19 VM PB: Výročná správa za rok 1989.

20 VM PB: Výročná správa za rok 1990.

21 VM PB – Orlové: Výročná správa za rok 1991.

22 VM PB – Orlové: Výročná správa za rok 1992.

23 VM PB – Orlové: Výročná správa za rok 1992.

24 PM PB: Výročná správa za rok 1997, p. 1.

25 VM PB: Výročná správa za rok 1999, p. 1.

26 VM PB: Výročná správa za rok 2000, p. 1.

27 VM PB: Výročná správa za rok 2002, p. 1.

31.12.1988), RNDr. Mária Selnekovičová (1.1.1989 – 30.4.1992), Ing. Martin Smatana (10.5.2001 – 4.6.2004), Ing. Monika Šušlíková (20.12.2004 – 18.4.2005), Ing. Tomáš Žilínčik (2.5.2006 – 31.8.2008), RNDr. Daniela Dúbravková, PhD. (od 1.9.2008), **zoológ** – RNDr. Ján Kováčik (1.10.1984 – 31.8.2008), Ing. Tomáš Žilínčik (od 1.9.2008), **ekológ, environmentálna výchova** – RNDr. Martin Korňan, PhD. (1.10.2007 – 30.9.2008), **etnograf** – PhDr. Pavol Jurčík (1.1.1984 – 30.11.2001), PhDr. Viera Praženicová (1.12.2001 – 31.5.2014), **historik** – Mgr. Anna Ďurdíková (1.9.1989 – 7.9.1998), Teodor Kohút (1.4.1990 – 30.4.1992), Mgr. Ingrid Hamaríková (11.3.2002 – 4.6.2002), Mgr. Anna Šujanská (od 2.12.2002), **kunsthistorička** – Mgr. Zuzana Briestenská (21.2.2007 – 21.8.2007), **archeológ** – Mgr. Róbert Májsky (od 2.10.2000), **kultúrno-výchovná činnosť a knihovník** – Mgr. Ružena Zavartkayová (7.2.2000 – 31.12.2007), Mgr. Ondřej Trnka (od 1.10.2008), **dokumentátor** – Anna Šujanská (1.2.1986 – 15.9.1986, 1.4.1991 – 30.6.1997), Alena Belavá (1.10.1986 – 31.7.1987), Mária Magátová (1.8.1987 – 31.3.1991), Jana Švichká (od 1.7.1997), Alžbeta Smatanová (9.7.2001 – 12.3.2004), **konzervátor** – Iveta Riljaková (1.7.1986 – 30.4.1992), Matej Benko (27.12.2002 – 31.3.2004), Jana Ďanovská (od 1.4.2004), Magdaléna Bolečková (od 2.11.2005).

Spolupráca múzea s partnerskými inštitúciami na Slovensku a v zahraničí

Múzeum sa počas svojej existencie snažilo a naďalej snaží nielen budovať si kontakty s rôznymi inštitúciami v okolí a v zahraničí, ale aj propagovať svoju činnosť a výsledky svojej práce.

K propagácii múzea napr. prispela spoločná výstava pod názvom *Kultúrne dedičstvo – prameň poznania*, ktorú múzeum pripravilo spolu so Sklárskym múzeom z Lednických Rovní a Múzeom obchodu v Ilave – Klobušiciach počas Dní európskeho kultúrneho dedičstva. V spolupráci so Základnou umeleckou školou v Považskej Bystrici a Sklárskym učilištom v Lednických Rovniach sa v priebehu 90-tych rokov dvadsiateho storočia konali pravidelne výstavy výtvarných prác a úžitkového umenia.

V roku 2003 sa múzeum zúčastnilo na výstave Agrokomplex v Nitre, kde v dňoch 21. – 26. augusta zastupovalo povážskobystrický región a snažilo sa návštevníkom priblížiť remeselnú výrobu na Považí (košíkárstvo, výšivkárstvo, odievanie). V reprezentačnom stánku mohli návštevníci nájsť inštalované rodinné bábkové divadlo, portfólio s bohatou dokumentáciou historických dopravných prostriedkov (kočov a saní), videozáznamy dokumentujúce pravidelné usporiadanie rôznych kultúrno-spoločenských podujatí, výstav, zoznam darcov muzeálnych predmetov i živé ukážky košíkárstva, perníkárstva, výroby divadelných bábok a dekoratívnych predmetov spojené s krátkymi odbornými konzultáciami.

RNDr. Ján Kováčik nadviazal spoluprácu s Ing. Jiřím Uhrom zo Záhradníckej fakulty Mendelovej zemедělskej a lesníckej univerzity v Brne, Fakulta v Lednici na Moravě a počas súkromného pobytu v meste Puerto de la Cruz na ostrove Tenerife tiež osobný kontakt s Dr. Arnoldom Santon Guerra z Botanickéj záhrady Jardín de Aclimatación za účelom získavania a výmeny odborných poznatkov v oblasti botaniky s možnosťou vzájomnej výmeny rastlinného materiálu.²⁸

Od roku 2002 udržiava múzeum kontakt s Okresným vlastivedným múzeom vo Vsetíne, s Etnografickým múzeom v Kittsee v Rakúsku (v odbore národopis a história), nadviazalo spoluprácu s Prácheňským múzeom v Písku i s Moravským zemským múzeom – Etnografickým ústavom v Brne.²⁹

V rámci V4 došlo k nadviazaniu spolupráce s múzeami v Miškolci, Sosnowci a Ostrave. Výsledkom rokovania v Trenčíne bola realizácia výstavy Sosnowiec – dobové pohľadnice. V Ostrave v Mestskom múzeu si vymieňali kolegovia skúsenosti v oblasti muzeálnej práce.

28 VM PB: Výročná správa za rok 2001, p. 7.

29 VM PB: Výročná správa za rok 2002, p. 6.

Ohľadom rodu Baworowských (niekdajších majiteľov kaštieľa v Orlovom) došlo k spolupráci s Oblastným ukrajinským archívom v Lvove. Pracovné kontakty boli nadviazané aj s Botanickou záhradou v Postupimi. Išlo najmä o výmenu skúseností a materiálu na rozmnožovanie rastlín.³⁰

S cieľom oboznámenia sa so súčasnými trendmi scénického stvárnenia inštalácie prírodovednej zbierky uskutočnilo vedenie múzea dve pracovné stretnutia v Oravskom a Trábečskom múzeu.³¹

Spoločný projekt *Múzy nás spájajú* bol v roku 2008 vytvorený na základe spolupráce Považského osvetového strediska, Vlastivedného múzea a Považskej knižnice. Cieľom projektu bolo oceniť ľudí, ktorí dlhodobo pracujú v prospech rozvoja kultúry v našom regióne.³²

V roku 2008 múzeum realizovalo výstavu ohýbaného nábytku Thonet v kaštieli v Jasenici, ktorá sa stala výsledkom spolupráce s múzeom regiónu Valašsko vo Vsetíne.³³

ZBERATELSKÁ A VEDECKO-VÝSKUMNÁ ČINNOSŤ MÚZEA

Zberateľská činnosť

Múzeum ako špecializovaná právnická osoba alebo špecializovaný organizačný útvar právnickej osoby na základe prieskumu a vedeckého výskumu zhromažďuje, vedeckými metódami zhodnocuje a odborne spravuje zbierkové predmety, ktoré sprístupňuje verejnosti a využíva vo verejnom záujme.³⁴ Dôležitou úlohou múzeí je všestranná a odborná ochrana (základné ošetrovanie, konzervovanie, preparovanie, reštaurovanie), preventívna ochrana získaných zbierkových predmetov a vykonávanie ich kategorizácie, revízie, zároveň i poskytovanie údajov do centrálnej evidencie zbierkových predmetov.³⁵ Múzeum nadobúda zbierkové predmety v súlade so svojím odborným zameraním a špecializáciou.³⁶

Z územného hľadiska sa delia múzeá na celoštátne, regionálne a miestne, z hľadiska odborného zamerania a špecializácie na múzeá s komplexnou múzejnou dokumentáciou regiónu, v ktorom pôsobia a špecializované múzeá s múzejnou dokumentáciou vo vybraných oblastiach a vedných odboroch.³⁷ Novozriadené múzeum v Považskej Bystrici malo okresnú pôsobnosť a vlastivedný charakter.³⁸ Zbernou oblasťou múzea boli a sú lokality okresov Považskej Bystrice, Púchova a Ilavy. Pred vznikom VM táto zbierkotvorná oblasť spadala pod Považské múzeum v Žiline, no pre veľkú vzdialenosť od Žiliny nebola natoľko preskúmaná ako bližšie položené oblasti.³⁹

Zbierky a zbierkové predmety predstavujú základný predpoklad vytvorenia múzejnej expozície a samotnej práce múzea.⁴⁰ Odbornú správu, nadobúdanie, evidovanie, vyradovanie, ochranu, využívanie a sprístupňovanie zbierkových predmetov upravuje zákon č. 387/2001 Zb. z.

Keďže bolo VM v roku 1984 novozriadenou inštitúciou, bolo potrebné v jej začiatkoch od základov budovať zbierkový fond. Túto prácu však už v počiatkoch brzdili niektoré skutočnosti:

30 VM PB: Výročná správa za rok 2003, p. 6.

31 VM PB: Výročná správa za rok 2007, p. 1.

32 VM PB: Výročná správa za rok 2008, p. 1.

33 VM PB: Výročná správa za rok 2008, p. 1.

34 Zákon SNR č. 115/1998 Zb. z.

35 Zákon SNR č. 387/2001 Zb. z.

36 Zákon SNR č. 115/1998 Zb. z.

37 Zákon SNR č. 387/2001 Zb. z.

38 Vlastivedné múzeá robia komplexný výskum a dokumentáciu vývoja prírody a spoločnosti svojho obvodu. (Zákon SNR č. 109/1961 Zb. z.)

39 VM PB: Výročná správa za rok 1999, p. 1.

40 Múzejná zbierka je na základe odborných muzeologických kritérií systematicky usporiadaný súbor zbierkových predmetov z určenej špecifickej oblasti vývoja prírody a spoločnosti vrátane ich dokumentácie (Zákon SNR č. 387/2001 Zb. z.).

1. Riešenie problémov v majetkovoprávnej oblasti komplikovala skutočnosť, že múzeum nebolo zriadené v zmysle zákona SNR č. 109/1961 Zb. o múzeách a galériách.

2. Činnosť múzea nebola pokrytá odbornými pracovníkmi (chýbal historik, archeológ, geológ, botanik, zoológ).⁴¹

3. Činnosť múzea nebola krytá finančne ani materiálne v rozpočte Okresnej pamiatkovej starostlivosti. Chýbali najmä prostriedky na nákup zbierok, na reštaurovanie, konzervovanie, dokumentáciu. Múzeu neboli pridelené depozitárne priestory, chýbali rôzne pomôcky, napr. fotoaparát, magnetofón a i.

Múzeum vlastní zbierky zoologické, botanické, archeologické, historické a etnografické, čo v roku 2009 predstavovalo sumárne viac ako 25 000 kusov zbierkových predmetov.

So zhromažďovaním zbierok sa začalo až v roku 1980, keď boli zakúpené prvé zbierkové predmety v rámci okresnej pamiatkovej správy. Išlo najmä o úžitkové predmety etnografického charakteru – poľnohospodárske náradie, ľudový odev, výšivky určené predovšetkým pre pripravovanú expozíciu. Predmety v teréne vyberal a zhromažďoval etnograf PhDr. Milan Kiripolský. Koncom roku 1982 darovala manželka akademického maliara Imricha Weinera Kráľa,⁴² promovaná pedagogička Irena Blühová⁴³ Okresnému národnému výboru v Považskej Bystrici – odboru kultúry kolekciu 62 kusov jeho obrazov. Tieto obrazy sa stali základom pre budovanie zbierky výtvarného umenia, ktorá patrí medzi najvzácnejšie a najväčšie zbierky v múzeu.⁴⁴

K ďalším zaujímavým a vzácnym zbierkam patrí zbierka historických dopravných prostriedkov (koče, pohrebný voz, brička, sane; obr. 4, obrazová príloha str. 113), zbierka medailí a militárií viažucich sa k regiónu či prírodovedná zbierka preparovaných rýb. Medzi najnovšie prírastky múzea patrí technická zbierka, ktorú tvorí kolekcia motocyklov vyrábaných v Považských strojárňach v Považskej Bystrici.

V nasledujúcom období už z vyššie spomínaných dôvodov i z dôvodu uprednostňovania spracovania zbierkového fondu druhostupňovou evidenciou boli zbierky VM získavané predovšetkým darom a obmedzeným nákupom.⁴⁵ Neskôr sa zbierkotvorná činnosť zamerala najmä na dopĺňanie už jestvujúceho zbierkového fondu a na získavanie historicky starších zbierkových predmetov.⁴⁶

V roku 2000 už nepostačoval múzeu depozit umiestnený v dome č. 47 v Orlovom. Múzeum preto uvažovalo o adaptácii suterénnych priestorov, ktoré si však vyžadovali nemalé investície, navyše prechod k týmto priestorom viedol cez cudzí pozemok. Ako lepšie riešenie sa zdalo vybudovanie depozitov v suterénnych priestoroch kaštieľa,⁴⁷ alebo prispôbenie jednej miest-

41 Okresné múzeum Považská Bystrica – Kaštieľ Orlové: Plán činnosti na rok 1984.

42 Imro Weiner Král sa narodil 26. októbra 1901 v Považskej Bystrici. Vojnové roky ho zastihli vo Francúzsku. Po druhej svetovej vojne žil striedavo v Prahe, Bratislave a Považskej Bystrici. Počas svojho života namaloval stovky akvarelov a desiatky olejomalieb, početné grafiky a knižné ilustrácie. Podstatnú časť svojej tvorby venoval Považskej Bystrici. Jeho diela sú poznamenané inšpiráciami niektorých princípov surrealizmu, prelínal rozličné perspektívy obrazového priestoru, časové roviny, zažitú skúsenosť i snové predstavy. Vo svojej tvorbe sa usiloval spojiť lásku k Francúzsku s láskou k rodnému kraju, najšľ vztah medzi snom a skutočnosťou, spomienkou a realitou, prírodou a človekom, spoločnosťou a národom (Jurčík 2002: 6–7).

43 Irena Blühová, známa fotografka, kultúrno-politická pracovníčka, funkcionárka rôznych spolkov, manželka Imra Weinera Kráľa sa narodila 2. marca 1904 v Považskej Bystrici. Irena Blühová sa stala výraznou predstaviteľkou sociálnej fotografie na Slovensku, pre ktorú bol charakteristický humanistický náboj, trpezlivý zmysel pre kompozíciu a pôsobivé uplatnenie tonálnej škály. Svojou tvorbou prispela k vyprofilovaniu moderného dokumentu a k vzniku slovenskej fotografickej reportáže (Parenička et al. 2002: 450–451).

44 Väčšina obrazov sa tematicky viaže k Považskej Bystrici – k prestavbe starého mesta na nové. Doposiaľ však kolekcia nebola prezentovaná verejnosti formou katalógu.

45 VM PB: Výročná správa za rok 1989.

46 VM PB: Výročná správa za rok 2000, p. 1.

47 VM PB: Výročná správa za rok 2000, p. 2.

nosti na prízemí kaštieľa, kde do 1. apríla 2000 bola expozícia Považských strojárň.⁴⁸ Niektoré zbierkové predmety, ako textilné zložky a predmety podliehajúce vonkajším klimatickým podmienkam boli v roku 2002 umiestnené na prízemí aj na poschodí v priestoroch kaštieľa.⁴⁹ Podobne ako pri dome v Orlovom, ani budova bývalej knižnice v Považskom Podhradí, kde bol depozit neskôr premiestnený, nebola zabezpečená elektronickým zabezpečením.⁵⁰

Vzhľadom na pretrvávajúce finančné problémy v prvom polroku 2002 nemalo múzeum v rozpočte vyčlenené finančné prostriedky na nákup zbierkových predmetov a preto žiadne nenakúpilo. Napriek tomu pracovníci v teréne predbežne zabezpečovali zbierkové predmety ku kúpe, ale i zberom z oblasti histórie, archeológie, etnografie, botaniky, zoológie a ekranické (filmové) dokumenty. Prostredníctvom amatérskych zberov a záchranného výskumu v intraviláne mesta Púchov bol získaný väčší počet zbierkových predmetov archeologického charakteru, prevažne keramika, ktorá bola priebežne spracovávaná a pripravovaná na prijatie do zbierkového fondu VM prostredníctvom nákupnej komisie.⁵¹

Medzi novšie prírastky múzea patria šijacie stroje, ktoré ponúkla Zdužená stredná škola hotelových služieb a obchodu v Prievidzi z dôvodu znížovania počtu žiakov v odbore krajčír – krajčírka.

V jednotlivých obdobiach za jednotlivé zbierky boli, a v súčasnosti sú ustanovení títo kustosť: **historické zbierky:** Mgr. A. Ďurdíková (1992 – 1997); PhDr. P. Jurčík (1998 – 1999); Mgr. R. Májsky (2000 – 2001); Mgr. R. Májsky, PhDr. V. Praženicová, A. Šujanská (2002 – 2003); Mgr. R. Májsky, Mgr. A. Šujanská (2004 – 2005); Mgr. A. Šujanská (od 2006); **národopisné zbierky:** PhDr. P. Jurčík (1992 – 2000); PhDr. P. Jurčík, PhDr. V. Praženicová (2001); PhDr. V. Praženicová (2001 – 2014); **botanické zbierky:** RNDr. J. Kováčik (1992 – 2000); RNDr. J. Kováčik, Ing. M. Smatana (2001); Ing. M. Smatana (2002 – 2003); Ing. M. Smatana, Ing. M. Šušlíková (2004); Ing. M. Šušlíková (2005); Ing. T. Žilinčík (2006 – 2007); RNDr. D. Dúbravková, PhD. (od 2008); **zoologické zbierky:** RNDr. J. Kováčik (1992 – 2007); Ing. T. Žilinčík (od 2008); **archeologické zbierky:** PhDr. P. Jurčík (1996 – 1999); Mgr. R. Májsky (od 2000); **z dejín výtvarného umenia:** PhDr. V. Praženicová (2001 – 2008).

Vedecko-výskumná činnosť múzea

Vedecký výskum tvorí jednu zo základných činností múzeí. Na jeho základe múzeum zhromažďuje, vedeckými metódami zhodnocuje a odborne spravuje zbierkové predmety.⁵² Pri zriaďovaní VM nebola vedecko-výskumná činnosť prvoradým predmetom záujmu, pretože v počiatkoch išlo najmä o sprístupnenie kaštieľa a expozícií múzea verejnosti.⁵³ Počas ďalšej existencie VM mali na vedecký výskum zásadný vplyv jeho finančné a personálne problémy – neobsadenie niektorých pozícií odborných pracovníkov (napr. archeológ, botanik). Napríklad po odchode botaniky v roku 1992 neprebíhal botanický výskum až do roku 2001. V rokoch 1999 – 2002 nebol po odchode historičky vykazovaný žiaden historický výskum, pracovníci múzea sa venovali len výskumu z oblasti národopisu, zoológie a neskôr aj botaniky. Úlohy z oblasti archeológie sa začali plniť až od roku 2000, kedy bol do múzea prijatý archeológ, ktorý počas prvých dvoch rokov pôsobenia vo VM uskutočnil 33 prieskumov v regióne (napr. v Beluši, Púchove, Dolnej Breznici, Dolnej Marikovej, Kvašove, Mestečku, Nimnici, Považskej Bystrici).

48 VM PB: Výročná správa za rok 2001, p. 3.

49 VM PB: Výročná správa za rok 2002, p. 7.

50 VM PB: Výročná správa za rok 2005, p. 1.

51 VM PB: Výročná správa za rok 2002, p. 2.

52 Zákon SNR č. 387/2001 Zb. z.

53 VM PB – Orlové: Výročná správa za rok 1991.

V prvých rokoch existencie múzea sa jeho pracovníci snažili získať čo najviac informácií o okrese a postupne ich odborne spracovávať. Riešili najmä úlohy dlhodobého charakteru, ktoré sa delili na tri základné okruhy: prírodné vedy (zoológia a botanika), národopis a história. Prvý okruh reprezentoval v počiatkoch výskum v Javorníkoch, chránenej krajinskej oblasti (CHKO) Strážovské vrchy, najmä výskum pružinskej, mojtínskej, zliechovskej, porubskej, ilavskej a domanižskej doliny ako i menších zaujímavých lokalít. Druhý okruh činnosť bol orientovaný na papradňanskú a marikovskú dolinu a tretí okruh na históriu občianskeho odboja a Slovenského národného povstania (SNP) v regióne.⁵⁴

V rokoch 1986 – 1990 prebiehal komplexný prírodovedný výskum Pieninského národného parku, a marikovskej doliny.⁵⁵ Od roku 1991 začal RNDr. J. Kováčik zoologicko-parazitologický výskum papradňanskej doliny, doplnkový výskum Lazov pod Makytou, zoologický výskum vybraných lokalít Strážovských vrchov a inventarizačný výskum ŠPR Manínska tiesňava. Počas roka spolupracovali spolu s RNDr. Máriou Selnekovičovou na inventarizačnom prieskume so správami CHKO v okrese. RNDr. M. Selnekovičová sa zaoberala botanickým výskumom Papradňanskej doliny, uskutočnila doplnkový výskum Lazov pod Makytou, predbežný botanický výskum vybraných lokalít CHKO Strážovské vrchy, inventarizačný výskum ŠPR Manínska tiesňava. Na etnografickom výskume kalendárneho zvykoslovía Papradňanskej doliny a etnografickom výskume ľudového odievania Zliechova sa podieľal PhDr. P. Jurčík, ktorý zároveň spolupracoval s Miestnym odborom Matice slovenskej v Považskej Bystrici aj na etnograficko-historickom výskume. Občianskemu odboju a SNP v okrese Považská Bystrica sa v rokoch 1991 – 1998 venovala Mgr. A. Ďurdíková. T. Kohút ukončil výskum týkajúci sa vývoja školstva v okrese v období stredoveku a zostavoval prehľad o matrikách od najstaršie založených po rok 1848.⁵⁶

Z dlhodobejších výskumov sa v rokoch 2006 – 2007 zaoberala napr. historička Mgr. A. Šujanská osobnosťami Považskej Bystrice (Šimon Fába, Aurel Rutšek), vznikom a vývojom podniku Považské strojárne v Považskej Bystrici a históriou vývoja a výroby jednostopových motorových vozidiel v Považských strojárňach v Považskej Bystrici (2008 – 2010). RNDr. J. Kováčik (zoológ) vykonal zoologický výskum Považského podolia (1997 – 2001), zoobotanický výskum Strážovských vrchov (od 1995), či výskum drobných zemných cicavcov v lokalite Rohatín v Strážovských vrchoch (2003 – 2006). Botanik Ing. M. Smatana uskutočnil výskum zaoberajúci sa vegetáciou v parku kaštieľa Orlové (2001 – 2004), či skúmal prezimovanie okrasných rastlín v mikroklimatických podmienkach v kaštieli Orlové (2001 – 2004).

Etnograf PhDr. P. Jurčík sa zaoberal výskumom ľudového odevu Zliechovskej doliny (1995 – 2000), povestami a geografiou regiónu Mariková (1995 – 2000) či šľachtickým rodom Balassa (1998 – 2000). Ing. T. Žilínčík skúmal vo funkcii botanika drevokazné druhy húb považskobystrického okresu (2006 – 2009), uskutočnil botanický prieskum autochtónnych druhov Javorníkov (2006 – 2009) a botanický prieskum Považského podolia (2006 – 2009). PhDr. V. Praženicová sa venovala napr. výskumu ľudového odevu Púchovskej doliny (2002 – 2003), výskumu zberu liečivých rastlín a ich využitím v ľudovom liečení v oblasti severozápadného Slovenska (2005 – 2007) a výskumu ľudovej výšivky v oblasti stredného Považia (2007 – 2008). Archeológ Mgr. R. Májsky vykonal okrem mnohých prieskumov aj archeologické výskumy napr. nálezov polykultúrneho sídliska v Hronovciach a Pohronskom Ruskove, či nálezov z opevnenej polohy Malý Manín v zbierkach VM v Považskej Bystrici (2005 – 2009) a mladoeneolitické osídlenie Považskej

54 VM PB – Orlové: Výročná správa za rok 1994.

55 VM PB: Výročná správa za rok 1990.

56 VM PB – Orlové: Výročná správa za rok 1991.

Bystrice. Botanička RNDr. D. Dúbravková, PhD. skúmala od roku 2008 variabilitu suchomilných travinobylinných spoločenstiev Západných Karpát a prilahlej Panónskej oblasti ako aj flóru, vegetáciu a ochranu horských lúk na hrebeni Javorníkov. RNDr. Martin Korňan sa venoval napr. kvantitatívnemu výskumu hniezdnych vtáčich zoskupení mesta Považská Bystrica a analýze štruktúry vtáčieho spoločenstva a vegetačného krytu v Národnej prírodnej rezervácii Dolný les.

EXPOZIČNO – VÝSTAVNÁ ČINNOSŤ

Expozície

Prvé expozície múzea v kaštieli v Orlovom boli vybudované chronologicky. Vstupnú bránu do múzea predstavovala expozícia archeológie, po nej nasledovala expozícia národopisu, prírodovedy, vzniku, vývoja a výroby Považských strojární n. p. Klementa Gottwalda a expozícia novodobých dejín okresu (dejiny revolučného robotníckeho hnutia na území považskobystrického okresu). Táto časť expozície bola súčasťou prehliadky do roku 1990, kedy bola po politických zmenách k 1. máju 1990 zrušená.⁵⁷

Múzeum zároveň do roku 1990 poskytovalo metodickú pomoc pamätným izbám v správe národných výborov (pamätná izba SNP vo Vrchteplej, pamätná izba dejín mesta Ilavy, pamätná izba v Lazoch pod Makytou, pamätná izba kpt. Jána Nálepku v Hornej Marikovej, pamätná izba spisovateľa Petra Jilemnického v Kostolci).⁵⁸

Po roku 1990 kvôli problémom spomínaným v predchádzajúcich kapitolách neboli nové expozície múzea plánované. Expozície zostávali takmer nezmenené, s čiastočným dopĺňaním alebo výmenou exponátov. Upravené boli nevhodné texty v expozíciách, čiastočne sa vymenili dokumentačné materiály. Expozícia botaniky bola v roku 1992 obohatená o exponáty liečivých rastlín a expozícia národopisu bola reінštalovaná a na prechodné obdobie doplnená kolekciou makiet vodných mlynov (autor p. Rosina). V predvianočnom období roku 1992 sa múzeum podieľalo na inštalácii netradičného betlehemu v kostole v Považskom Podhradí zapožičaním vlastných exponátov.⁵⁹ Národopisná expozícia bola v roku 1994 doplnená o Púchovskú modrotlač rodiny Trnkových a prírodovedná expozícia bola doplnená o časť liečivých rastlín.⁶⁰ Od 1. mája 2001 boli pre návštevníkov múzea sprístupnené, ako expozícia bývania z konca 19. a začiatku 20. storočia, salóny na poschodí kaštieľa, využívané na reprezentačné účely Považských strojární.⁶¹

Súčasťou prehliadky bola aj barokovo-klasicistická kaplnka sv. Jána Nepomuckého.⁶² Kaštieľ je obklopený anglickým parkom, v ktorom je do 120 druhov stromov a krovín z celej Európy, Severnej Ameriky a východnej Ázie.⁶³ Na okraji parku sa nachádzal malý ZOO

57 VM PB: Výročná správa za rok 1990.

58 VM PB: Výročná správa za rok 1989 a 1990.

59 VM PB – Orlové: Výročná správa za rok 1992.

60 VM PB – Orlové: Výročná správa za rok 1994.

61 VM PB: Výročná správa za rok 2002, p. 2.

62 Kaplnka bola postavená v rokoch 1763 – 1764 v nároží prízemí. Interiér kaplnky pozostával z dvoch oltárov s pôvodnými obrazmi, malej pultovej kazateľnice, organu a oratória. Dva obrazy (Narodenie, Sv. rodina) od I. J. Mildorfera z pôvodného zariadenia kaplnky sú uložené v SNM v Martine, kde sa nachádzajú aj rokokové vyrezávané rámy portrétov a rokokový konzolový stôl (Harminec et al. 1968a: 530).

63 Po roku 1945 zasiahla devastácia nielen objekt kaštieľa ale aj park, ktorý začal púštnuť a zarastať. Uprostred parku vzniklo obrovské smetisko, ploty a brána boli zničené. Park sa obnovoval pri rekonštrukcii kaštieľa v rokoch 1975 – 1984. Projekt obnovy parku obsahoval sadové úpravy, rekonštrukciu parku, výrub zdravotne závažných drevín i obnovu trávnikov a doplnenie drevín a vytvorenie nových chodníkov. Projektovú dokumentáciu k obnove kaštieľa vypracoval Pamiatkový ústav Žilina, projekt sadovníckych úprav – sadovnícke stredisko

kútik, v ktorom okrem danieliej, jelenej a muflónej zveri žili lišky, rysy, jazvec, rôzne druhy bažantov, myšiak hôrny a sovy. Mini ZOO bola budovaná za pomoci Zoologickej záhrady Bojnice. Jej garantom bol RNDr. J. Kováčik.

Expozícia archeológie dokumentovala vývoj pravekého až stredovekého osídlenia centrálnej časti stredného Považia. Vlastivedné múzeum v Považskej Bystrici na začiatku svojej existencie nemalo vlastný zbierkový fond archeologických nálezov, preto túto expozíciu tvorili predmety zapožičané zo zbierok Slovenského národného múzea (SNM) v Martine a Považského múzea v Žiline. Vystavované predmety – nástroje, keramika, zbrane a šperky a súčasti odevu pochádzajú z bežných agrárnych sídlisk, hrádok i hrobových celkov, ktoré reprezentujú kultúru lengyelskú, bádenskú, unětickú, lužickú, púchovskú i kultúru včasného a neskorého stredoveku.

Jednotlivé obdobia prezentovali pozoruhodné exponáty. Poklad bronzových predmetov (náramnica a dva nákrčníky) z náleziska v Púchove, nádoby zo žiarových hrobov lužickej kultúry z náleziska v Považskej Bystrici. Púchovskú kultúru reprezentovali najmä nádoby priamo z náleziska v Púchove. Vykopávky robil Andrej Kmeť – nestor slovenského múzejníctva. Rímsky vplyv dokazovali kópie originálov – rímsky kahanec, časť bronzovej spony s krídelkami, črep terry sigillaty. Zo slovanského osídlenia sa v expozícii nachádzali kostené šidlá zo slovanského sídliska v Považskej Bystrici, železná sekerka a hrniec zo slovanského sídla v Beluši, hrnce z mohylníkov vo Sverepci a Visolajoch.⁶⁴

Národopisná expozícia prezentovala tradičné spôsoby obrábania pôdy, jej prípravy na seibu, zber, spracovanie a uskladňovanie úrody, mliečnu produkciu a salašníctvo. Expozícia rozdelená na päť častí oboznamovala návštevníkov s poľnohospodárstvom, mliečnou produkciou i s ďalšími tradičnými činnosťami obyvateľstva, napr. s výrobou pastierskych trúb a píšťal tzv. koncoviek, s doplnkovými zamestnaniami, ktoré tvorili komplex remesiel, ktorými sa zaoberali naši predkovia (súkenníctvo, výroba modrotlačé, košíkárstvo, kolárstvo, výroba šindľa, práca v lese) a s ľudovým odevom. Svadobný odev spolu s doplnkami reprezentoval najmä obce Zliechov a Červený Kameň. Posledná časť expozície vytvárala pohľad na život v domácom prostredí prezentujúci oddych a zabávanie sa počas jednotlivých sviatkov v roku.⁶⁵

Súčasťou prehliadky kaštielä v Orlovom⁶⁶ bola i **expozícia vzniku a vývoja Považských strojární**, ktorá bola zameraná na bohatú históriu a výrobu popredného strojárenského podniku v bývalom Československu. Na vzniku tejto expozície sa podieľali ZVL Považské strojárne v Považskej Bystrici. Išlo o expozíciu zameranú na podrobnejšiu dokumentáciu historického vývoja podniku a jeho výroby. Expozícia sa skladala z troch častí. Prvá zachytávala históriu podniku od jeho založenia 7. júla 1929 až do konca 2. sv. vojny. Inštalovaný historicko-dokumentačný materiál dokazoval zbrojársky charakter výroby. V ďalších dvoch častiach bola dokumentácia prechodu zbro-

Vojenských lesov a majetkov v Banskej Bystrici. Sadovnicke úpravy navrhol Ing. Rudolf Klus. Nový park bol vybudovaný v rokoch 1984 – 1985 i s príspevím miestnych občanov. Rozloha parku 7,5 ha sa zachovala. V zadnej časti areálu boli zbúrané všetky hospodárske stavby a maštale, ale ich základy sa zachovali v zemi. Ako súčasť parku sa vytvorila obora pre vysokú zver a voliéry pre okrasné vtáctvo a malé šelmy (Smatana 2006).

64 Lektorský text múzea z roku 1985.

65 Lektorský text múzea z roku 1985.

66 Kaštieľ bol postavený na miernom svahu nad obcou, pôv. renes., postavený zač. 17. stor., v 1. tretine 18 stor. prestavaný a rozšírený, r. 1773 dokončený. Menšie úpravy z 1. tretiny 19. stor., obnova zač. 20. stor. Po r. 1955 adaptovaný na internát. Štvorkrídlová poschodová budova, stavaná okolo ústredného arkádového dvora s prisláhlým parkom. Dispozične riešená ako dvojtraktová, na prízemí valené a pruské klenby, na poschodí štukový fabión a zrkadlové stropy. Na prízemí kaplnka sv. Jána Nepomuckého, v zadnom krídle dnes už prestavaná salla terrena. Na poschodí reprezentatívne a obytné miestnosti so supraportovými maľbami a rastlinnou štruktúrou (Harminec et al. 1968a: 435).

járskej výroby na mierový program (trojetapová výstava v rokoch 1929 – 1931, 1932 – 1939, 1931 – 1938), podnikový výskum a vývoj a všetky úspechy a ocenenia, ktoré boli podniku udelené (Rad republiky, Rad práce, Rad Víťazného februára, Rad Červenej hviezdy). V roku 2001 nástupnícka organizácia Považských strojárni Majetok a. s. túto expozíciu zrušil a odviezol najprv divácky najpríťažlivejšiu zbierku motocyklov a neskôr aj ostatnú časť expozície Považských strojárni.⁶⁷ Snahou VM bolo opätovné vytvorenie expozície ZVL Považské strojárne Považská Bystrica. Najmä vďaka snahe pracovníčky múzea Mgr. A. Šujanskej ako aj zásluhou odbornej spolupráce konštruktérov a vývojárov – bývalých zamestnancov Považských strojárni v Považskej Bystrici (Ing. Ladislava Banása, Ing. Jána Húsku, Zdena Metzkeru) sa uskutočnila v roku 2008 v priestoroch kaštieľa v Jasenici výstava pod názvom *Motocykel veľký, malý – každý v sebe niečo tají* (obr. 5, obrazová príloha str. 114). Finančne výstavu podporilo Ministerstvo kultúry SR a Trenčiansky samosprávny kraj.

Koncom roka 1989 bola v dôsledku havarijného stavu a nevyhovujúcich priestorov v orlovskom kaštieli uzatvorená expozícia **Kultúrne tradície Pruského a Hugolína Gavloviča** (otvorená 3. júna 1987 pri príležitosti 200. výročia od smrti Hugolína Gavloviča v spolupráci s MNV v Pruskom a ONV v Považskej Bystrici), ktorá bola prevezená späť do obce Pruské.⁶⁸

Pri rekonštrukcii kaštieľa vznikol zámer vybudovať aj prírodovednú časť expozície. ONV – odbor kultúry v Považskej Bystrici poveril touto úlohou riaditeľa Okresnej pamiatkovej správy Antona Janíka. Scenár prvej **prírodovednej expozície** Okresného múzea autorsky pripravila Oľga Strašíková – odborná pracovníčka Okresnej pamiatkovej správy v Považskej Bystrici, technickú časť expozície navrhol p. Róbert Ondrašík, ktorý dohliadal aj na jej konečné prevedenie. Výtvarne expozíciu spracovala Eva Heidlerová. Výrobu komplexných máp z oblasti prírodovedy zabezpečilo Okresné osvetové stredisko v Považskej Bystrici. Fotografie predstaviteľov historických výskumov v okrese Považská Bystrica pripravili na Propagačnom oddelení v ZVL Považských strojárňach. Vzorky hornín venoval RNDr. Jozef Fedor, pracovník cementárne v Ladcoch. Herbár, ktorý bol základom botanickej expozície, bol získaný od prof. Geju Runkoviča. O zhotovenie dermoplastických preparátov vysokej a inej zveri a vtáctva, ako aj o vykonanie rôznych preparátorských prác bol požiadaný okresný preparátor Marian Šujanský, v tom období zakladateľ prvej preparátorskej dielne v Považskej Bystrici zriadenej v Okresnom podniku služieb a výroby POVAŽAN (obr. 6, obrazová príloha str. 114). Mnohé preparáty dodal aj Slovenský poľovnícky zväz v Považskej Bystrici, ktorý zabezpečil veľké množstvo poľovníckych trofejí jelenej a srnčej zveri. Ďalšie preparáty boli do expozície venované zo súkromných zbierok poľovníkov. Pionierska organizácia Podskalie venovala múzeu vzácny preparát vydry riečnej. Expozíciu dopĺňovali aj exponáty obojživelníkov a plazov zapožičané od Základnej školy (ZŠ) ul. Komenského z Púchova, preparáty vtákov zo ZŠ ul. Slovanská z Púchova, či fotografie živočíchov od RNDr. Jána Darulu, pracovníka KÚŠP SOP – Banská Bystrica. Vystavovaná zbierka chrobákov bola odkúpená od RNDr. Jána Kleinstera, CSc. a slúžila pre návštevníkov až do konca expozície v kaštieli v Orlovom (Kováčik 2006).

Predbežná kolaudácia expozície prebehla 16. apríla 1984. Verejnosti bola slávnostne prístupná 1. mája 1984. Expozícia prírody okresu Považská Bystrica bola umiestnená v prízemnej miestnosti "salla terrena" a skladala sa z troch na seba nadväzujúcich častí: geologickej, botanickej a zoologickej. Okrem trojrozmerných predmetov bola doplnená mapami (geologickými, mapami minerálnych vôd, lesných spoločenstiev) a tiež fotografiami predstaviteľov prírodovedných výskumov (napr. Karol Brančík, Jozef Ľudovít Holuby).

67 Súčasťou expozície boli jednostopové motorové vozidlá MANET M-90, PIONIER 550, skúter TATRA 125, elektromoped ELSTAR – prototyp, BABETTA-207, JAWA VM 50-238 Mistral a ďalšie.

68 VM PB: Výročná správa za rok 1989.

V úvodnej geologickej časti sa nachádzali horniny, minerály ako aj skameneliny živočíchov a odtlačky ulitníkov (amonity, hrebeňovky – rod *Pecten* a srdcovky – *Cardium*). Hoci tejto časti patrila iba malá časť z celkovej plochy expozície, svojím priestorovo zaujímavým výberom a samotnou inštaláciou predmetov bola veľmi pútavá pre návštevníkov rôzneho veku a záujmov.

Herbárové položky v botanickej časti expozície boli rozdelené podľa orografických celkov okresu (Javorníky, Biele Karpaty) a doplnené o čiernobiele fotografie vzácnych rastlín považskobystrického regiónu. Okrem lisovaných exponátov boli v expozícii na ukážku vystavené aj odrezky najbežnejších lesných drevín okresu. Ku klasickej botanickej expozícii pridala RNDr. Mária Selenkovičová v roku 1988 malú výstavu liečivých rastlín považskobystrického regiónu.

Poslednú zložku expozície tvorila fauna okresu Považská Bystrica. Exponáty v tejto časti boli vystavené podľa zoologického systému a toto roztriedenie zostalo až do konca trvania expozície v roku 2004. Túto časť dopĺňali čiernobiele fotografie viacerých chránených druhov živočíchov, hlavne obojživelníkov a plazov.

Po troch rokoch existencie vlastivedného múzea bola zoologická časť prírodovednej expozície prepracovaná a doplnená novými vlastnými preparátmi, napr. aj o vzácne jelenie parožie.⁶⁹ Zmenu v expozícii navrhol a technicky pripravil Róbert Ondrášik, scenár vypracoval RNDr. Ján Kováčik. Prvé zapožičané exponáty boli vrátené ich majiteľom. V expozícii bolo vystavených 94 ks preparátov vtákov, 43 ks cicavcov, 16 ks jeleních parohov a 23 ks srnčích parožkov. Pri tejto zmene expozície sa značne doplnil počet vystavených preparátov, zmenil sa smer a systém prehliadok, čo nútilo návštevníkov pozornejšie si všímať vystavené muzeálne zbierky a preparáty.

Veľkým prínosom na rozširovaní expozície bola dohoda s Okresným poľovníckym združením v Považskej Bystrici, ktoré sa podľa požiadaviek zoológa vlastivedného múzea snažila zaistiť odstrel požadovaných druhov poľovnej zveri a ochota okresného preparátora Mariana Šujanského promptne zabezpečiť preparáciu ulovených zvierat. Na rýchlej prestavbe zoologickej časti expozície sa v nemalej miere podieľal ONV, odbor kultúry, ktorý zabezpečoval finančné prostriedky na nákup nových prírastkov. V zoologickej časti pribudli druhy, ktoré boli pre tento región vzácne. V roku 1988 to bol vlk divý (*Canis lupus*) a v roku 1989 medveď hnedý (*Ursus arctos*). S veľkým záujmom návštevníkov sa stretlo vystavenie najväčšieho európskeho párnokopytníka – zubra lesného (*Bison bonasus*), ktorý pochádzal z obory v Topoľčanoch. Hoci tento druh na území Považskej Bystrice nežije, nachádzame hlavu tura (zubra) ako symbol sily v erbe rodu Balašovcov, zakladateľov kaštieľa v Orlovom. Najnovším zaujímavým a pre návštevníkov menej známym bol psík medvedíkovitý (*Nyctereutes procyonoides*). Ulovený bol v Lazoch pod Makytou a Vlastivedné múzeum v Považskej Bystrici ho získalo v roku 1986 (Kováčik 2006).

Okrem preparovaných druhov živočíchov sa expozícia postupne rozširovala aj o zakúpené zbierky hmyzu (Insecta) z radov motýľov (Lepidoptera), chrobákov (Coleoptera), múch (Diptera) i blch (Aphaniptera). Okrem hmyzu vlastní Vlastivedné múzeum v Považskej Bystrici zbierku ulitníkov (Gastropoda) a zbierku parazitných roztočov (Mesostigmata), (Kováčik 2006).

Výstavy

Výstavná činnosť múzea sa začala najskôr sporadicky. Vzhľadom na to že múzeum nemalo vhodné výstavné priestory,⁷⁰ dostatok finančných prostriedkov a niektoré pozície odborných pracovníkov neboli obsadené, orientovalo sa najmä na organizovanie a inštalovanie finančne a priestorovo nenáročných výstav a výstav z vlastných zbierok. Keďže na výstavy mohlo múze-

69 Novozískané parožie dosiahlo bodovú hodnotu 213,17 CIC a na výstave Expo 1981 v Plovdive bolo medzinárodnou porotou ocenené zlatou medailou.

70 Jediné výstavné priestory, ktoré sa dali využiť, sa nachádzali na prvom poschodí kaštieľa. Pre verejnosť však boli uzatvorené s výnimkou tradičných Dní otvorených dverí.

um využívať iba improvizované priestory chodieb, ktoré však nezaručovali úplnú bezpečnosť exponátov pred odcudzením alebo poškodením, obmedzovala sa výstavná činnosť múzea na menšie výstavy, ktoré sa realizovali priamo v expozíčných priestoroch.⁷¹

Adekvátne priestory pre výstavnú činnosť získalo múzeum až po zrušení expozície novodobých dejín v roku 1990, kedy sa ako prvá konala výstava pod názvom *V zrkadle času*, ktorá v jednotlivých častiach *Krízové roky*, *Zletel orol z Tatier*, *Z kytice májov*, *Fragmenty dnešných dní* a *Povedzme si pravdu* zachytávala život v okrese Považská Bystrica v rokoch 1968–1969, obdobie výstavby najväčšej sochy M. R. Štefánika nielen v Považskej Bystrici, ale i na Slovensku, prvomájové oslavy ako aj priebeh Nežnej revolúcie v meste (Zavartkayová 2006a). Na jeseň v roku 1999 získalo múzeum redukciou expozíčných priestorov menší výstavný priestor, v ktorom sa uskutočnila prírodovedná výstava *Ohrozená krása orchideí, Vzácné rastliny na území Slovenska*, výstava vianočných pohľadníc domácej proveniencie, ako i pohľadníc z Rakúska-Uhorska, Československej republiky a susedných štátov *Pozdravy dobrej vôle*. Ďalší výstavný priestor sa podarilo vytvoriť v roku 2000, keď boli exponáty z poslednej miestnosti expozície etnografie reінštalované do ostatnej časti expozície.⁷²

Napriek problémom sa múzeum počas svojej doterajšej existencie snažilo realizovať rôzne výstavy, ktoré by zaujali a prilákali širokú verejnosť. Rôznorodosť výstav súvisela i s personálnym obsadením múzea i so zameraním múzea na deti, školy, študentov a žiakov.

Do roku 2008 vykázalo múzeum cca 200 výstav, z toho 123 vlastných a 5 dovezených zo zahraničia (2002 – 2003 – *Josef Braun: Fotografie 1901 – 1910*; 2003 – *Elegancia stredoveku a nádhera renesancie, Od kvapôčky..., Reprodukcie dobových pohľadníc poľského mesta Sosnowiec*; 2008 – *Súhra technológie a dizajnu*). Najväčší počet výstav múzeum realizovalo v rokoch 2002 – 2003 v kaštieli v Orlovom a v roku 2006 v kaštieli v Jasenici.

Múzeum zaznamenalo najvyšší počet návštevníkov v rokoch 1997 a 2003. V roku 1997 si prišlo 18 565 návštevníkov pozrieť napr. výstavu zápalkových krabičiek G. Rárika, Cyrilometodské dni slovanského písomníctva, drotárske výrobky L. Fapšu, výstavu *Walt Disney na poštových známkach*. V roku 2003 videlo 18 392 návštevníkov výstavu *Krása z ríše rastlín, Patrik Illo – Palo Macho: SKLO, Elegancia stredoveku a nádhera renesancie, Josef Braun: Fotografie 1901 – 1910, Od kvapôčky..., Reprodukcie dobových pohľadníc poľského mesta Sosnowiec, Schola ludus: Vedecká hračka*.

V roku 1991 bola v kaštieli inštalovaná stála výstava *Civitas Bistrichiensis* dokumentujúca vznik, historický vývoj a premeny mesta Považská Bystrica. Z prevzatých výstav si pozornosť zaslúži výstava fotodokumentov a archeologických nálezov z roku 1991 pod názvom *Púchovská kultúra a barón Hoennig* (Dvořák 1993: 179). V roku 1998 bol v múzeu vystavený vzácny súbor máp jednotlivých žúp starého Uhorska, či knihy a rukopisy Hugolína Gavloviča a Juraja Pavlína Bajana. Veľkú pozornosť prostredníctvom výstav venovalo múzeum jednej zo svojich najvzácnejších zbierok – zbierke diel Imra Weinera Kráľa.⁷³

Výstava *Stredné Považie v dobovej pohľadnici*, zostavená z muzeálnej zbierky a zbierok zberateľov p. Milana Belása z Považskej Bystrice a Karola Masnicu z Kysuckého Nového Mesta sa ko-

71 PM PB: Výročná správa za rok 1997, p. 1.

72 VM PB: Výročná správa za rok 2000, p. 1.

73 Napr. v roku 1991 pripravilo múzeum výstavu pod názvom *Akvarely a olejomaľby Imra Weinera Kráľa*, v roku 1994 *Imro Weiner Kráľ – olejomaľby a Imro Weiner Kráľ – akvarely*, v roku 1996 *Imro Weiner Kráľ – život a dielo*, v roku 1997 *Imro Weiner Kráľ – Stará Bystrica*. Obrazy vystavovali aj v priestoroch školskej galérie ZUŠ v Považskej Bystrici či v roku 1999 aj v Považskej galérii v Žiline. Pri príležitosti 100. výročia jeho narodenia sa uskutočnila výstava *Imro Weiner Kráľ – Považská Bystrica a jej okolie*. Výstava bola doplnená o kresby žiakov ZUŠ Imra Weinera Kráľa v Považskej Bystrici inšpirované dielom umelca. Pri inštalovaní a výbere výtvarných diel spolupracovalo VM s Považským osvetovým strediskom v Považskej Bystrici.

nala v r. 2001. V závere roka bola inštalovaná zaujímavá výstava Jozefa Murína z Košíc *Miniatúry ľudových stavieb na Slovensku*, zostavená zo 40 modelov známych i menej známych ľudových stavieb na Slovensku (kostoly, kaplnky, zvonice, obytné domy, usadlosti i hospodárske budovy).⁷⁴

V snahe zvýšiť návštevnosť a vyjsť v ústrety učiteľom a žiakom sa v roku 2002 konala putovná interaktívna výstava *Schola ludus – prekvapenie v kvapalinách* a opakovane úspešná výstava *Motýle sveta*. Pre veľký úspech medzi školami sa v roku 2003 konalo i pokračovanie tejto putovnej interaktívnej výstavy pod názvom *Schola ludus – vedecká hračka*. Súbežne s touto výstavou prebiehala výstava so živými exponátmi *Malé krásne potvory*.⁷⁵

Účelom podujatia – výstavy *Nové prírastky zbierkového fondu VM v Považskej Bystrici* bolo oboznámiť návštevníkov s budovaním jednotlivých zbierkových fondov a s akvizíčnou činnosťou múzea v ostatných rokoch. V závere roka 2002 sa konala výstava *Jozef Braun: fotografie 1901 – 1910*, ktorá pokračovala aj v roku 2003.⁷⁶ Táto výstava sa konala v rámci mesiaca česko-slovenskej vzájomnosti v spolupráci s Etnografickým ústavom Moravského zemského múzea v Brne.⁷⁷

Výstava *Reprodukcie dobových pohľadníc poľského mesta Sosnowiec*, realizovaná v roku 2003 pozostávala z 52 veľkoplošných zväčša kolorovaných reprodukcí dobových pohľadníc mesta Sosnowiec vydaných v rokoch 1918 – 1939. Výstava predstavovala fragmenty ulíc a premeny mesta a bola výsledkom spolupráce múzeí z Poľska, Maďarska, Čiech a múzeí zo Slovenska pôsobiach vo Vyššom územnom celku Trenčín.⁷⁸

Počas Dní európskeho kultúrneho dedičstva, ktoré sa niesli v znamení *Od súkromných zbierok k národným inštitúciám*, pripravilo múzeum výstavu *Pocť darcom*. Pracovníci múzea chceli týmto podujatím vzdať hold všetkým, ktorí v ostatných piatich rokoch nezištne darovali múzeu početné predmety z oblasti histórie, národopisu, archeológie a techniky. Ku koncu októbra 2003 bola inštalovaná výstava z Poľska *Elegancia stredoveku a nádhera renesancie*. V reprezentačných priestoroch kaštiela, vo vybraných salónoch s dobovým interiérom sprístupnilo VM túto atraktívnu výstavu historických kostýmov.⁷⁹

Na tradičnom podujatí *Adventná nedela* bola otvorená výstava betlehemov pod názvom *Vinšujeme vám II*. Tridsaťšesť betlehemov zhotovených z rôznych materiálov, v rôznych veľkostiach a odlišných umeleckých prevedeniach predstavovalo exponáty zbierkových fondov Trenčianskeho múzea v Trenčíne, Hornonitrianskeho múzea v Prievidzi a Vlastivedného múzea v Považskej Bystrici.

Pred výťahovaním sa z objektov orlovského kaštiela v roku 2004 sa vo výstavných priestoroch zrealizovala posledná výstava pod názvom *Možnosti komunikácie*. S reprezentatívnymi umeleckými dielami z keramiky, textilu, antikoru sa na nej predstavila interiérová dizajnérka z Považskej Bystrice Gabriela Verešová (Zavartkayová 2006a).

Po vzniku prírodovednej expozície v kaštieli v Jasenici v roku 2005 sa v týchto priestoroch uskutočnili rôzne výstavy, napr. *Vianoce na pohľadniciach* zo zbierky P. Holbu z Levíc, *Lovci a lovkyne*, *Užitočný a škodlivý hmyz v lesoch*, výstava textilnej výtvarníčky Z. Pekarovej *Cesty tradície*, výstava ikon Aleny Teicherovej *Okno do neba*, *Pavol Kurek – výber z tvorby*,

74 VM PB: Výročná správa za rok 2002, p. 2.

75 Prírodovedná výstava, ktorú tvorilo vyše 500 exemplárov tropického hmyzu.

76 Autorom týchto fotografií bol pivovarnický veľkopodnikateľ, mecenáš židovskej obce, zberateľ ľudového umenia a amatérsky fotograf. Prostredníctvom fotografie zachytil každodennú kultúru obyvateľov regiónu na juhovýchodnej Morave.

77 VM PB: Výročná správa za rok 2002, p. 3.

78 VM PB: Výročná správa za rok 2003, p. 2.

79 Výstava sa tematicky členila na niekoľko častí: Stredovek, Flámsko v 15. stor., Slovensko a Poľsko v 15. a 16. stor., Taliansko v 15. stor., Kráľovské dvory v 16. stor., Rafael Santi, Cisári a magnáti. Každá časť bola doplnená sprievodnými textami a reprodukciami obrazov, z ktorých sa vychádzalo pri rekonštrukcii kostýmov. VM PB: Výročná správa za rok 2003, p. 4.

Z poľovníckej kapsy,⁸⁰ Jaskyne drakov, Stredoveká kuchyňa, Poznáte huby? i veľmi úspešné výstavy Dostavnikom cez Považie⁸¹ a Motocykel veľký – malý, každý v sebe niečo tají.⁸²

Pracovníci múzea pripravili v spolupráci so Štátnym archívom Považská Bystrica v Župnom dome v Púchove výstavu *Púchov v archívnych dokumentoch z 20. storočia*, v Múzeu púchovskej kultúry v Púchove *Púchov – prvé nálezisko výnimočnej kultúry včasnej doby dejinnej na Slovensku* a v Kultúrnom dome v Považskej Teplej v spolupráci s Poľovníckym združením Tiesňava v Považskej Teplej *Deň poľovníctva*.⁸³

KULTÚRNO-VÝCHOVNÁ, PUBLIKAČNÁ A ODBORNO-METODICKÁ ČINNOSŤ MÚZEA

Kultúrno-výchovná činnosť múzea

Vďaka tomu, že múzeum sídlilo v priestoroch orlovského kaštieľa, malo mnoho príležitostí tieto priestory využiť či už na kultúrno-výchovné alebo komerčné účely. Umožňoval im to nielen objekt kaštieľa, ale i jeho príľahlý park. Staráť sa o takýto objekt nebolo finančne jednoduché, preto sa VM snažilo využiť potenciál, ktorý im tieto priestory poskytovali a prilákať čo najviac návštevníkov, ktorí si postupne zvykli na tradičné podujatia, ktoré múzeum každoročne usporadúvalo spolu s množstvom sprievodných akcií.

Počas týchto podujatí sa konali nielen prehliadky jednotlivých expozícií a výstav múzea, ale i koncerty dychových hudieb, akordeónových súborov, speváckych súborov, skupín modernej hudby, tanca, spevu, vystúpenia folklórnych súborov a skupín, skupín historického šermu ako aj vystúpenia amatérskych hercov a divadelných súborov. Na mnohých podujatiach sa svoju činnosťou prezentovali aj ľudovo-umeleckí výrobcovia. V kaplnke sv. Jána Nepomuckého sa sporadicky konali koncerty organovej hudby, vážnej hudby, spevu a umeleckého slova. Okrem podujatí, ktoré priamo súviseli s činnosťou múzea sa konali v interiéri a exteriéroch kaštieľa otváracie koncerty *Kultúrneho leta mesta Považská Bystrica*, koncerty vážnej hudby a detské juniále.

K propagácii týchto aktivít využívalo múzeum najmä tlač, televíziu, vysielanie rozhlasu (napr. Slovenský rozhlas Banská Bystrica, Rock FM rádio, STV, Bytčianske noviny, Rádio Dúha Dubnica, OBZOR Považská Bystrica, Považskobystrické novinky, Púchovská televízia, Púchovské listy, Trenčianske noviny, Rádio Žilina, Žilinský večerník, TASR).⁸⁴

K významným aktivitám múzea patrila prednášková činnosť, ktorá bola organizovaná prostredníctvom aktualizovanej výučby priamo v priestoroch múzea. Tematicky bola zameraná na históriu, prírodovedu, oblasť zdravotvedy, racionálnej výživy a umenia.⁸⁵ Odborní pracovníci múzea v rámci prehliadok jednotlivých expozícií a výstav poskytli návštevníkom múzea i žiakom základných a stredných škôl či škôlkarom počas trvania existencie múzea nespočetné odborné výklady. Na požiadanie návštevníkov sa usporadúvali prednášky, besedy na témy regionálnej histórie, etnografie, flóry a fauny.

Zvýšiť počty návštevníkov sa VM dарило aj rozšírenou spoluprácou so zariadeniami cestovného ruchu, Štátnymi kúpeľmi v Nimnici, Detskou ozdravňou v Horovciach, školami v prírode i s kultúrno-spoločenskými zariadeniami regiónu nielen pri organizovaní kultúrno-výchovných podujatí ale i pri vydávaní metodických a informačných materiálov.⁸⁶ Od roku 1990 sa začala po-

80 VM PB: Výročná správa za rok 2006, p. 3.

81 VM PB: Výročná správa za rok 2007, p. 3.

82 VM PB: Výročná správa za rok 2008, p. 3.

83 VM PB: Výročná správa za rok 2005, p. 3.

84 VM PB: Výročná správa za rok 1990.

85 VM PB – Orlové: Výročná správa za rok 1993.

86 VM PB – Orlové: Výročná správa za rok 1992.

merne dobre vyvíjať spolupráca múzea s Okresným osvetovým strediskom, Mestským kultúrnym strediskom, Okresnou knižnicou, Správou CHKO Strážovské vrchy, s miestnymi kultúrnymi strediskami v okrese a organizáciami Matice slovenskej. Od septembra 1989 začal pri múzeu v spolupráci s Mestským domom detí, pionierov a mládeže pracovať krúžok mladých prírodovedcov.⁸⁷

Kultúrno-výchovná a spoločenská činnosť VM bola orientovaná predovšetkým na tradičné podujatia ako *Deň otvorených dverí*, *Medzinárodný deň múzeí*, *Dni európskeho kultúrneho dedičstva*, *Otváranie kultúrneho leta v Považskej Bystrici*, organové koncerty a pravidelné bohoslužby v kaštielnej kaplnke, kultúrno-spoločenské podujatia komorného charakteru v kaplnke, prednášky, besedy, vyučovacie hodiny a demonštrácie v priestoroch múzea ako i u spoluorganizátorov.⁸⁸

Vo svojich počiatkoch sa múzeum v tejto oblasti koncentrovalo najmä na 1. máj – deň výročia otvorenia expozícií múzea (*Deň otvorených dverí*) a na podujatie konané pri príležitosti Medzinárodného dňa múzeí (*Oslavy medzinárodného dňa múzeí*). Počas týchto podujatí boli návštevníkom voľne prístupné všetky expozície, výstavy ale aj reprezentačné priestory kaštieľa, počas ktorých pracovníci múzea poskytovali návštevníkom odborné výklady, konzultácie a informácie súvisiace s činnosťou múzea a históriou kaštieľa. V roku 1991 pribudlo podujatie *Dni európskeho kultúrneho dedičstva*, počas ktorého boli prezentované a ukázané pracovné postupy ľudových umeleckých výrobcov. V roku 1993 sa prvýkrát v priestoroch kaštieľa uskutočnilo otvorenie *Kultúrneho leta v Považskej Bystrici*.

Od roku 1999 sa v druhú adventnú nedeľu konalo podujatie *Adventná nedeľa*, ktoré bývalo veľmi navštevované vďaka vzácnjej atmosfére prípravy na Vianoce. Organizátori podujatia sa týmto spôsobom snažili zachovať a rozvíjať kultúrne dedičstvo a jeho tradície. Popri výstavách a prezentácii výrobkov spätých najmä s Adventom a Vianocami, išlo najmä o inscenované ukážky štedrovečerného stolovania, spojené s výkladom zvykov a vianočným obradovým folklórom. Tieto akcie boli konané prostredníctvom vybraných zástupcov obcí, zväčša folklórnych skupín odevých v tradičných dobových odevoch. Takto sa postupne prezentovali obyvatelia obcí Papradno, Záriečie, Zliechov, Dolná Mariková, Orlové, Horná Mariková, Nimnica, Mestečko, Lednica, Dohňany, Červený Kameň. Atmosféru týchto podujatí dotvárali aj vystúpenia ľudových masiek (Zavartkayová 2006a).

Do povedomia verejnosti sa zapísalo podujatie konané začiatkom augusta 2001, ktoré malo za cieľ oživiť a spropagovať historický objekt kaštieľa, jeho priľahlý park a popularizovať múzeum vlastivedného typu a prezentovať skôr oddychovo-zábavným spôsobom výsledky muzeálnej práce. Impulz ku konaniu tohto letného prázdninového podujatia dali pracovníkom múzea predstavitelia občianskeho združenia Matúšovho kráľovstva, ktorí v orlovskom kaštieli otvorili svoje „pútnické miesto“ a odovzdali pracovníkom VM insígnie pútnického miesta.⁸⁹ Na tomto podujatí bola verejnosť oficiálne oboznámená s novootvoreným zookútkom, v ktorom našli svoj domov emu hnedý, lama, pávy, holuby, kamerunský cap i srnka. Pri tejto príležitosti sa krstila srnka Miška a kamerunský capko Matúško – živý maskot Matúšovho kráľovstva. V nasledujúcich rokoch sa na podujatí pod názvom *Nedelné popoludnie v kaštieli* postupne „krstili“ ďalšie prírastky zookútika za aktívnej účasti detí, ktoré tieto aktivity najviac zaujali.

V roku 2001, keď sa múzeum stalo správcom celého objektu kaštieľa, sa jeho činnosť rozšírila aj o komerčné aktivity. Tie boli spojené s prenájomom priestorov kaštieľa na rôzne prezentácie, obchodné rokovania, recepcie a významné rodinné podujatia, ktoré realizovali pracovníci múzea za aktívnej spolupráce s vybranými subjektami poskytujúcimi reštauračné služby.

87 VM PB: Výročná správa za rok 1989.

88 VM PB – Orlové: Výročná správa za rok 1994.

89 VM PB: Výročná správa za rok 2001, p. 2.

V roku 2003 počas tradičných podujatí si mohli návštevníci múzea okrem iného pozrieť aj novoinštalovanú expozíciu s najnovším zbierkovým predmetom – pohrebným kočom v „salle terreno“. Atraktívnou sa stala i prezentácia Klubu historických motorových vozidiel zo Žiliny. Podujatie sa konalo v spolupráci s PX Centrom v Považskej Bystrici. Dňa 23. mája 2003 sa v priestoroch kaštieľa uskutočnil 3. *snem Matúšovho kráľovstva*. Pri tejto príležitosti bol pre verejnosť pripravený bohatý kultúrny program, napr. rytierske súboje, ohnivá show, súboje s ohnivými zbraňami, vystúpenie fakíra i brušných tanečníč. V rámci podujatia *Slovakia Rallye* sa na nádvorí kaštieľa 26. júna konala prezentácia historických motorových vozidiel. Stretlo sa tu 27 posádok zo Slovenska, Veľkej Británie, Nemecka, Belgicka, Francúzska, Rakúska či Českej republiky.⁹⁰

Na kultúrno-výchovné podujatia a výstavy pre širokú verejnosť používalo VM finančné prostriedky z komerčnej činnosti múzea ako aj vďaka spoluorganizátorovi týchto kultúrnych aktivít – mestskej kultúrnej inštitúcii PX Centrum v Považskej Bystrici. Vzhľadom na to, že od mája 2004 nemalo múzeum k dispozícii expozičné a výstavné priestory, muselo pôvodne plánované kultúrne aktivity zredukovať.⁹¹ Tradičné podujatia sa prestali organizovať. Pracovníci múzea zabezpečovali predovšetkým prednášky, besedy, organizovali prezentácie a vyučovacie hodiny.⁹²

Publikačná činnosť múzea

Výsledky vedeckého výskumu odborných pracovníkov VM sa v prvých rokoch existencie múzea publikovali veľmi sporadicky, napr. plánované vydanie publikácie k výročiu SNP sa v roku 1989 nerealizovalo z dôvodu nízkej kapacity tlačiarne SNP v Považskej Bystrici. Edičná a propagačná činnosť bola poznamenaná nedostatkom finančných prostriedkov. Hoci malo múzeum pripravené niektoré materiály, nebolo možné ich z tohto dôvodu vydať. Múzeum sa preto orientovalo najmä na drobnú tlač (články o kultúrno-výchovnej činnosti VM, výstavách a podujatiach), informačné a metodické materiály (Metodika a stav kroník v okrese „Okresný vestník“, Stavba sochy M. R. Štefánika, 10. výročie založenia VM), či série príspevkov v regionálnej tlači.⁹³ Uverejňovali najmä popularizačné články v dennej tlači a časopisoch. Formou pozvaní v masmédiách informovali verejnosť o svojej činnosti, pripravovaných podujatiach ako aj o svojich existenčných problémoch. Vydávali a vydávajú pozvánky a plagáty k všetkým výstavám a podujatiám. Katalógy k expozíciám či k jednotlivým výstavám neboli počas doterajšej existencie múzea vydané.

V spolupráci s Považskými strojárňami a. s. Považská Bystrica bol vydaný Informačno-propagačný materiál o Orlovskom kaštieli a VM.⁹⁴ V roku 1993 v spolupráci s SZOPK bola vydaná monografia *CHKO Bílé a Biele Karpaty*.⁹⁵ Na videokazete spracovali ucelený materiál o múzeu a v druhej časti pokračovali dokumentáciou činnosti múzea. Skladačku Považského múzea, čiastočne aj Považský hrad v náväznosti na Orlovský kaštieľ nebolo možné vydať v roku 1997.⁹⁶ V roku 2002 pripravili katalóg *Európske kultúrne dedičstvo – prameň poznania*,⁹⁷ v roku 2004 informačný materiál *Adventné nedele v kaštieli v Orlovom*.⁹⁸ Mgr. A. Šujanská (Šujanská 2001; 2002a, b, c, d; 2003; 2006a, b) a Mgr. R. Májsky (Májsky 2003a, b, c; 2004) publikovali v období rokov 2002 – 2006 väčšie množstvo odborných i populárno-náučných článkov a v roku 2005 sa podieľali na príprave monografie o Považskej Bystrici.

90 VM PB: Výročná správa za rok 2003, p. 5.

91 VM PB: Výročná správa za rok 2004, p. 2.

92 VM PB: Výročná správa za rok 2006, p. 1.

93 VM PB – Orlové: Výročná správa za rok 1994 – 1997.

94 VM PB – Orlové: Výročná správa za rok 1995.

95 VM PB – Orlové: Výročná správa za rok 1993.

96 PM PB: Výročná správa za rok 1997, p. 1.

97 VM PB: Výročná správa za rok 2002, p. 10.

98 VM PB: Výročná správa za rok 2004, p. 5.

Mgr. R. Májsky sa venoval najstaršiemu osídleniu Považskej Bystrice (Májsky 2006) a Mgr. A. Šujanská bola členkou redakčnej rady.

Pri príležitosti 20. výročia svojho založenia vydalo VM súhrnný zborník zostavený editorkami V. Praženicovou a A. Šujanskou s názvom *Vlastivedné múzeum Považská Bystrica – Orlové* (Praženicová & Šujanská 2006). Zborník okrem informácií z histórie múzea, jeho zbierkotvornej, výstavnej, vedecko-výskumnej a kultúrno-výchovnej činnosti ako aj personálneho obsadenia jednotlivých pracovných pozícií, prináša i niekoľko odborných článkov z oblasti histórie, zoológie a botaniky.

Odborná a metodická činnosť

Odborná a metodická činnosť múzea sa zameriavala najmä na metodické a odborné podujatia v súlade s poslaním múzea i záujmami návštevníkov a tiež participujúcich zariadení.

Pri metodických usmerneniach týkajúcich sa vedenia obecných kroník, poskytovali pracovníci odborné konzultácie, posudky, vyjadrenia k návrhom zápisov do kroník, k vedeniu sprievodnej dokumentácie ku kronikám, k materiálom týkajúcich sa histórie obcí, ich znakov a pečatí, vlastníctva, majetkovo-právnych vzťahov a navrhovanej formy využívania.

Vzdelávacia činnosť prednášková a demonštračná bola organizovaná priamo v priestoroch múzea. Tematicky bola zameraná predovšetkým na históriu, prírodovedu, ale i na iné atraktívne témy z oblasti zdravotvedy, racionálnej výživy a umenia. Pravidelne sa organizovali zasadnutia historicko-dokumentačnej komisie v spolupráci s Okresným výborom Slovenského zväzu protifašistických bojovníkov a Štátnym okresným archívom v Považskej Bystrici.

Pri vydávaní metodických a informačných materiálov ako aj pri organizovaní kultúrno-výchovných podujatí spolupracovali aj s rôznymi kultúrno-spoločenskými zariadeniami regiónu.⁹⁹ Pracovníci múzea poskytli metodickú pomoc i pri zbieraní a spracovávaní historického materiálu k publikácii *História protifašistického odboja v regióne Považská Bystrica*. V oblasti ochrany prírody sa odborne vyjadrili napr. k výstavbe rybníkov v katastri obce Nimnica pre potreby Mestského úradu – životného prostredia v Púchove a pre výstavbu vodnej kaskády v katastri obcí Púchov – Nosice – Nimnica. Žiakov ZŠ na ul. Komenského v Púchove pripravovali na ZOO olympiádu.¹⁰⁰ Spolupracovali s orgánmi štátnej správy a samosprávy o možnostiach rekonštrukcie parkov. Pre potreby Pamiatkového úradu v Bratislave poskytli informácie a vypracovali podklady viažuce sa k dejinám a stavbe Kalvárie a rímsko-katolíckeho kostola Navštívenia Panny Márie v Považskej Bystrici ako aj kaštieľa v Orlovom. Pracovníci poskytli i odborný posudok pre vydanie bibliografie Okresnej knižnice v Považskej Bystrici,¹⁰¹ či vyjadrenia k ochrane pamiatok a prírody, histórii a umeniu, umeleckým výtvarným tvorcom v regióne, folklórnym tradíciám, doplnkovému zamestnaniu ľudu, reštaurovaniu a konzervovaniu historických predmetov.

Pracovníci si pripravovali aj odborné výklady k výstavám (najmä z oblasti prírodovedy). Zúčastňujú sa na seminároch, pôsobia ako členovia rôznych komisií (napr. PhDr. V. Praženicová – členka komisie pre tvorbu zbierok v Národopisnom múzeu v Žiline, v Kysuckom múzeu v Čadci a v Etnografickom múzeu SNM v Martine).¹⁰²

Odborní pracovníci každoročne poskytujú odbornú pomoc pri písaní prác stredoškolskej odbornej činnosti, seminárnych, bakalárskych a diplomových prác, pomoc pri príprave výstav, konzultácie na prijímacie skúšky na vysoké školy a na biologické olympiády.¹⁰³ Usporadúvajú

99 VM PB – Orlové: Výročná správa za rok 1992.

100 VM PB – Orlové: Výročná správa za rok 1993.

101 VM PB – Orlové: Výročná správa za rok 1994.

102 VM PB: Výročná správa za rok 2004, p. 6.

103 VM PB: Výročná správa za rok 2006, p. 5–6.

besedy so žiakmi, spolupracovali s amatérskymi archeológmi – členmi archeologického krúžku pri VM, poskytujú metodickú pomoc zameranú na regionálne dejiny, pomocné vedy historické – genealógia, heraldika, dejiny samosprávy, historický vývoj Považskej Bystrice a remeslá.

Archeológ múzea rozpracoval učebné texty pre učiteľov dejepisu na ZŠ v okrese Púchov zamerané na zosumarizovanie poznatkov o osídlení regiónu stredného Považia v praveku až včasnóm stredoveku,¹⁰⁴ zároveň poskytol poslucháčom praktický výuku pri určovaní nálezov pravekej až včasnodejinnej keramiky.

ZÁVER

Vlastivedné múzeum v Považskej Bystrici, podobne ako i iné inštitúcie už od svojich počiatkov zápasí s nedostatkom finančných prostriedkov. V prípade VM aj so stálym sídlom, ktoré by dôstojne reprezentovalo túto inštitúciu a kde by mohli pracovníci múzea prezentovať výsledky svojej práce. Uvedené problémy samozrejme ovplyvňovali najmä jednotlivé druhy činnosti múzea a odbornú prácu jeho pracovníkov. Napriek tomu sa nezdávajú a i naďalej pokračujú v práci na záchrane a uchovávaní dejín nášho regiónu.

LITERATÚRA

- Dvořák P., 1993: Podivný barón. – RAK, Budmerice, 267 p. ISBN 80-85501-04-x.
- Harminc I., Hraško J., Hrašková N. et al., 1968a: Súpis pamiatok na Slovensku. Zväzok 2, K-P. – Obzor, Bratislava, 584 p.
- Harminc I., Hraško J., Hrašková N. et al., 1968b: Súpis pamiatok na Slovensku. Zväzok 1. – Obzor, Bratislava, 536 p.
- Janík A., 1995: Vlastivedné múzeum Považská Bystrica – Orlové. – In: Múzeá v okrese Považská Bystrica. Regionálna bibliografia. Okresná knižnica Považská Bystrica, Považská Bystrica, 16 p.
- Janík A., 2004: Vlastivedné múzeum v Považskej Bystrici. – Msc., depon. in Vlastivedné múzeum v Považskej Bystrici, Považská Bystrica, 4 p.
- Jurčík P., 2002: K životnému jubileu Imra Weinera Kráľa. – Múzeum 48/1: 6–9.
- Kováčik J., 2006: Vznik a vývoj prírodovednej expozície vo Vlastivednom múzeu v Považskej Bystrici – Orlovom. – In: Praženicová V. & Šujanská A. (eds), Vlastivedné múzeum Považská Bystrica – Orlové. Vlastivedné múzeum v Považskej Bystrici, Považská Bystrica, p. 39–41.
- Májsky R., 2003a: Archeologické nálezy z okolia Bánoviec nad Bebravou a Cejkova. – In: Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2002. Archeologický ústav SAV, Nitra, p. 83.
- Májsky R., 2003b: Záchranný výskum v intraviláne Púchova. – In: Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2002. Archeologický ústav SAV, Nitra, p. 135–136.
- Májsky R., 2003c: Zberové nálezy zo stredného Považia. – In: Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2002. Archeologický ústav SAV, Nitra, p. 84–87.
- Májsky R., 2004: Novoveké nálezy z Ilavy. – In: Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2003. Archeologický ústav SAV, Nitra, p. 135–136.
- Májsky R., 2006: Najstaršie osídlenie Považskej Bystrice v svetle archeologických nálezov. – In: Kortman B. et al., Považská Bystrica: z dejín mesta. Knižné centrum, Žilina, p. 9–35.
- Mruškovič Š., Darulová J. & Kollár Š., 2005: Múzejníctvo, muzeológia a kultúrne dedičstvo. – UMB FHV, Banská Bystrica, 254 p. ISBN 80-8083-160-2.
- Pareníčka P., Ďuranová L., Kačala E. et al., 2002: Biografický lexikón Slovenska. Zväzok 1, A-B. – Slovenská národná knižnica, Martin, 638 p. ISBN 80-89023-16-9.

104 VM PB: Výročná správa za rok 2001, p. 6–7.

- Praženicová V. & Šujanská A. (eds), 2006: Vlastivedné múzeum Považská Bystrica – Orlové. – Vlastivedné múzeum v Považskej Bystrici, Považská Bystrica, 102 p. ISBN 80-969630-0-7.
- Smatana M., 2006: História a súčasnosť parku pri kaštieli v Orlovom. – In: Praženicová V. & Šujanská A. (eds), Vlastivedné múzeum Považská Bystrica – Orlové. Vlastivedné múzeum v Považskej Bystrici, Považská Bystrica, p. 50–57.
- Šujanská A., 2002a: Aj vežové hodiny môžu mať narodeniny: k výročiu hodín na veži farského kostola v Považskej Bystrici. – Národná osвета 11/1: 16–17.
- Šujanská A., 2002b: Kultúrne dedičstvo – prameň poznania a Imrich Weiner Kráľ: o dvoch kultúrnych podujatiach v Považskej Bystrici. – Národná osвета 11/1: 11.
- Šujanská A., 2002c: Pre začiatočníkov i pokročilých: školenie kronikárov považského regiónu. – Národná osвета 12/7: 23.
- Šujanská A., 2002d: Trh remeselnej tvorivosti: siedmy Považskobystrický jarmok. – Národná osвета 12/12: 9–11.
- Šujanská A., 2003: Od muziky po divadlo: z kultúrno-spoločenských aktivít považskobystrického regiónu. – Národná osвета 13/11: 16–17.
- Šujanská A., 2006a: Kaštieľ v Jasenici. – PX Centrum, Považská Bystrica.
- Šujanská A., 2006b: Považská Bystrica, Slovakia. – PX Centrum, Považská Bystrica, 56 p.
- Zavartkayová R., 2006a: Výstavy vo VM v Považskej Bystrici za roky 1984 – 2004. – In: Praženicová V. & Šujanská A. (eds), Vlastivedné múzeum Považská Bystrica – Orlové. Vlastivedné múzeum v Považskej Bystrici, Považská Bystrica, p. 63–67.
- Zavartkayová R., 2006b: Kultúrno-výchovná činnosť. – In: Praženicová V. & Šujanská A. (eds), Vlastivedné múzeum Považská Bystrica – Orlové. Vlastivedné múzeum v Považskej Bystrici, Považská Bystrica, p. 68–70.

RECENZOVALA

Mgr. Jarmila Balážová, MV SR, Štátny archív v Bytči, pobočka Považská Bystrica, Slovenských partizánov 1135/55, 017 01 Považská Bystrica; jarmila.balazova@saby-ppb.vs.sk

VLASTIVEDNÉ MÚZEUM V POVAŽSKEJ BYSTRICI V ROKOCH 2007 – 2014

HOMELAND MUSEUM IN POVAŽSKÁ BYSTRICA IN 2007 – 2014

VIERA PRAŽENICOVÁ

Predmier 82, 013 51 Predmier; vierapraz@gmail.com

Abstract: The paper brings an overview of activities of the Homeland museum in Považská Bystrica, a regional museum acting in the territory of districts of Považská Bystrica, Púchov and Ilava, in time period 2007 – 2014. Since its establishment in 1984, museum has been confronted with problems caused by inappropriate and small area of its facilities. The paper also brings much information on exhibitions, educational activities, travel presentations, research, conferences, collection and publication activities.

Key words: Homeland museum in Považská Bystrica, museum collections, exhibitions, expositions, depository facility, expert specialists, collection activities, educational activities

ÚVOD

Regionálne múzeá ako pamäťové inštitúcie sú dôležitými kultúrno-výchovnými inštitúciami na lokálnej úrovni a majú nezastupiteľnú úlohu v dokumentovaní vývoja prírody, spoločnosti a celého diania v regióne. Od roku 2002 sú regionálne múzeá organizačne začlenené pod samosprávne kraje, ktoré sa prostredníctvom múzeí podieľajú na kultúrno-výchovnej činnosti, tvorbe a budovaní lokálpatriotizmu obyvateľov kraja, čím majú prispievať k tvorbe Európy ako kontinentu regiónov.

Múzeum je špecializovaná právnická osoba alebo organizačný útvar právnickej osoby, ktorá na základe prieskumu a vedeckého výskumu v súlade so svojim zameraním a špecializáciou nadobúda predmety kultúrnej hodnoty, ktoré ako zbierkové predmety odborne spravuje, vedecky skúma a sprístupňuje verejnosti najmä na účely štúdia, poznávania a estetického zážitku špecifickými prostriedkami múzejnej komunikácie.¹

Hlavnú časť muzeálnych činností tvorí predovšetkým tvorba zbierkového fondu, konzervovanie, reštaurovanie a odborné spracovávanie zbierkových predmetov. Odborní pracovníci múzea sa popri týchto činnostiach venujú prezentačnej činnosti v podobe výstav, prednášok, besied a zážitkového vzdelávania. Veľmi dôležitá je ich účasť na vedeckých konferenciách doma i v zahraničí, lebo bez konfrontácie výsledkov činnosti na týchto fórach nie je možný ďalší odborný rast. Konferencie poskytujú aj priestor pre inšpiráciu a kreativnosť. K optimálnemu plneniu všetkých týchto funkcií je potrebná stabilná materiálno-technická základňa, ktorá sa pod novým zriaďovateľom Trenčianskym samosprávnym krajom od roku 2002 výrazne zlepšila čo sa týka vybavenia dielni, depozitov a automobilového parku, avšak dosiaľ nebol vyriešený problém s priestormi pre múzeu.

PRIESTOROVÉ PROBLÉMY

Vlastivedné múzeum v Považskej Bystrici hneď od začiatku svojho vzniku negatívne ovplyvnila tá skutočnosť, že nedostalo do vienka vlastnú samostatnú budovu, kde by mohlo

1 Zákon z 28. apríla 2009 č. 206/2009 Z. z. o múzeách a o galériách a o ochrane predmetov kultúrnej hodnoty a o zmene zákona Slovenskej národnej rady č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov.

komplexne rozvíjať všetky druhy činnosti a plniť tak svoje poslanie, ako to stanovuje kódex ICOM (International Council of Museums).

Problém s adekvátnymi priestormi pre komplexnú činnosť múzea sa tiahne celou jeho tridsaťročnou históriou. V rokoch 2007 – 2013 sa múzeum pod gesciou svojho zriaďovateľa Trenčianskeho samosprávneho kraja naďalej vyrovnávalo s problémami, ktoré mali svoje korene už pri samotnom vzniku múzea. Vedenie kraja sa preto v postupných krokoch v tomto období sústredilo na zabezpečenie priestorov pre múzeum v budove, ktorá je v majetku TSK a pritom bude vyhovovať štandardom múzea.

Múzeum v Považskej Bystrici bolo slávnostne otvorené 1. mája v roku 1984 v kaštieli v Orlovom, kde boli vybudované expozície archeológie, národopisu a prírody. Múzeum vzniklo v súvislosti s plnením celoštátnej úlohy budovania siete okresných múzeí. Bolo založené ako predposledné okresné múzeum na Slovensku. Cieľom zriadenia múzeí s okresnou zbierkotvornou pôsobnosťou bolo zabezpečiť dokumentovanie vývoja prírody a spoločnosti v rámci daného okresu. Vybudovanie múzea v každom okrese malo byť zárukou toho, aby bola zabezpečená dokumentácia histórie celého Slovenska na regionálnej úrovni, čo hodnotíme z dnešného hľadiska ako veľmi dôležitý a pozitívny aspekt.

Vzhľadom na to, že hneď od svojho vzniku Vlastivedné múzeum v Považskej Bystrici nemalo vlastné priestory, ale v kaštieli malo vyčlenenú len polovicu priestorov prízemja, čo zodpovedalo tretine finančných prostriedkov, ktoré investoval do opravy kaštieľa Odbor kultúry ONV v Považskej Bystrici. Od začiatku svojej existencie však múzeum pociťovalo nedostatok priestorov pre vlastnú výstavnú a zbierkotvornú činnosť. Vlastníkom objektu boli Považské strojárne Klementa Gottwalda, n. p., v Považskej Bystrici, ktoré objekt využívali na reprezentatívne účely a mali tu umiestnenú aj vlastnú expozíciu, kde prezentovali strojárenskú výrobu podniku. Nedostatok vlastných výstavných a edukačných priestorov neumožňoval poriadanie príležitostných výstav, ktoré sú vždy zárukou zabezpečovania návštevnosti z radov obyvateľstva mesta. Múzeum je významnou kultúrnou inštitúciou, ktorá sa podieľa na budovaní dokumentácie regionálnej histórie a vývoja spoločnosti a prírody.

Trenčiansky samosprávny kraj ako nový zriaďovateľ múzea sa hneď od jeho prevzatia do správy v roku 2002 začal zaoberať riešením majetkových a priestorových problémov. Vedenie TSK napriek opätovným rokovaniam na Ministerstve vnútra Slovenskej republiky a Ministerstve kultúry Slovenskej republiky nezískalo kaštieľ Orlové do svojho majetku a preto kraj nemohol investovať do objektu, nakoľko ho nevlastnil.

Problémom nedostatku priestorov Vlastivedného múzea v Považskej Bystrici sa opätovne zaoberalo vedenie TSK a v roku 2005 Zastupiteľstvo kraja schválilo rekonštrukciu budovy TSK na Ulici odborov 244/8 a to časti tretieho poschodia pre múzeum s tým, že v budúcnosti bude rekonštruovaná celá budova pre jeho potreby. V júni 2006 sa do zrekonštruovaných priestorov v budove TSK na Ulici odborov 244/8 presťahovali pracovníci Vlastivedného múzea a Považského osvetového strediska.

Rok 2007

Zásadný význam pre rozvoj kultúry v Trenčianskom samosprávnom kraji malo schválenie Koncepcie rozvoja kultúry na roky 2007 – 2013 Zastupiteľstvom Trenčianskeho samosprávneho kraja v roku 2006.

V zmysle tohto dokumentu sa začali postupne uskutočňovať kroky smerujúce k vybudovaniu výstavných a expozíčných priestorov v budove TSK v Považskej Bystrici na Ulici odborov 244/8 na druhom a treťom poschodí. Odborní pracovníci múzea naplánovali rozsah expozície zoológie a botaniky, archeológie, histórie, etnológie a umenia regiónu stredného Považia. V súvislosti s ex-

pozíciami bola schválená aj koncepcia budovania zbierok, ktoré sa začali orientovať na dokumentáciu strojárstva a histórie druhej polovice 20. storočia. Už v roku 2007 bola do zbierok múzea zakúpená kolekcia šesťnásť kusov motocyklov, ktorá sa stala základom pre budovanie jedinečnej zbierky dokumentujúcej výrobný program strojárskych podnikov na strednom Považí.

Najdôležitejšou investíciou v roku 2007 bolo zakúpenie pohyblivého regálového systému do depozitov múzea, čím sa výrazným spôsobom skvalitnilo uloženie zbierkového fondu v depozitoch. Pri depozitoch bola vybudovaná i dielňa konzervátora, čím sa zabezpečilo skvalitnenie ošetrovania zbierkových predmetov.

Prírodovedná expozícia v kaštieli Jasenica bola postupne scénicky dobudovaná a odborní pracovníci tu realizovali vyučovacie hodiny s prírodovednou a environmentálnou problematikou. Tematicky nadväzovali na výstavy *Svet rastlinných spoločenstiev*, *Tajomstvá našich chrobákov* a *Poznáte huby?*. Spoločenskovedné odbory sa prezentovali výstavami *Stredoveká kuchyňa*, *Akvarely a olejomalby I. W. Kráľa*, súčasnú paličkovú čipku a šperk predstavila výstava *Čo dokážu šikovné ruky a um z nite a drôtu*, históriu poštovníctva zasa výstava *Dostavnikom cez Považie*. Záver roka 2007 patril výstave *Okno do neba – výstava ikon Aleny Teicherovej*. V rámci podujatia Adventná nedeľa bola slávnostne otvorená výstava *Výšivky v ľudovom a mestskom prostredí*. Ôsmy ročník Adventnej nedele sa uskutočnil v spolupráci s Považským osvetovým strediskom v Považskej Bystrici a s obcou Jasenica. Podobne ako v predchádzajúce dva roky sa zároveň konala v kaštieli i v kultúrnom dome v Jasenici. Podujatie si obľúbili mnohí obyvatelia širokého okolia.

Stabilizácia priestorov a postupné zlepšovanie materiálno-technického vybavenia múzea umožnilo skvalitniť celkové pracovné zameranie odborných pracovníkov múzea. Okrem výskumnej činnosti sa venovali spracovaniu zbierok a pripravili pre žiakov mnoho vzdelávacích programov.

Rok 2008

Rok 2008 bol pre múzeum úspešný v akvizíčnej činnosti. Pracovníci múzea pokračovali v budovaní zbierok, ktoré dokumentujú strojárstvo a spôsob života v regióne stredného Považia. Celkovo bolo získaných do zbierok 1 681 kusov zbierkových predmetov. Zo spoločenských vied bolo zakúpených 698 kusov, darom získaných 828 kusov. Zbierky prírodných vied sa rozšírili o 152 kusov. Akvizícia bola financovaná z rozpočtu Trenčianskeho samosprávneho kraja.

Na úseku výstavnej činnosti pracovníci múzea realizovali osem výstav. Z nich vynikli najmä dve: *Motocykel veľký – malý, každý v sebe niečo tají* a *Súhra technológie a dizajnu*, ktorá bola privezená zo zahraničia. Partnerské Múzeum regiónu Valašsko vo Vsetíne na nej prezentovalo skvosty zo svojich zbierok a to gobelíny a ohýbaný nábytok značky Thonet. Diela mimoriadnej umeleckej hodnoty prevažne z prvej polovice 20. storočia prezentovali umelecko-remeselné dielne, ktoré pôsobili na Valašsku. Výstava sa konala v rámci 9. ročníka Adventnej nedele. Úspešná spolupráca s Múzeom regiónu Valašsko bola podporená vzájomnými návštevami odborných pracovníkov oboch inštitúcií a premietla sa do ich dlhodobej spolupráce.

PRÍPRAVA REKONŠTRUKCIE BUDOVY NA ULICI ODBOROV

Zriaďovateľ Trenčiansky samosprávny kraj naďalej venoval pozornosť zabezpečeniu priestorov pre múzeum. Od 1. decembra 2008 dostalo múzeum do správy celú budovu Trenčianskeho samosprávneho kraja na Ulici odborov 244/8 v Považskej Bystrici, aby sa mohla začať príprava projektovej dokumentácie na prestavbu budovy pre múzeum. Pripravená projektová dokumentácia bola predpokladom toho, aby sa múzeum mohlo uchádzať o financie v programovej výzve pre pamäťové inštitúcie. Víťazom verejného obstarávania sa stal Ing. arch. Jaroslav Lalík a firma PRO – ARCH, ktorá na základe podkladov zriaďovateľa a vedenia múzea vypracovala projekt na rekonštrukciu budovy TSK na Ulici odborov.

Cieľom spoločných rokovaní investora a projektanta bolo čo najviac vyťažiť z už jestvujúcej stavby. Nakoľko bola budova stavaná ako škola, vyhovovala výška priestorov i na zriadenie expozícií múzea, ktoré mali prezentovať prírodu a históriu mesta a regiónu. Osobitný dôraz sa kládol na zmapovanie histórie strojárnej výroby, aby mohlo byť múzeum postupne budované ako vedecko-technický park pre deti a dospelých. V súlade s týmto zámerom bola naplánovaná nadstavba jestvujúcej budovy a prístavba veľkého výťahu, ktorý by zabezpečoval dopravu aj veľkorozmerných zbierkových predmetov na najvyššie, veľkoryso projektované podlažie (obr. 1, obrazová príloha str. 115). Tento priestor bol plánovaný i na podujatia konferenčného charakteru.

V roku 2009 sa vedenie múzea prioritne venovalo vybavovaniu všetkých náležitostí potrebných k vydaniu stavebného povolenia, aby boli splnené všetky podmienky v prípade vyhlásenia operačného programu pre pamäťové inštitúcie. Uskutočnili sa početné rokovania s vedením mesta Považská Bystrica, s pracovníkmi stavebného a katastrálneho úradu, bezpečnostnými technikmi, hygienikmi, hasičmi a dodávateľmi energií. Kvôli nadstavbe budovy a povoleniu prestavby sa muselo zvolať rokovanie s obyvateľmi zo susedného bytového domu, nakoľko sa plánovalo zvýšenie budovy. Obyvatelia svojim súhlasom vyjadrili pozitívny postoj k vybudovaniu kultúrnemu stánku v ich susedstve. Mestský úrad mesta Považská Bystrica dňa 19. 10. 2009 vydal oznámenie o začatí územného konania a nariadenie ústneho pojednávania na deň 30. 10. 2009. Trenčiansky samosprávny kraj zastupoval Ing. arch. Jaroslav Lalík, ktorý zabezpečoval inžiniering k stavbe. V nasledujúcich rokoch sa postupne plnili všetky náležitosti, ktoré boli potrebné k vydaniu stavebného povolenia.

Rok 2009

Výstavná činnosť v roku 2009 priniesla zaujímavé vlastné i prevzaté výstavy. Výstava *Hračky – úplne vážna hra* predstavila tvorbu výtvarníkov Ondřeja Trnku a Vladimíra Stacha, ktorá oslovila návštevníkov istým druhom nadsázky a humoru. Na aktuálnu situáciu zavedenia eura na Slovensku múzeum reagovalo prevzatím putovnej výstavy *Slovenské euromince* od Národnej banky Slovenska, kde boli prezentované i mince ostatných štátov eurozóny. Výstava *Magická osmička v dejinách Slovenska*, prevzatá zo Slovenského národného múzea – Historického múzea, bola venovaná rokom 20. storočia končiacim číslom 8, ktoré sa vyznačovali významnými udalosťami v histórii slovenského národa. Vlastná výstava *80 rokov strojárstva na Považí* mala za cieľ pripomenúť založenie závodu Zbrojovky Brno v Považskej Bystrici v roku 1929. Na výstave boli prezentované výrobky vojenského i mierového charakteru. Mimoriadnu pozornosť verejnosti si vyslúžili najmä motocykle a to cestné i súťažné. Tradičné podujatie Adventná nedeľa sprevádzala výstava betlehemov, ktorá sa uskutočnila pod názvom *Páslí ovce valasi*. Motív Svätej rodiny v maštálke bol stvárný z rôznych materiálov – z dreva, kovu, keramiky, šúpolia, prútia, papiera a iných materiálov.

Odborní pracovníci múzea sa venovali nadobúdaniu zbierkových predmetov a vedeckovýskumnej činnosti, ktorú prezentovali formou prednášok, štúdií a iných výstupov.

V roku 2009 vedenie múzea nadviazalo spoluprácu s viacerými subjektami, ktoré aktívne pracovali v kluboch moto-veteránov. Vďaka tomu sa mohlo pustiť do veľkého projektu Považskobystrický motocykel, ktorého cieľom bolo zviditeľnenie zbierky motocyklov ako aj upriamenie pozornosti na históriu strojárstva a činnosť múzea. Pracovníci múzea realizovali podujatie priamo na pešej zóne pri kine Mier v Považskej Bystrici, kde boli pozvaní jednak zberatelia motocyklov a tiež pracovníci bývalých Považských strojární. Cieľom bolo vytvoriť podmienky na komunikáciu bývalých pracovníkov strojární a odborných pracovníkov múzea. Bola to cesta i k získaniu mnohých informácií, ktoré hlbšie dokumentujú históriu regiónu a v budúcnosti môžu byť použité vo výučbe regionálnej histórie.

Rok 2010

Rok 2010 bol poznačený opätovným sťahovaním zbierok, nakoľko sa v septembri končila zmluva s obcou Jasenica na využívanie priestorov pre prírodovednú expozíciu a výstavy. V priestoroch kaštiela bolo nemožné dosiahnuť optimálne klimatické pomery pre dermoplastické preparáty a motocykle, nakoľko tam bola vysoká vzdušná vlhkosť, ktorú spôsobovali kamenné steny kaštiela. Umiestnenie týchto exponátov do suchých depozitov sa ukázalo byť nevyhnutné.

Z investičného hľadiska boli realizované investície na vybudovanie konzervátorskej dielne v Považskej Bystrici pri depozitoch, čo umožnilo ľahšiu obsluhu a manipuláciu so zbierkami pri ošetrovaní. V súlade s plánovaným projektom boli v lete roku 2010 vymenené na polovici budovy staré drevené okná za plastové, čím sa výrazne znížila spotreba energie v zimnom období.

Odborní pracovníci múzea sa popri vedecko-výskumnej činnosti výraznou mierou angažovali v realizácii vyučovacích hodín priamo na školách považskobystrického regiónu, ale aj v Žilinskom kraji. Mimoriadny úspech mali vyučovacie hodiny s tematikou zoológie, botaniky, národopisu a cestovateľské besedy.

Medzi dôležité poslanie múzea patrí aj prezentácia iných kultúr, pestovanie tolerance a pochopenia medzi národmi. Práve tieto skutočnosti mali na zreteli tvorkyne pravidelného cestovateľského programu Zbaľ sa a pod' RNDr. Daniela Dúbravková, PhD. a Ing. Katarína Kočudáková. Nakoľko múzeum nemá vlastné priestory na realizáciu takýchto podujatí, nadviazalo spoluprácu so Základnou umeleckou školou I. W. Kráľa v Považskej Bystrici, ktorá mu poskytla svoje priestory. Podujatie Zbaľ sa a pod' v súčasnosti vstúpilo do piateho roku svojej existencie. S priemernou návštevnosťou 70 – 100 osôb je dôležitou platformou pre pravidelné stretávanie sa priaznivcov múzea.

Výstavná činnosť v roku 2010 priniesla niekoľko zaujímavých výstav. Z Čiech pochádzala výstava *Problémy ochrany plazov u nás a vo svete*, ktorá zaznamenala úspech najmä u školskej mládeže. Výstava zo zbierok múzea niesla názov *Od kostenej ihly k šijaciemu stroju*. Prezentované na nej boli zbierky z archeológie, histórie i národopisu a výstava bola výnimočná tým, že vo veľkej miere prezentovala exponáty z druhej polovice 20. storočia, čo sa stretlo s pozitívnou odozvou publika.

Mimoriadne zaujímavá bola výstava *Res ipsa loquitur – Vec hovorí sama za seba*, ktorá bola prevzatá z Hornonitrianskeho múzea v Prievidzi. Výstava bola rozšírená o možnosť zoznámiť sa s predmetmi hmatom, aby mohli mať i slabozrakí a nevidiaci občania zážitok z výstavy a možnosť zoznámiť sa so zbierkovými predmetmi. Pracovníci múzea realizovali výstavu *Hračky – úplne vážna hra* v zahraničí a to v Múzeu regiónu Valašsko, kde bola nainštalovaná vo vianočnom a novoročnom období. V Zábavno-obchodnom centre (ZOC) MAX v Žiline bola uskutočnená výstava *MAXimálne tradičné Vianoce*, ktorá prezentovala vianočné ľudové zvyky a betlehemy v ľudovom a mestskom prostredí. Ponuku výstavného priestoru ZOC MAX múzejníci prijali i z toho dôvodu, aby včas plnili kritéria návštevnosti a mohli sa uchádzať o financie z regionálneho operačného programu. Vďaka tejto ponuke vzrástol počet prijímateľov podujatí múzea.

V súvislosti s kritériami plnenia regionálneho operačného programu pre pamäťové inštitúcie, vedenie múzea maximálne aktivizovalo odborných pracovníkov vo vlastnom projekte Múzeum v škole. Pedagógovia škôl si na základe ponukového listu mohli dohodnúť s odborným pracovníkom tematiku vyučovacej hodiny, ktorá sa realizovala v škole, pričom sa preferovala forma zážitkového vzdelávania. V hojnej miere boli do tohto procesu zapojené zbierkové predmety z fondov múzea.

Roky 2011 a 2012

Spolupráca s ZOC MAX v Žiline pokračovala i v rokoch 2011 a 2012. Múzeum tu malo umiestnenú výstavu *Motocykle – od počiatkov výroby po zlatú éru*. Výstava sa stretla s pozitívnym

ohlasom verejnosti a najmä priaznivci motocyklov – veteránov cestovali na túto výstavu z celého Slovenska i Čiech. Nakoľko múzeum v roku 2011 nemalo už žiadne výstavné priestory, usporiadalo výstavu *V krajine protikladov* v Hornonitrianskom múzeu v Prievidzi a v Kúpeľoch Nimnica.

Odborní pracovníci sa sústredili predovšetkým na vedeckovýskumnú činnosť a vzdelávacie programy. Celkom bolo uskutočnených 74 prednášok a besied a zúčastnilo sa ich 2 796 účastníkov. Podľa údajom ZOC MAX výstavu motocyklov zhládlo vyše 60 000 ľudí, čo zriaďovateľ TSK hodnotil veľmi kladne, nakoľko už prebiehalo monitorovanie množstva prijímateľov kultúrnych produktov múzea.

V roku 2012 sa Vlastivedné múzeum v Považskej Bystrici naďalej potýkalo s nedostatkom priestorov. Absencia výstavných priestorov priamo v Považskej Bystrici neumožňovala odborným pracovníkom prezentovať výsledky činnosti prostredníctvom výstav. Odborní pracovníci múzea sa v súčasnosti nachádzajú v období svojho najproduktívnejšieho veku a pritom nemôžu naplno prejať svoje odborné a kreatívne schopnosti. V tejto situácii sa sústredili najmä na edukačné aktivity a absolvovali trojročné vzdelávanie, ktoré organizovalo Slovenské národné múzeum v Bratislave pod názvom Múzeum tretej generácie. V rámci celého Slovenska, ale aj Čiech, mimoriadne vynikli projekty zoológa múzea a prezentované boli na tvorivých dielnach v Čechách a na Morave.

Uskutočňovanie kultúrnych podujatí bez vlastných priestorov bolo logisticky i personálne veľmi náročné, nakoľko bolo treba vždy prepraviť exponáty, technické pomôcky a dôsledne zabezpečiť propagáciu podujatia. Napriek tomu pracovníci múzea pripravovali pre verejnosť zaujímavé kultúrne programy budované na základe zbierkových predmetov.

Na základe dobrej spolupráce v Žiline, obrátilo sa na múzeum s ponukou svojich priestorov i ZOC MAX v Trenčíne, kde sa uskutočnila výstava *Od Maneta po Babetu*, ktorá predstavila časť zbierky motocyklov. Výstava sprostredkovala početným návštevníkom technické dedičstvo regiónu stredného Považia.

V roku 2012 sa Vlastivedné múzeum v Považskej Bystrici spolupodieľalo na tvorbe expozície Múzea regiónu Biele Karpaty v Bohuniciach, kde do časti expozície o Ľudmile Podjavorinskej zapožičalo zbierky z prvej polovice 20. storočia, ktoré návštevníkom priblížili dobu, kedy národná umelkyňa navštevovala v bohunickom kaštieli svojich príbuzných Riznerovcov.

ZBIERKOTVORNÁ ČINNOSŤ

V súvislosti s vypracovaním návrhu pripravovanej expozície sa pracovníci múzea venovali budovaniu zbierok, predovšetkým z oblasti motocyklovej výroby, ktorej produkty sa vyvážali do celého sveta. V období rokov 2007 – 2013, v čase krízy, bolo do múzea zakúpených 44 kusov motocyklov, ktoré sa vyrábali v Považskej Bystrici a v rámci koncernu Považské strojárne. Darom bola získaná jedna inšpiračná vzorka motocykla Honda. Na nákup motocyklov bola vynaložená čiastka 110 000 eur. Väčšina finančných prostriedkov bola zabezpečená z grantového systému Ministerstva kultúry Slovenskej republiky a na spolufinancovaní sa podieľal Trenčiansky samosprávny kraj. Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky podporilo predložené projekty z dôvodu záchrany technického kultúrneho dedičstva so zreteľom na plánovanú expozíciu motocyklov, ktorá bude prezentovať um a zručnosť našich predkov.

Veľa zbierkových predmetov múzejní pracovníci získali darom od obyvateľov regiónu, najmä v prípade rušenia starších domácností. Išlo väčšinou o zberateľsky nie veľmi pritažlivé predmety každodennej potreby, avšak z hľadiska koncepcie novej expozície boli zaujímavé. Odborní pracovníci múzea plánovali v expozícii nainštalovať byt bežného robotníka, prípadne úradníka pracujúceho v Považských strojárňach, bývajúceho v byte vo fabrickej štvrti Kolónia. Pri návšteve týchto bytov zaujala hlavne nadčasovosť riešenia pôdorysu a viacúčelovosť obývacieho priestoru.

V zbierkach Vlastivedného múzea v Považskej Bystrici je mimoriadne zaujímavá zbierka dermoplastických preparátov, ktorá bola vybudovaná hneď pri vzniku múzea v roku 1984. Prezentovala faunu Strážovských vrchov a stredného Považia. Je to jedna z najväčších kolekcii tohto druhu v rámci celého Slovenska. Jej hodnota je o to väčšia, že v súčasnosti je už problém získať povolenia na lov niektorých druhov živočíchov. Zbierku sa v ostatných rokoch podarilo rozšíriť o preparáty rýb, aby sa v plánovanej expozícii mohlo priblížiť návštevníkom živočíšstvo riek, predovšetkým Váhu. Významne sa rozšírila i zbierka botaniky a drobných živočíchov.

V zbierkovom fonde Vlastivedného múzea v Považskej Bystrici bolo k 31. 12. 2013 celkovo 31 724 kusov zbierkových predmetov. Suma za zakúpené muzeálne predmety od roku 1980 predstavuje sumu 194 643,83 eur.

PUBLIKAČNÁ ČINNOSŤ

Jednou z dôležitých činností múzea je aj publikačná činnosť (<http://www.muzeumpb.sk/> publikácie). V roku 2010 múzeum vydalo plnofarebnú publikáciu pre žiakov škôl s názvom Fauna Považia – obrázkový sprievodca a prvý Zborník Vlastivedného múzea v Považskej Bystrici s deviatimi odbornými príspevkami z oblasti histórie, archeológie, zoológie a botaniky. Múzeum si stanovilo za cieľ vydávať zborník v dvojročných intervaloch. Druhý ročník zborníka vyšiel v roku 2012 a zahŕňal osem odborných príspevkov.

V roku 2011 múzeum vydalo knihu História vývoja a výroby jednostopových motorových vozidiel v meste Považská Bystrica od autora Gustava Ulického, ktorý viac ako štyri desiatky rokov pracoval na úseku konštrukcie motocyklov v Považských strojárňach, n. p., v Považskej Bystrici. V roku 2013 vydalo múzeum od toho istého autora knihu História hudobnej kultúry mesta Považská Bystrica. Prezentácie oboch kníh sa zúčastnili takmer dve stovky ľudí.

Rok 2013

Rok 2013 bol pre Vlastivedné múzeum v Považskej Bystrici rozhodujúci z hľadiska hodnotenia počtu prijímateľov kultúrno-výchovných produktov múzea. Odborní pracovníci múzea sa sústredili na edukačnú činnosť v školách a na prednáškovú činnosť v rámci regiónu. Prednášky, besedy, tvorivé dielne a výstavy poriadané Vlastivedným múzeom v Považskej Bystrici navštívilo v roku 2013 na rôznych miestach 10 445 návštevníkov, čo je úctyhodný počet pri absencii prezentačných priestoroch múzea. Prednášky boli tematicky zamerané predovšetkým na zoológiu, botaniku, etnológiu, históriu a iné kultúry.

Odborní pracovníci múzea pokračovali vo vzdelávaní v rámci projektu Múzeum tretej generácie, ktorý už tretí rok realizovalo Slovenské národné múzeum v Bratislave. Vzdelávacie programy lektorovali renomovaní odborníci zo Slovenska i zahraničia a zúčastnili sa ich všetci odborní pracovníci. Zvlášť vysoko hodnotené boli školenia pre konzervátorov, ktorí sa vzdelávali v ošetrovaní predmetov zo rôznych materiálových skupín a to z dreva, kovu, papiera, skla i textilu. Bez práce konzervátorov si ťažko predstaviť prípravu výstavy a udržiavanie zbierok v dobrom technickom stave. Konzervátori z často veľmi zanedbaných a skorodovaných predmetov vedia vydolovať ich pôvodnú krásu a tým významne prispievajú k zhodnocovaniu a ochrane zbierkového fondu.

Jedným z poslání múzeí je spolupracovať s komunitami, z ktorých zbierky pochádzajú, ako aj s komunitami, ktorým slúžia. Vďaka viacročným výskumom z oblasti strojárstva sa podarilo nadviazať spoluprácu s bývalými pracovníkmi strojární, ktorí poskytovali múzeu informácie predovšetkým o výrobe motocyklov v Považských strojárňach. Svoju lojalnosť k múzeu vyjadrujú hojnou účasťou na podujatiach múzea, poskytovaním informácií z minulosti regiónu, ako i darmi zbierkových predmetov, ktoré by mali byť nainštalované v novej expozícii.

V roku 2013 bola v návrhu plánovanej expozície rozšírená časť venovaná Imrovi Weinerovi Kráľovi, nakoľko členovia Spolku Imra Weinerja Kráľa ponúkli zriaďovateľovi múzea sprostredkovanie daru osobných predmetov umelca od dcéry I. W. Kráľa pani Elise Champon z Paríža do zbierok Vlastivedného múzea v Považskej Bystrici. Dar by výrazne obohatil zbierky múzea a tým by zvýšil i majetok samosprávneho kraja. Tvorba Imra Weinerja Kráľa svojim významom presahuje rámec stredoeurópskeho kontextu a prezentuje surrealizmus na Slovensku. Vedenie TSK prijalo ponuku a podporilo vybudovanie expozície v čo najväčšej miere.

Z dôvodu rozšírenia plánovanej expozície o časť venovanú histórii mesta a časť o I. W. Kráľovi sa uvažovalo o premiestnení plánovanej expozície motocyklov. Zastupiteľstvo TSK odsúhlasilo presunutie expozície motocyklov do industriálneho objektu výmenníkovej stanice na Ulici slovenských partizánov neďaleko Strednej priemyselnej školy. Múzeum prevzalo objekt do svojej správy 1. júna 2013 a v závere roka bola vypracovaná štúdia návrhu na využitie objektu ako expozície motocyklov, ktorú spracovala Ing. arch. Janina Balušíková (obr. 2, obrazová príloha str. 116). Plánovaný tu bol i edukačný priestor pre prácu s mládežou. Cieľom tohto riešenia bolo zároveň zatraktívnenie centra Považskej Bystrice a podporenie rozvoja turizmu v meste.

V júni v roku 2014 však nové vedenie Trenčianskeho samosprávneho kraja a nové Zastupiteľstvo TSK rozhodlo o tom, že sa nebude pokračovať v rozpracovaných projektoch a bolo schválené sťahovanie múzea na novú adresu.

SPOLUPRÁCA SO ZAHRANIČÍM

V roku 2009 sa odborní pracovníci múzea zapojili do Cezhraničnej spolupráce SR – ČR prostredníctvom projektu Tvůrčí dialogy v tradici přes hranici, kde hlavným cezhraničným partnerom bolo občianske združenie Kunovjan z Kunovic. Cieľom projektu bolo nadviazanie cezhraničnej spolupráce odborných pracovníkov kultúrnych inštitúcií, dokumentácia ľudovo-umeleckej výroby na oboch stranách hranice a vzájomné výmeny skúseností majstrov ľudovo-umeleckej výroby v oblasti ľudových hudobných nástrojov, keramiky a košíkárstva, podpora hmotného i nehmotného kultúrneho dedičstva. Projekt bol realizovaný v rokoch 2009 – 2011 v Trenčianskom a Zlínskom kraji. V kultúrnych zariadeniach po oboch stranách česko-slovenskej hranice sa uskutočnili nielen hodnotné výstavy, ale aj konferencie a tvorivé dielne.

Ďalším projektom Cezhraničnej spolupráce SR – ČR sa v rok 2013 stal projekt Samostatne a pritom spoločne, ktorý múzeum realizovalo s Múzeom regiónu Valašsko vo Vsetíne aj v roku 2014. Hlavným cieľom bolo posilnenie spolupráce a partnerstva medzi odbornými pracovníkmi oboch múzeí, zdokumentovanie spoločných prvkov v ľudovej kultúre a oživenie tradície spracovania ovčej vlny a chovu oviec, ktoré vykonávajú ekologickú údržbu krajiny a tým podporujú zachovanie prirodzených trávnatých porastov. Ako prioritu si projekt stanovil podporu tradičných kultúrnych hodnôt. Múzeum vo Vsetíne je našim dlhoročným partnerom a vďaka spolupráci sa uskutočnili výstavy a vzájomne návštevy odborných pracovníkov oboch inštitúcií.

Odborní pracovníci múzea sa v rokoch 2007 – 2013 intenzívne venovali vedeckovýskumnej činnosti a túto prezentovali na početných konferenciách a seminároch doma i v zahraničí. Okrem Slovenska, Čiech, Maďarska, Poľska, Rakúska, Francúzska a Nórska sa zúčastnili na takýchto fórach i vo vzdialenejších častiach sveta. Botanička RNDr. Daniela Dúbravková, PhD. prezentovala svoj výskum v roku 2010 na botanickej konferencii IUCN v Mongolsku. Ďalej sa zúčastnila s PhDr. Vierou Praženicovou v tom istom roku na konferencii ICOM v Číne. Mgr. Anna Šujanská sa v roku 2013 zúčastnila na konferencii ICOM v Brazílii. Pracovné cesty boli financované z mimorozpočtových zdrojov.

ZÁVER

Múzeum je jedinou kultúrnou inštitúciou, ktorá je zriadená k cieľavedomému budovaniu zbierok a dokumentovaniu vývoja spoločnosti, prírody a zhromažďovaniu dokladov ľudskej činnosti z hmotnej i nehmotnej kultúry. Z celého radu kultúrnych inštitúcií je múzeum jedinou inštitúciou, ktorá zabezpečuje kontinuitu poznania z generácie na generáciu. Múzeá sú budované za účelom prezentácie histórie a vývoja spoločnosti a svojim návštevníkom poskytujú poznanie, zábavu, oddych a kultúrno-spoločenské vyžitie.

Väčšina verejnosti si pod pojmom „múzeum“ predstavuje len výstavy a expozície. Toto je však finálny produkt dlhodobej výskumnej činnosti celého tímu pracovníkov múzea a to odborných pracovníkov z rôznych odborov (zoológia, botanika, geológia, archeológia, história, etnológia, história umenia), dokumentátorov, výtvarníkov, informatikov, konzervátorov, reštaurátorov a mnohých ďalších profesií, ktorých nositelia spolupracujú pri tvorbe výstavy. Všetci múzejníci sú tak súčasťou tvorivého procesu, v ktorom sa tvorí pamäť národa a prispievajú k budovaniu lokálpatriotizmu a zdravého regionálneho povedomia. Pretože keď zabudneme na svoju minulosť, ťažko uskutočníme svoju budúcnosť.

ZOZNAM PRAMEŇOV

Zákon z 28. apríla 2009 č. 206/2009 Z. z. o múzeách a o galériách a o ochrane predmetov kultúrnej hodnoty a o zmene zákona Slovenskej národnej rady č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov.

Etický kódex medzinárodnej rady múzeí ICOM. Slovenský komitét Medzinárodnej rady múzeí ICOM, Bratislava, 2009.

Koncepcia rozvoja kultúry v Trenčianskom samosprávnom kraji na roky 2007 – 2013. Odbor kultúry Trenčianskeho samosprávneho kraja, Trenčín, 2006.

Vyhláška Ministerstva kultúry Slovenskej republiky č. 523/2009 Z. z., ktorou sa ustanovujú podrobnosti o základných odborných činnostiach v múzeu alebo v galérii a o evidencii predmetov kultúrnej hodnoty.

Zákon č. 552/2003 Z. z. o výkone prác vo verejnom záujme zo 6. novembra 2003 v znení neskorších predpisov.

Výročné správy Vlastivedného múzea v Považskej Bystrici za roky 2007 – 2014.

AUREL RUTŠEK – JEDNA Z NAJVÝZNAMNEJŠÍCH OSOBNOSTÍ REGIONÁLNÝCH DEJÍN

(*27. APRÍLA 1887 V POVAŽSKEJ BYSTRICI, †28. MARCA 1960 V NITRE)

AUREL RUTŠEK, EINE BEDEUTENDE PERSÖNLICHKEIT DER REGIONALEN KULTURGESCHICHTE

ANNA ŠUJANSKÁ

Vlastivedné múzeum v Považskej Bystrici, Ulica slovenských partizánov 1132/52, 017 01
Považská Bystrica; sujanska16@gmail.com

Abstrakt: Aurel Rutšek (1887 – 1960) war ein bekannter Schöpfer der regionalen Geschichte, mit guten Sprachkenntnissen (Slowakisch, Lateinisch, Ungarisch und Deutsch). Er hat als Jurist-Staatsbeamter, Historiker-Chronist, Sammler, Übersetzer, Publizist, Illustrator gearbeitet. Er hat mit den bekannten slowakischen Schöpfern aus dem Kulturleben korrespondiert (z. B. G. Šebák, M. Jeršová-Opočenská, J. Hodál, K. A. Medvecký, J. Ethey, J. Fojtík, R. Marsina, J. Novák, J. Malár, A. Petrovský-Šichman, A. Kavuljak u.a.). Rutšek hat eine 900-seitige historische Monographie-Chronik der Stadt Považská Bystrica geschrieben.

Schlüsselwörter: Aurel Rutšek, Považská Bystrica, Monographie-Chronik, regionale Kulturgeschichte.

ÚVOD

Keď som koncom roka 2003 začala s predbežným výskumom práce a života regionálneho historika, dejepisca a kronikára Aurela Rutšeka, netušila som, v akom rozsahu bude zachovaný jeho osobný fond. V Sprievodcoch po archívnych fondoch v SR vydaných v roku 2002 som zistila, že pozostalosť Aurela Rutšeka v rozsahu 0,5 bežného metra je uložená v Štátnom archíve v Nitre. Fond bol však medzitým doplnený materiálmi z Ministerstva vnútra Slovenskej republiky, Štátneho archívu (MV SR ŠA) v Bytči, MV SR ŠA, pobočka v Trenčíne a zo súkromného archívu Rutšekovho priateľa vdp. Karola Rumpela, rímsko-katolíckeho kňaza zo Skalky pri Trenčíne, čo ma milo prekvapilo, nakoľko som s tým vôbec nepočítala. Zrejme v tom čase novšie prírastky ešte neboli spracované.

Vychádzajúc z bohatej korešpondencie uloženej v jeho osobnom fonde v už spomenutom nitrianskom archíve a za účelom kompletizácie i ucelenia obrazu osobnosti A. Rutšeka, môj výskum pokračoval v archíve Slovenskej národnej knižnice (SNK) v Martine (Ponkrác, Hrušovský, prof. Pozdišovský, Dr. M. Jeršová), v Kysuckej knižnici v Čadci, v Trenčianskom múzeu v Trenčíne a v Považskom múzeu v Žiline, na Obecnom úrade v Svederníku, MV SR ŠA v Trenčíne, MV SR ŠA v Čadci a MV SR ŠA v Bytči, pobočke v Považskej Bystrici. Štúdiom archívnych dokumentov som si doplnila veľa chýbajúcich informácií a vyriešila nejasnosti, na základe ktorých som získala väčší prehľad a zároveň aj nový pohľad na skúmanú osobnosť. Ďalším prieskumom materiálu a korešpondencie som zistila medzerovitosť zachovaných materiálov v inventári vyhotovenom v roku 1964. Dnes však viem o dodatočných prírastkoch, ktoré tiež boli predmetom výskumu.

Veľmi zaujímavé informácie som získala orálnym výskumom s pozostalými príbuznými Aurela Rutšeka, i keď niektoré z nich som musela na základe písomného materiálu poopraviť. Pôvodne mojím zámerom bolo nadviazanie kontaktov s ešte žijúcimi priateľmi Aurela Rutšeka,

prípadne ich pozostalými rodinnými príslušníkmi a priateľmi (napr. Tadeášom Bystrickým, synovcom r.-k. farára Karola Rumpela, ktorý odovzdal do MV SR ŠA v Nitre písomnosti a fotodokumentáciu od A. Rutšeka, získanú darom ešte počas jeho života, ďalej s Ing. Máriou Mičánekovou a i.). Žiaľ, tento môj cieľ i napriek vynaloženej snahe (opakovane zaslaná korešpondencia, telefonický kontakt resp. osobná návšteva), nebol naplnený. Obzvlášť si ale cením osobné stretnutie s bývalou učiteľkou, neskôr riaditeľkou školy v Rašove (okr. Bytča), pani Oľgou Budkovou, dcérou Irmy Smutnej, rod. Rutšekovej, nevlastnej sestry Aurela Rutšeka. Osobné rozhovory s pani Budkovou mi pomohli vytvoriť si obraz osobnosti Aurela, hlavne zo súkromného prostredia. Naviac, pani Oľga ma v svojom byte privítala s kronikou v ruke a vysvetlením, že aj ona sama písala kroniku – najprv obecnú a potom školskú. Zrejme písanie kroník je v rutšekovskej rodine dedičné.

KTO BOL AUREL RUTŠEK?

Aurel Rutšek (obr. 1) bol jednou z najvýznamnejších osobností našich regionálnych dejín, v prvom rade právnik v štátnej službe, potom historik, kronikár, dejepisec, vlastivedný pracovník, zberateľ, prekladateľ, ilustrátor a publicista. Bol to vysokoškolsky vzdelaný úradník, absolvent Právnickej akadémie v Bratislave s výbornou jazykovou znalosťou slovenčiny, latinčiny, maďarčiny a nemčiny, jedným slovom polyhistor s regionálnym pôsobením.

Obr. 1. Aurel Rutšek v uniforme. Zdroj: Osobný fond Ministerstva vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív (MV SR ŠA) Nitra. Foto: A. Šujanská.

Bild 1. Aurel Rutšek in Uniform. Quelle: Privatfonds des Innenministeriums der Slowakischen Republik, Staatsarchiv von Nitra. Foto: A. Šujanská.

Rutšek bol človek neobyčajne všestranných záujmov. Okrem práva mu boli veľmi blízke i pomocné vedy historické ako diplomatika, sfragistika, paleografia, genealógia, numizmatika a čiastočne aj archeológia. Nepoprel v sebe ani zberateľské aktivity vyústené do zbierok pečatí a pečatidiel, papierových peňazí, mincí, medailí a kolekcie odznakov. Bol čestným členom viacerých kultúrnych a sociálnych spolkov. Zaujímal sa o všetky zložky kultúrno-spoločenského

života. Za účelom poznania sa rád priblížil k veciam a dejom, ktoré mu boli dovtedy menej známe. Rád kreslil a ilustroval (obr. 2, obrazová príloha str. 107),¹ preto vedel veľmi dobre oceniť úžasnú tvorivosť a kresliarske schopnosti detí, s ktorými sa stretával na školských výstavách. Neskôr i napriek vyššiemu veku a zdravotným problémom stále kládol dôraz na prioritu poznávania a vzdelávania, ktoré ho sprevádzali počas jeho aktívneho a plodného života.

Výsledky viac ako 50-ročnej bohatej práce právnika-úradníka, dejepisca-kronikára a zberateľa-vlastivedného pracovníka by sa možno neboli dostavili v takej miere, než s akou sme sa u Rutšeka v skutočnosti stretli. Podporila ich aj bohatá priateľská, odborná a niekedy i kritická, štvorjazyčná (slovensko-latinsko-maďarsko-nemecká) korešpondencia, ktorú viedol s významnými osobnosťami vtedajšieho kultúrno-spoločenského života (G. Šebákom, M. Jeršovou-Opočenskou, J. Hodálom, K. A. Medveckým, J. Etheyom, J. Fojtikom, R. Marsinom, J. Novákom, J. Malárom A. Petrovským-Šichmanom, A. Kavuljakom a i.), (Fojtík 1965, Králiková 1997).²

Z obsahu korešpondencie cítiť, že Aurel Rutšek bol svojou aktívnou prácou veľmi známy a zároveň aj uznávaný v odborných kruhoch. Potvrdzujú to rôzne poďakovania, uznania a ocenenia, ktoré získal (Ďakovný list od biskupa K. Kmeťka za podporu starobystrických farníkov, Ďakovný list od Krajinskej hasičskej jednoty na Slovensku za rozvoj činnosti a propagáciu ich práce a ďalšie).³

ŽIVOTOPIS AURELA RUTŠEKA

Rodiskom Aurela Rutšeka je Považská Bystrica. Potvrzuje to jeho rodný list s uvedeným dátumom narodenia 27. 4. 1887. Aurel bol prvorodeným synom považskobystrického notára Ladislava Rutšeka (nar. 10. 2. 1856 v Rajci) a Márie rod. Domanickej (nar. 21. 1. 1854 v Domaníži). Druhorodeným synom bol Béla (Vojtech), o dva roky mladší od Aurela, ktorý v roku 1922 zomrel v Opave v dôsledku psychickej traumy spôsobenej na fronte v I. sv. vojne.

Aurel mal Považskú Bystricu veľmi rád, pretože tu prežil svoje detstvo. V mieste svojho trvalého bydliska získal aj základné vzdelanie. Láska k rodisku u neho pretrvávala i napriek rodinnej tragédii, pod ktorú sa podpísala smrť matky. Ladislav, od roku 1883 notár, v súkromí s povestou láskavého a dobrého otca sa ako vdovec vo veku 42 rokov oženil s mladou, veľmi peknou, 20-ročnou Oľgou Višňovskou, ktorá sa po 10 rokoch vrátila z Ameriky. Oľga vstupom do manželstva zároveň prebrala starostlivosť o 10-ročného Bélu a 12-ročného Aurela. Vekový rozdiel medzi ňou a nevlastnými synmi nebol veľký, a preto aby si udržala určitú vážnosť a úctu v novej rodine, správila sa prísne. Poslanie „novej“ matky zvládala vcelku dobre, i keď jej pekný vzhľad a mladý vek skôr prezrádzali súrodenecké než rodičovské vzťahy. Potvrdilo sa to aj v prípade, keď mladá mama doviedla svojho adoptívneho syna Aurela na prijímacie pohovory

- 1 Súčasťou Rutšekovej korešpondencie je časť dokumentácie z vojnových rokov 1914 – 1918 obsahujúca frontové správy, správy (chorobopis) z poľnej nemocnice v Trenčíne, mapy, brožúry, osobnú korešpondenciu, osobné doklady, bohato ilustrované a humorným slovom doplnené pamätníčky a farebné, čiernou kontúrou ilustrované albumy.
- 2 Pre upresnenie uvádzam mená historikov a kňazov, s ktorými si Aurel Rutšek dopisoval: ThDr. Juraj Hodál (1888 – 1963), historik, teológ, pedagóg; Július Ethey – historik, pôvodne vyštudoval právo, zomrel v Čachticiach r. 1957; Ivan Minárik (1909 – 1967), spisovateľ, prekladateľ, nedoštudoval právo; Karol Točík (1890 – 1960), historik, osvetový pracovník, spracoval korešpondenciu Š. Závodníka; Melichar Takáč (1861 – 1933), cirkevný hodnostár, maďarský učiteľ; Ivan Minárik (1909 – 1951), prekladateľ, používal pseudonymy Andrej Les, Rafaelides, M. Bánovský, Xaver Vyk „U“.
- 3 Veľmi zaujímavú, dokonca humorne ladenú korešpondenciu viedol Aurel Rutšek s Eduardom Gašincom zaoberaujúcim sa dejinami Kysúc po hospodárskej stránke v rokoch 1950 – 1951. Vzťahovala sa k spracovaným podkladom k dejinám Kysúc, o ktoré ho Gašinec požiadal. Hoci sa nikdy nevideli a ani osobne nepoznali, z Rutšekovej odpovede sa dozvieme jeho reakciu na Gašincov kompliment. Citujem: „Ak hovoríte o mojom vysokom veku, môžem Vás, veľavážený pane, uistiť, že i keď Vás osobne nepoznám, že máte pružnú duševnú štruktúru a že Váš vtip je poučný a pútavý. Prajem Vám veľa šťastia do sveta dejinného roku 1951. S dokonalou úctou ...“ A. R.

do Piaristického gymnázia v Trenčíne. Skúšajúci páter oslovil Aurela: „So sestričkou si prišiel?“ Aurela otázka zaskočila. Zostal v pomykove a odpovedal: „Nie, to je mama.“ Ale páter zostal taktiež zaskočený a dosť netaktné zareagoval: „Ale nie vlastná, pravda?“ Rodina Ladislava Rutšeka sa neskôr rozrástla ešte o dve deti: Lacka (zomrel ako dvojročný na záškrt) a Irmu (zomrela vo veku 35 rokov).

Aurel pokračoval v štúdiu na Piaristickom gymnázii v Trenčíne, kde v roku 1905 aj maturoval. Už v čase stredoškolských štúdií sa prejavili jeho kresliarsko-výtvarné schopnosti, ktoré využíval pri tvorbe imitovaných armálesov, kalendárov, diplomov, pochvalných uznání, rôznych dokumentov vytvorených v archaickom štýle. Pôvodne, vzhľadom na nepochybný talent, chcel študovať kreslenie, ale zapísal sa na Právnickú akadémiu v Bratislave. Popri tom však chodil na prednášky z kultúrnej histórie. Po prekonaní vážnej choroby v roku 1907 úspešne skončil štúdium práva v roku 1909. Až do roku 1914 bol zamestnaný v Sporiteľni v Považskej Bystrici ako slovensko-nemecko-maďarský korešpondent a účtovník. Následkom všeobecnej mobilizácie, z dôvodu nástupu vojenskej služby v Rakúsko-Uhorskej armáde (1914 – 1918), musel zamestnanie opustiť. Dňa 18. októbra 1919 vo Varíne uzatvoril manželstvo s dcérou riaditeľa tunajšej školy Annou Židekovou, nar. 21. januára 1892 vo Varíne (obr. 3). V tomto istom roku nastúpil aj do úradníckych služieb v Žiline. V rokoch 1921 – 1923 sa jeho novým pôsobiskom stala Stará Ďala, dnešné Hurbanovo, kde najskôr vykonával funkciu slúžneho a neskôr okresného náčelníka. V tejto funkcii zostal aj v období rokov 1924 – 1939, ale s pôsobnosťou už v Kysuckom Novom Meste.

Po sedemnástročnom bezdetnom manželstve si Aurel a Anna Rutšekovci adoptovali (podľa uznesenia Okresného súdu v Žiline z 19. mája 1936) Martu Juditu Marákyovú, nar. 12. novembra 1922, dcéru Gabriely Marákyovej, rod. Židekovej, čiže dcéru svojej švagrinej, t. j. manželkinej sestry. Juditínym novým domovom sa stalo Kysucké Nové Mesto, kde ju adoptívni rodičia

Sobašný list Aurela a Anice Rutšekovcov
Házassági anyakönyvi kivonat.

vámrege.
vármegye.

Fotó szám	A házasság- kötés helye és ideje (év, hó, nap)	A vőlegény		A menyasszony		A házasságkötési tanúk család- és utó- neve, lakhelye	Házasságkötési kijelentések. Aláírás előtti esetleges megjegyzések. Aláírások.
		családi és utóneve, állása (foglalkozása), vallása, élettartama, lakhelye	szüleinek családi és utóneve	családi és utóneve, állása (foglalkozása), vallása, élettartama, lakhelye	szüleinek családi és utóneve		
95	Varia 1919 október 24. Piaris- ticus akadé- mia terme Varia október 24. Piaris- ticus akadé- mia terme	Aurel Rutšek született Rutšek október 24. 1897 Varia Ladislav Rutšek született Rutšek október 24. 1897 Varia	Anna Žideková született Žideková október 21. 1892 Varia Anna Žideková született Žideková október 21. 1892 Varia	Ladislav Židek született Židek október 21. 1892 Varia Ladislav Židek született Židek október 21. 1892 Varia	Dr. Sulo Rutšek született Rutšek október 24. 1897 Varia Dr. Sulo Rutšek született Rutšek október 24. 1897 Varia	Karl Hartmann matróna október 24. 1897 Varia Karl Hartmann matróna október 24. 1897 Varia	

Utólagos bejegyzések. Kiegészítések.

Bizonyítom, hogy ez a kivonat a

anyakönyvi kerület házassági anyakönyvével megegyezik.

Kelt a Varia, május 24. napján 1936.

Dr. Karl Hartmann
matróna

12. r. sz. — Kőjegyzői Nyomda, Trencsén.

Obr. 3. Sobašný list Aurela a Anice Rutšekovcov. Zdroj: Osobný fond MV SR ŠA, Nitra. Foto: A. Šujanská.

Bild 3. Heiratsurkunde von Aurel und Anica Rutšek. Quelle: Privatfonds des Innenministeriums der Slowakischen Republik, Staatsarchiv von Nitra. Foto: A. Šujanská.

zapísali aj do meštianskej školy. V roku 1929 vypukla svetová hospodárska kríza, ktorej následky postihli aj Československo. Nezamestnanosť, bieda, hlad a exekúcie – aj taký bol obraz Kysúc. Ľudia odmietali pracovať za stravné lístky. Počet sťažností zo strany hladujúcich rodín v Kysuckom Novom Meste narastal. Okresný náčelník Aurel Rutšek bol nútený 6. decembra 1932 zvolať okresné zastupiteľstvo a urýchlene riešiť otázku zásobovania hladujúcich rodín. Z výsledkov orálneho výskumu sa dozvedáme, že Aurel Rutšek sa počas pôsobenia v Kysuckom Novom Meste angažoval za odstránenie biedy, preto bol pravdepodobne z politických dôvodov nežiaduci a prišiel takmer o všetko. Dňa 10. januára 1940 bol ako radca verejnej správy preložený na Župný úrad do Nitry.

Po roku 1945 až do odchodu na dôchodok (1. augusta 1951) pracoval na Okresnom národnom výbore v Nitre. O aktívnom využívaní Rutšekových výborných jazykových znalostí niet pochyb. Ako vychýrený prekladateľ bol veľmi žiadaný. Potvrdilo sa to aj v prípade žiadosti krajského archívára Krajinského archívu v Nitre, za účelom urobiť preklady indexov k archíviálom, ktoré boli v minulosti napísané a vypracované nitrianskymi župnými archívarmi v maďarskom a latinskom jazyku. V tom čase pre nastupujúcich úradníkov – archívárov latinsky písaný index nebol zrozumiteľný, pretože latinčinu neovládali. Ako latinsko-slovenský a maďarsko-slovenský prekladateľ pracoval na preklade indexu „Criminalia 1791 – 1807“. Prekladateľskej činnosti sa veľmi rád venoval, pretože mu prinášala osoh. Rozširoval si ňou svoj obzor, dopĺňal vedomosti a zoznamoval sa s novými prameňmi. To, čo bolo pre neho zaujímavé, si starostlivo zapisoval. Aj v poznámkach a záznamoch rôznej povahy dodržiaval chronológiu a poriadok. Od 27. apríla 1955 sa na istý čas ako administratívny pracovník zamestnal v nitrianskom mäso-kombináte. V roku 1956 pracoval na 6-hodinový pracovný úväzok v Štátnom archeologickom ústave v Nitre, kde excerpoval a prehľadával staré archeologické časopisy a literatúru. „Je to práca podľa mojej chuti...“ napísal svojmu priateľovi Gerovi (Gerhardovi Šebákovi). Rutšek rovnako dobre ovládal maďarskú i slovenskú archeologickú terminológiu. Dôsledne si zapisoval nové výrazy skoro tak, ako v gymnaziálnych časoch, keď si robil podrobné zápisky z latinskej terminológie. I napriek zdravotným ťažkostiam (problém so srdcom, od roku 1956 trpel dýchavicou) sa sporadicky venoval vlastivednej činnosti. V roku 1959 sa mu v oku roztrhla sieťnica a preto musel obmedziť písomnú korešpondenciu, ktorá bola v jeho prípade veľmi bohatá.

Na sklonku života sa často zaoberal myšlienkou, ako naložiť a uchovať písomnosti, osobnú dokumentáciu, numizmatickú zbierku, zbierku pečatí a iného dedičstva, ktoré nazhromažďoval pre budúce generácie. Preto všetky svoje veci – materiály (písomnosti, knihy, fotografie, rôzne zbierky) roztriedil a uložil do debničiek na povale domu za účelom ich ochrany. Jednu z nich špeciálne pripravil pre priateľa Gera. Nemilé prekvapenie zažil Rutšek s odstupom času v r. 1956 pri pohľade na vypáčené debničky. Niektoré knihy a papiere boli rozhádzané, 3 zväzky Numizmatických vestníkov boli ukradnuté. Dokonca 1200 kusov papierových (núdzových) peňazí zmizlo. Album zostal prázdny. Práve táto nepríjemná skúsenosť viedla k tomu, aby si overil prijatie dokumentov zaslaných do trenčianskeho archívu. Pri starostlivom triedení svojich prác, niektorým určil „vhodnosť“ na predaj, aj keď vnútorne nebol celkom presvedčený, že sa ich chce vzdať. Iné by bol predal hneď, nepodarilo sa mu však nájsť vhodného kupca resp. nového majiteľa, hodného tak vzácneho historického materiálu. V snahe zabezpečiť rodinu, napokon sa predsa niektoré rukopisné práce stali predmetom antikvariátneho predaja, aj keď pod cenu.

Po odchode na dôchodok Rutšek a jeho rodina žili z nižšieho finančného príjmu, skromnejšie a v ústraní. Manželka chorľavela (trpela vysokým krvným tlakom a reumou). I napriek niektorým neduhom (slabší zrak, menšia vitalita a hlásiaca sa staroba), stále kládol dôraz na poznanie, ktoré ho sprevádzalo počas celého aktívneho a plodného života. V roku 1957 začal vážnejšie pociťovať zhoršenie zdravia, vyčerpanosť a telesnú únavu. V noci nespával. Potiažie

so srdcom, ktoré „bilo ako zlé hodiny – niekedy ho bolo sotva počuť, inokedy sa príliš rýchlo rozběhlo,“ sa stupňovali. Odmietol lekársku pomoc, lebo si myslel, že je pre neho zbytočná. Odôvodnil to tým, že „nemá natoľko svetského mamonu, aby ho zbytočne oknom vyhadzoval“. Čoraz častejšie myslel na odchod do večnosti a hlavne na to, čo bude s jeho rodinou. Preto prosil svojho priateľa, aby bol taký láskavý a postaral sa o jeho rodinu (mysliac na slová útechy). Citujem z listu priateľovi: „... , keď by mňa postihla dajaká *non putarom*, ujmy sa mojich“. Dňa 28. marca 1960 navždy odišiel. Pochovaný je v rodinnej hrobke na nitrianskom cintoríne spolu so svojim blízkymi (hrob č. 418/7, hrobka č. 51/I), (obr. 4, obrazová príloha str. 118).⁴

DEJEPISEC A KRONIKÁR

Prv, než som bola po dvadsaťročnom pôsobení v múzeu a zároveň viac ako desaťročnom vykonávaní funkcie okresnej metodičky pre písanie obecných a mestských kroník v roku 1997 ustanovená za kronikárku mesta Považská Bystrica, Bystrická kronika mi bola dobre známa. Taktiež som vedela, že ju napísal Považskobystričan Aurel Rutšek. Avšak pri každom mojom nahliadnutí do knihy v koženej väzbe s bohatou štruktúrou, obsahom, farebnými ilustráciami a taktiež odvolaním sa na pramene, som sa utvrdzovala v tom, že pod jej autorstvo sa podpísala skutočná o s o b n o s ť.

Kronika bola založená na základe prijatia prvého zákona č. 80 z 30. januára 1920 o pamätných knihách obecných, v ktorom s píše, citujem: „Každá politická obec jest povinná založiti a vésti pamätní knihu obecní“ a v § 2 citujem: „K založení a vedení pamätní knihy obecní zřízená budiž v každé obce komise. Zápisý provádí kronikář, ustanovený obecním zastupitelstvem, za přiměřenou odměnu.“ O uvedenej povinnosti hovorilo aj vládne nariadenie č. 169/1932 o pamätných knihách obecných, ktoré kládlo dôraz na formu spracovania jednotlivých zápisov čiže metodiku. Nie je to však obyčajná kronika, ale 900-stranové rukopisné dielo venované svojim rodákmi – Považskobystričanom, o čom svedčí aj jeho úvodný citát, ktorý tvorí súčasť úvodného textu venovaného „Pamiatke otca a obecnstvu rodiska.“ Dielo s nápisom MONUMENTA HISTORICA BYSTRICAE AD VAGUM (Rutšek 1932; obr. 5 – 10, obrazová príloha str. 118 – 119) sa zachovalo v knižnej podobe, v koženej väzbe so zlatou oriezkou. Vyznačuje sa svojou výnimočnou obsahovou, štruktúrnou a najmä faktografickou stránkou. Nechýba tu ani poznámkový aparát, citácie, zoznam použitej literatúry a zoznam použitých listín. Dokonca niektoré časti listín, z ktorých autor čerpal, sú prepísané za jednotlivými kapitolami priamo v kronike. Rutšek v nej zaznamenal chronologicky vývoj udalostí v období od prvej písomnej zmienky o Bystrici cez stručné dejiny považskobystrického panstva a hradu Bystrica až po koniec roka 1918. Pre svoju rozsiahlosť a použitie faktografických údajov je považskobystrická kronika považovaná za prvé historicko-monografické dielo o Považskej Bystrici. Jej autor Aurel Rutšek ju dokončil v roku 1932. Pôvodne mala vyjsť knižne pri príležitosti 500. výročia udelenia mestských práv Považskej Bystrici Žigmundom Luxemburským (1435), ako aj pri príležitosti slávnostného odovzdania krajinského mostu cez rieku Váh do užívania. Dokonca sa táto informácia objavila aj v novinách Slovenský východ v roku 1934. Žiaľ, k jej vydaniu nikdy nedošlo.

Kronika rozdelená na úvodnú časť, šesť kapitol a 14 podkapitol je nielen dokumentom doby, ale aj výpoveďou potvrdzujúcou autorovu všestrannú vzdelanosť, pracovitosť, pedantnosť, rozhladenosť a sčítanosť. Vznikla nielen z lásky k rodisku, ale aj z potreby zachovania dedičstva našich predkov.

4 Aurel Rutšek bol pochovaný do rodinnej hrobky v Nitre spolu s manželkou Annou (1892 – 1972) a príbuznými Antonom Židekom-Sagerdos (1883 – 1952) a Marthou (1885 – 1979) v Nitre. V roku 1990 bol do toho istého hrobu pochovaný pán Lorant Draxler, ktorý nebol v žiadnom príbuzenskom vzťahu s A. Rutšekom. Z toho dôvodu na žiadosť pozostalých príbuzných Aurela Rutšeka Správa cintorínov v Nitre musela hrob exhumovať a Loranta Draxlera pochovať do nového hrobu.

TVORCA REGIONÁLNYCH DEJÍN

Charakteristická vlastnosť, ktorá Aurela Rutška sprevádzala celým obdobím od mladosti až po koniec aktívnej celoživotnej práce, bola už spomenutá túžba za poznáním, ktorá sa u neho najviac prejavovala v miestach nového pôsobiska. Popri prvoradých povinnostiach vyplývajúcich z práce úradníka, jeho kroky často viedli k spoznávaniu nového prostredia, jeho okolia, ku konverzácií so zaujímavými, často jednoduchými ľuďmi a následne na to do archívov a knižníc. Výsledkom skúmania boli rukopisné štúdie venované napríklad dejinám Kysuckého Nového Mesta, dejinám Trenčína a Trenčianskeho kraja, kompletným dejinám Považskej Bystrice a i. Prispeli k nim aj dlhoročné kontakty a spolupráca s priateľmi, historikmi, archivármi, kustódmí muzeálnych zbierok i archeológmi. Napríklad v jednom z listov (pochádzajúcich z jeho osobnej korešpondencie uložennej v MV SR ŠA v Nitre) adresovaných svojmu dlhoročnému priateľovi Gerhardovi Šebákovi v roku 1958 Rutšek píše: „Dúfam, že po mojej smrti, keď už z mojej pozostalosti nebude nič, začne sa niektorý horlivec zaujímať a ... nenájde už nič.“ Vtedy však ešte netušil, že obsah týchto slov sa po viac ako 50 rokoch od jeho smrti skutočne potvrdí – až na druhú časť výroku, ...“že sa nenájde už nič“. Kto si však prečíta tieto riadky pochopí prečo. Úctyhodných päťdesiat rokov Rutškovej aktívnej práce v štátnej správe, vo výskumnej, následne publikačnej, menej edičnej, ale i zberateľskej činnosti mu určite prinieslo aj veľa negatívnych skúseností. Každá doba prináša okrem úspechu aj nepochopenie. Žiaľ, výnimočne aktívni ľudia sa často za svojho života nedočkajú uznania. Rutšek to dokonca spomenul už v čase zostavovania dejín Považskej Bystrice v jednom zo svojich zápisov. A keďže bol triezvym človekom, ako to vyplýva z jeho osobnej korešpondencie, cítil sa veľmi dotknutý postojom vedenia obce Považská Bystrica, ktorá i napriek pozitívnym výsledkom z rokovanií o rozpočte a vyčlenení finančných prostriedkov na vydanie knihy – kroniky *Dejiny Považskej Bystrice* (s podtitulom *Príspevky viažuce sa k dejinám hradu a obce Považská Bystrica*) nezabezpečilo jej vydanie. Aurel Rutšek, dobre znály domácich pomerov, sa po dlhých peripetiách napokon v roku 1940 vzdal sľúbeného autorského honoráru. Zdĺhavá, skoro dvadsaťpäťročná cesta k zachovaniu kultúrneho dedičstva, za ktoré môžeme právom označiť Rutšekom napísanú kroniku Považskej Bystrice, sa skončila až v roku 1956, kedy mesto Považská Bystrica získalo jeden exemplár rukopisu.

PUBLIKAČNÁ ČINNOSŤ A NEPUBLIKOVANÉ HISTORICKÉ ŠTÚDIE

Dňa 26. apríla 1932 sa A. Rutšek stal riadnym členom Muzeálnej slovenskej spoločnosti (MSS) so sídlom v Turčianskom sv. Martine. S týmto členstvom súvisí jeho bohatá publikačná činnosť, veď veľa príspevkov uverejňoval práve v Zborníku MSS. V rokoch 1927 – 1933 prispieval do Kysuckých hlasov – nestranného spoločenského, hospodárskeho, osvetového Spravodaja na obranu záujmov kysuckého kraja. Prispievateľmi týchto novín boli viacerí autori, ktorí sa venovali problematike alkoholizmu a jeho postihu na Kysuciach. Avšak regionálny historik A. Rutšek skúmal aj príčiny a dôsledky tejto šíriacej sa plíagy ľudstva. Výsledkom bol vznik rukopisnej štúdie *Životopis ľudového básnika Adama Vanocha zo Svederníka*. V rukopisných štúdiách *Sanácia hospodárstva okresov zamorených alkoholom* (1939) a najmä *Okres kysuckonovomestský z hľadiska sociálno-zdravotného*, ktoré A. Rutšek napísal spolu s autormi E. Hornišom, K. Weberom a M. Földessim, nachádzame početné štatistické údaje objasňujúce príčiny mnohých sociálnych problémov Dolných Kysúc, osobitne mestského centra. Okrem chronologicky podrobného, všeobecného t. j. zemepisného, geologického, klimatického a dejinného opisu vývoja kysuckonovomestského okresu, samostatnú podkapitolu tvorí Obyvateľstvo (hustota, národnosť, náboženstvo, vzdelanosť, zamestnanie, politické organizácie, spolková činnosť...).

A. Rutšek uverejňoval krátke články aj v Žilinskom dvojtyždenníku *Naše hlasy* (1933 –

1935) a Kysucké hlasy (1933 – 1935), sporadicky v Numizmatickom vestníku, Katolíckych novinách a Muzeálnych informačných správach. Noviny Naše hlasy vydávala Slovenská katolícka charitná organizácia (Slovak catholic charitable organization) v Chicagu. Pod článkami, ktoré mu vyšli v tlači zvyčajne nebol nikdy podpísaný vlastným menom, lebo si to neželal. V niektorých prípadoch bola len značka „tk“ alebo iniciály jeho mena „A. R.“ Z rôznych publikovaných článkov, ktoré ho zaujali si robil excerpty, ktoré si starostlivo ukladal.

Systematicky sa venoval dejinám a topografii Kysúc. Dolným Kysuciam venoval knihu s názvom *O Kysuckom Novom Meste a jeho okolí* (1925). Vôbec ako prvý z regionálnych historikov sa pokúsil o komplexnejší pohľad na historický vývoj Dolných Kysúc a osobitne jeho mestského centra. Seriózny záujem o prvotné pramene potvrdzuje aj to, že odpísal Notície Mateja Bela a v časti o Trenčianskej župe ich o mnohé informácie doplnil. Poznatky, ktoré získal skúmaním niektorých archiválií a starých listín Kysuckého Nového Mesta publikoval v Ročenke k 10. výročiu vzniku prvej ČSR. Článkami *Opis okresu* a *Z dejín okresu kysuckonovomestského* prispel do publikácie Severozápadné Slovensko (Lupták 1935).

Láska k rodisku pretrvávala aj na nových pôsobiskách. Prejav silného lokálpatriotizmu u Rutšeka cítiť aj z *Dejín Považskej Bystrice*, ktoré napísal v Kysuckom Novom Meste.

Rutšekovo úsilie smerovalo aj k napísaniu bohato ilustrovanej monografie historickej Trenčianskej župy. Dôkazom je časť materiálu v strojom písanej podobe a časť zachovaného listinného a rukopisného materiálu. Napríklad *Obecné pečiatky, Staré fary Trenčianskej župy, Trenčiansky kraj – kraj hradov, Hradý po tatárskom vpáde do konca stredoveku, Pliagy poddaných Trenčianskeho kraja, Sudivoj – kališský palatín a Osídlenie Trenčianskej župy*. Druhá časť jeho nepublikovaných diel spolu s menšími príspevkami viažucimi sa k dejinám Trenčianskej župy i so značným množstvom výpisov a literárnych odkazov, spĺňajúcich úlohu zdroja informácií, je, žiaľ, doposiaľ nezvestná.

Medzi excerptami uloženými vo fonde pozostalosti nájdeme aj krátke anonymne publikované články, ktoré, súdiac podľa obsahu a štýlu spracovanosti, pravdepodobne autorsky patria Aurelovi Rutšekovi: *Jeden z mnohých našich zabúdaných – spomienka na Štefana Závodníka* (In: Katolícke noviny, č. 37 z 12. septembra 1948), *Púchov a jeho farský kostol Všetich svätých* (In: Katolícke noviny z 22. mája 1955) a *Svätá Margita, patrónka Púchova* (In: Katolícke noviny zo 17. júla 1955) a *Z najstaršej minulosti Považskej Bystrice*. Rutšek pracoval aj na príprave bibliografie k dejinám Nitry pod názvom *Pramene k dejinám Nitry*, čo súviselo s jeho pôsobením v nitrianskom Krajskom štátnom archíve.

Vzhľadom na osobnú jazykovú zdatnosť, ktorá mu pomáhala vo výskumoch historických dokumentov listinnej povahy, získal veľa informácií a podkladov pre vznik monografických diel viacerých obcí a miest Trenčianskeho, ale i Nitrianskeho kraja. Okrem iného ho zaujímal napr. aj historický vývoj Beluše a Belušských Slatín a iných obcí, ktoré však zostali len v prípravnej, zberateľsko-výskumnej fáze.

ŽIVOTOPIS ADAMA VANOCHA – „SLOVENSKÉHO ROĽNÍKA, LATINSKÉHO BÁSNIKA“

Aurel Rutšek sa veľmi zaujímal o básne a život slovenského roľníka a latinsky píšuceho básnika Adama Vanocha (1776 – 1849) zo Svederníka. Venoval mu nepublikovanú literárno-historickú štúdiu *Životopis Adama Vanocha* z roku 1934, pod ktorej autorstvo sa podpísal. Aurel Rutšek zozbieral všetok dostupný materiál (pozostávajúci z korešpondencie, rôznych dát, písomností, básní – aj náboženských a taktiež torz piesní) tematicky sa viažuci k tvorbe a každodennému životu Adama Vanocha. Životopisno-literárne dielo vznikalo v čase Rutšekovho pôsobenia v Kysuckom Novom Meste (1924 – 1939).

Literárno-historická štúdia mala vyjsť pôvodne v tlači, preto ju Rutšek v roku 1943 odovzdal do Spolku sv. Vojtecha. Z neznámych príčin však nebola publikovaná. Iba časť tejto práce bola uverejnená 14. marca 1954 v Katolíckych novinách. Dodnes zostala zachovaná v rukopisnej podobe aj s rodokmeňom Vanochovcov a básňami A. Vanocha: *Jozef Ševčík, Óda k meninám Jozefa Ševčíka, Podakovanie súdnej stolici v Trenčíne za prepustenie z väzenia, Báseň o povodni z roku 1813*, tiež latinskými básňami *De natali Christi – O Vianociach* a *Comitem Stephanus Csáky*. Rutšekovo rukopisné dielo uzatvára báseň Martina Medňanského (al. Dušana S. Pepkina) venovaná A. Vanochovi (In: MV SR ŠA v Nitre).

Osobnosť Adama Vanocha – roľníka a zároveň básnika máme možnosť spoznať na základe podrobného Rutšekom opísaného chronologického sledu jednotlivých životných udalostí. Literárno-historickú prácu rozdelil autor A. Rutšek na tri časti, tzv. fázy. V úvodnej časti štúdie sa zaoberá otázkou „prečo Vanochovi ako básnikovi nebola venovaná oveľa väčšia pozornosť, ktorú by si právom zaslúžil“. Konkrétnu kritiku adresoval spisovateľom J. Vlčekovi, J. Škultétymu, Š. Krčmérymu, D. Chrobákovi a A. Mrázovi. Aurel Rutšek vychádzal z výroku trenčianskeho osvietenského básnika Šimona Fábu, v ktorom hovorí „o požehnanom vplyve považskom – najmä trenčianskeho kraja na vývin básnického naturelu“. Jeho ľudovosť vychádzala hlavne z osobného vkusu majúceho záľubu v používaní prostých sedliackych a bedárskych motívov svojho kraja.

Aurel Rutšek pútavým rozprávaním umožňuje čitateľovi prejsť trnistou životnou cestou Adama Vanocha, ktorá začína nevinným obdobím detstva, pokračuje štúdiami mladého, prirodzene nadaného človeka najprv na farskej škole vo Veľkej Divine, potom na 5-ročnom Gymnáziu v Žiline, následne dvojročným štúdiom filozofie, ako prípravy na vysokoškolské vzdelanie, študovanej na bratislavskom gymnáziu. I napriek osobným peripetiám (mal existenčné problémy, a preto vyučoval slabších žiakov), Adam úspešne dokončil štúdiá v Bratislave. V čase, keď mal nastúpiť do praxe a uberať sa svojou vlastnou životnou cestou, ozvala sa závišť, zloba a klamstvo jeho brata Juraja, proti ktorým sa nedokázal ubrániť. Výsledkom bol Adamov životný neúspech a pád spôsobený jeho vrozeným sklonom k alkoholizmu a čiastočne tiež jeho nadmerným sebedovodom. Odmeny za písanie veršov, vinšovačiek a príležitostných básní premieňal na pálenku. Udanie za falšovanie pasov bol dostatočný dôvod na to, aby ho neprijali do spišskej diecézy za klerika a následne k františkánom do Hlohovca. V jeho živote dominovalo sklamanie. Následne ho otec vyhnal z domu. Odpustil mu až tesne pred svojou smrťou (24. 10. 1806). V roku 1806 sa Adam oženil v dlhopoľskom kostole s Annou Horákovou. Povolanie k svadbe si vyžiadal dlhším epitalamiom (svadobnou piesňou). Príchodom novej gazdinej do domu Vanochovcov sa potvrdila hašterivá Jurajova povaha. Celý život žiarlil na Adama a zo zlosti na brata sa aj sám oženil. Rodinné vzťahy sa úplne narušili po smrti ich matky v roku 1814, ktorá bola jediným spojivom medzi bratmi.

Adam i napriek svojim dobrým charakterovým vlastnostiam, ale s chronickým sklonom k alkoholizmu, nedokázal na svojich pleciach uniesť problémy sprevádzajúce každodenný život a k tomu ešte aj časté posmešky, intrigy, urážky a nástrahy zo strany vlastného brata. Alkohol mu zabezpečil opakovanú stratu notárskej funkcie, opakovane musel žiadať finančnú pomoc najprv z veľkobyččianskeho panstva, potom aj od nitrianskeho biskupa Jozefa Klucha. Napokon bol odsúdený do väzenia Trenčianskou súdnou stolicou za podvod, ktorého sa dopustil, čo naisto pokrivilo povesť ľudového básnika. Zo svojich „hriechov“ sa postupne vykúpil vlastnými latinsky písanými básňami adresovanými hlavnému trenčianskemu županovi Štefanovi Illešházymu, neskôr aj zemepánovi Štefanovi Čákymu. Z ich obsahu bolo cítiť úprimné utrpenie autora, ktorý sa dokonca netajil vyzradiť, že pomýšľal na smrť. Svedernikensis colonus et vespillo – svedernický sedliak a hrobár – ako sa podpisoval Adam Vanoch – vďaka veľkorysosti

zemepána Š. Čákyho bol opäť zvolený za notára. Uvedomoval si, čo pre neho znamená obnovenie straty dôvery a aj to, akú na seba preberá zodpovednosť. V „staronovej“ funkcii dvakrát privítal nitrianskeho biskupa Jozefa Wuruma (1828 a 1833) počas birmovky vo Veľkej Divine, čím si postupne získal priazeň panstva a najmä vdovy po barónovi Čáky, poľskej grófkyni Ľudmily z rodu Lažanských, ktorá mu zmierňovala jeho životné starosti.

V roku 1835 umrela Vanochovi žena, veľmi jemná, cnostná duša, ktorej zanechal vo svojich veršoch peknú pamiatku. V roku Adamovho smútku nad stratou manželky sa cez námeštníka trenčianskeho podžupana Štefana Akayho dostala do tlače zmienka o ľudovom básnikovi. Začalo sa o ňom viac písať. O jeho rozsiahlu básnickú tvorbu sa zrazu zaujímal aj vedecký pracovník Štefan Horváth (1835), ostrihomský profesor Karol Romy (1836), maďarský spisovateľ Móríc Jókai, gróf Alojz Medňanský a iní autori. Adam po smrti svojho brata Juraja žil veľmi utiahnuto v malej izbičke v rodnom dome (obr. 11, obrazová príloha str. 120), kde v „zime pri peci vylihúval“.⁵ Chorľavel a žil z milodarov dobrodincov a grófkyni Ľudmily Lažanskej, veľkodivinského farára Jána Lottnera a kaplána Štefana Závodníka. V roku 1841 po zavedení maďarčiny ako úradnej reči, napokon definitívne stratil svoje notárske zamestnanie, lebo nevedel dostatočne po maďarsky.

Adam Vanoch bol „dieťaťom doby“ a ani biskup ho nevedel prinavrátiť novým časom, napísal Rutšek, autor životopisného diela. Potom, ako sa Š. Závodník (1813 – 1885) v polovici 19. st. stal divinským farárom, Adama Vanocha neustále nabádal, „tlačil“ a podporoval v písaní. Odvtedy sa básnikovo meno spomínalo častejšie v literatúre a v tlači. Štefan Závodník, známy ako zakladateľ „Spolkov miernosti“ so sociálno-výchovným charakterom, organizátor ochotníckeho divadla, autor divadelných hier s protialkoholickou tematikou, ale aj zakladateľ školských knižníc a i., bol posledným mecénom A. Vanocha. Hoci sa zaslúžil o vydanie výberu z vergíliovskych a ovidiovských ladených Vanochových prác pod názvom *Musa agrestis Trenchiniensis seu nonnulla biographica ruratis poetae* (1859), označil „chýrneho Slovana“ A. Vanocha za človeka, ktorý nemal toľko národného uvedomenia, ako sa na prvý pohľad zdalo.

Na tele i duši vyčerpaný Vanoch, už nenachádzal sily a ani vôľu písať a publikovať. Zomrel 15. marca 1849. Pred smrťou stihol ešte napísať odobierku od všetkých, s ktorými spoločne znášal ťarchy i radosti života a prosil ich, aby mu postavili ako vďaka náhrobný pomník, čo sa aj stalo (In: Osobný fond – pozostalosť Aurela Rutšeka, 1673 – 1959, č. 519).⁶ Rutšek ďalej píše, že Vanoch nemal vlastných potomkov. Avšak potomkovia jeho brata ešte v r. 1897 žili v Svederníku. Potom sa niektorí vysťahovali do Ameriky a iní do Ľubochne. Posledným potomkom bola Pavlína Zendeková rod. Vanochová.

OSOBNOSŤ A. RUTŠEKA A SÚČASNOSŤ

Keď som po prvýkrát v roku 2003 nahliadla do osobného fondu A. Rutšeka, uloženého v MV SR ŠA v Nitre, bola som veľmi prekvapená jeho rozsahom. Vôbec som netušila, čo všetko môže skrývať obsah fondu tak mimoriadne aktívnej osobnosti, akou nepochybne Aurel Rutšek bol. Cieľom môjho bádania bolo spracovanie príspevku venovaného regionálnemu polyhisto-

5 Na dome č. 134, stojacom v strede obce Svederník, postavenom pravdepodobne na pôvodných základoch Vanochovho rodného domu, bola v r. 2001 osadená pamätná tabuľa s uvedením dátumu narodenia a úmrtia Adama Vanocha, ktorej obraz dekoratívne dotvára znak spisovateľa – husacie pero.

6 Nápis na pôvodnom náhrobíku A. Vanocha: „Adam Vanoch zo Svederníka znami jak latinski básnik a pravotar, chirni Slovan, sedlák hrobar, Obci Notar. Narodeni 17 Novembra, R. P. 1776. Zomrel v Panu 15 marca 1849 v Roku Života svého 73, pokoj prachu Jeho... Tento pomník svojmu národovci dali vistaviť verní Slováci v r. P. 1850-om.“ Naposledy bol náhrobný kameň na hrobe Adama Vanocha zreštaurovaný v roku 2001, pri príležitosti osláv prvej písomnej zmienky o jeho rodnej obci Svederník. Pôvodný latinsky písaný text na náhrobku bol zachovaný. Okrem toho, obecny úrad vydal malú brožúrku SVEDERNÍK 1321 – 1991 (Revaj 1992) venovanú Adamovi Vanochovi, v ktorej nájdeme rôzne verše, napr. i tie, v ktorých sa Vanoch zmieňuje o veľkej potope z roku 1822. Brožúrka obsahuje aj fotodokumentáciu z obdobia rekonštrukčných opráv rodného domu A. Vanocha.

rovi Aurelovi Rutškovi do pripravovanej monografie Považskej Bystrice nazvanej „Z dejín mesta“ (Kortman et al. 2006). Žiaľ, pre nepochopenie vtedajšieho vedenia mesta, náhlu zmenu štruktúry zo strany zostavovateľa a tiež aj obšírnosť kapitol z histórie, nezostal priestor pôvodne určený významným osobnostiam Považskej Bystrice. A tak sa meno lokálpatriota Aurela Rutška dostalo do knihy len ako útržkovitá informácia vyňatá z kontextu spracovaného výskumu, s neúplne uvedeným prameňom.

I napriek mojej dlhodobej snahe spojenej i s inými možnosťami sa kompletne spracovaný biografický portrét A. Rutška v plnom jeho rozsahu nepodarilo dodnes vydať.

A tak aj po viac ako 70 rokoch sa opäť potvrdilo už spomenuté: „kronikár sa cítil dotknutý postojom vedenia obce“ a v súčasnosti aj kultúrnych ustanovizní.

POĎAKOVANIE

Za preklad a kontrolu textov v nemčine vďačíme Mgr. Erike Hrenákovovej, Gymnázium Považská Bystrica.

ZOZNAM PRAMEŇOV

1. MV SR ŠA v Nitre, Osobný fond – pozostalosť Aurela Rutška, 1673 – 1959, č. 519, kr. č. 1 – 7. Výňatok z výskumu pozostalosti Aurela Rutška (1887 – 1960) uloženej v jeho osobnom fonde v MV SR ŠA v Nitre, v rokoch 2003 – 2005 skúmala Anna Šujanská.
2. Šujanská A.: Orálny výskum s p. Oľgou Butkovou, dcérou Army Smutnej rod. Rutškovej, ktorá bola nevlastnou sestrou Aurela Rutška.
3. MV SR ŠA v Bytči, pobočka Považská Bystrica, osobná konzultácia s Mgr. Jarmilou Balážovou.
4. Archív SNK Martin, č. 66 / c 26, spis č. 72, z 26. 3. 1938.
5. SNK Martin, In: Naše hlasy, č. 16, 1933 – 1935.
6. Šujanská A.: Vlastný výskum. Správa cintorína – Mestský cintorín, Cintorínska č. 18. Nitra, hrobka č. 51/I-dodatok, hrobové číslo 418/7.

CITOVANÁ A POUŽITÁ LITERATÚRA

- Blaha A., 2004: Osobnosti Kysúc. – Kysucká kultúrna nadácia, 390 p. ISBN 8071654418.
- Brezány Š., 1971: Dejatelia Kysúc v kultúre, umení a vede. – Osveta, Martin, p. 165.
- Đurišová M., Gerát R., Hudecová A., Choluj D., Krcho M., Maráky P., Marsina R., Šedo O., Škvarna D. & Žilinčík I., 1994: Kysuce a Kysučania. Kysucká encyklopédia. Dejiny, 1. zv. – Kysucké múzeum, Čadca, 66 p.
- Fojtík J., 1965: Podiel pracujúcich Kysuckého Nového Mesta na robotníckom hnutí. – In: Kysucké Nové Mesto kedysi a dnes. MsNV Kysucké Nové Mesto, p. 137.
- Gerát R., 2004: Kysuce a Kysučania. Kysucká encyklopédia. Písmeno R. – Kysucké múzeum, Čadca, p. 197.
- Kol. autorov, 2001: Chrám Navštívenia Panny Márie v Považskej Bystrici a dejiny považskobystrickej farnosti. – In: Považskobystrická farnosť 750-ročná, Rímsko-katolícky farský úrad, Uniprint, Považská Bystrica, p. 15–30.
- Kortman B. et al., 2006: Považská Bystrica: z dejín mesta. – Knižné centrum, Žilina, 278 p.
- Králiková E., 1997: Jubilujúca Mária Jeršová-Opočenská. – Zborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti (vyd. 1999), p. 157–158. ISBN 80-96725-6-4.
- Lupták L. (ed.), 1935: Severozápadné Slovensko. – Slovan, Banská Bystrica, 96 p.
- Revaj Š., 1992: Stručný prehľad dejín obce Svederník 1321 – 1991. – Obecný úrad Svederník, Bodezan, Žilina, 23 p. ISBN 80-85358-06-09.

- Rutšek A., 1932: MONUMENTA HISTORICA BYSTRICAE AD VAGUM. Príspevky viažuce sa k dejinám hradu a obce Považská Bystrica. Kronika Považskej Bystrice, historicko-monografické rukopisné dielo. – Msc., depon. in: Mestský úrad, Považská Bystrica, 900 p.
- Tarábek J., 1995: Kysucké Nové Mesto kedysi a dnes III. – In: Predstavovanie sa na Okresnom úrade v Kysuckom Novom Meste. Miestny odbor MS, Kysucké Nové Mesto, p. 33.
- Vladár J., Beňko J., Blech R., Kováč R., Takácsová A. & Žišková Moroňová K., 1987: Malá encyklopédia Slovenska A-Ž. – Archeologický ústav SAV, VEDA Vydavateľstvo SAV, Bratislava, p. 24.

RECENZOVALA

Mgr. Jarmila Balážová, MV SR, Štátny archív v Bytči, pobočka Považská Bystrica, Slovenských partizánov 1135/55, 017 01 Považská Bystrica; jarmila.balazova@saby-ppb.vs.sk

REŠTAURÁTORSKÝ VÝSKUM, REŠTAUROVANIE A KONZERVOVANIE ZÁPADNEJ STRANY VÝCHODNEJ ČASTI JUŽNÉHO OBYTNÉHO KRÍDLA POVAŽSKÉHO HRADU

RESTORATION RESEARCH, RESTORATION AND CONSERVATION WORKS ON WEST FACADE OF THE EAST SIDE OF THE SOUTHERN RESIDENTIAL WING OF THE POVAŽSKÝ CASTLE

PETER ZÁHORA¹, RADOSLAV RYLJAK² & KATARÍNA BLICHÁROVÁ³

¹ Dedovec 1764/282, 01701 Považská Bystrica; peter.zahora.pb@gmail.com

² Rozkvet 2029/53, 017 01 Považská Bystrica; radoslavryljak@gmail.com

³ Dolný Moštenec 46, 017 01 Považská Bystrica; katarina.blicharova@gmail.com

Abstract: In 2008 the non-governmental organization 'Bystrica castle' was established to conserve ruins of the Považský castle. Even though conservation works focus their attention mostly on the north-western parts of the castle, there has been considerable progress made towards preservation of the original surfaces of the residential wing built against the south side of the castle recently. Thorough research of the wing walls and their surfaces heavily damaged by wind erosion, rainwater and moss was followed by careful restoration of the fragments of plaster and painted quoins. Remains of quoins on the western facade painted in red and grey colour have a special value as there is no other example of this kind of exterior painting preserved on castle ruin in Slovakia.

Keywords: castle conservation, plaster restoration, painted quoins.

ÚVOD

Od roku 2008, kedy vznikla nezisková organizácia Združenie hradu Bystrica, prebiehajú konzervačné práce na objekte Považského hradu. Cieľom týchto prác je spomaliť degradačný proces historickej hmoty architektúry, jej prezentácia a hlbšie poznanie. Okrem samotného statického zabezpečenia najohrozenejších častí a terénnych úprav sú na tejto kultúrnej pamiatke realizované aj architektonické, umelecko-historické, archeologické a reštaurátorské výskumy. Súbežne s prebiehajúcimi murárskymi prácami je realizované aj reštaurovanie historických omietok.

Ako člen občianskeho združenia som vrámci štúdia v Ateliéri reštaurovania nástennej maľby VŠVU v Bratislave, pod vedením Mgr. Jána Sikoriaka, realizoval praktickú diplomovú prácu zaoberajúcu sa reštaurátorským výskumom a samotným reštaurovaním historických omietok a fragmentov výmaľby dvorových fasád východnej časti južného obytného krídla Považského hradu. Konzervovanie a reštaurovanie zahŕňalo všetky potrebné úkony k dosiahnutiu celkovej konsolidácie a bolo realizované s dôrazom na stabilizovanie originálnej hmotnej podstaty diela a prinavrátenie jeho estetických kvalít.

Súbežne s reštaurátorskými prácami boli členmi OZ vykonané murárske práce, ktorých cieľom bolo statické zabezpečenie objektu.

STRUČNÁ HISTÓRIA HRADU

Osídlenie hradného kopca siaha podľa archeologických prieskumov do obdobia praveku. Najstaršie murované konštrukcie pochádzajú z pol. 13. stor. Prvá písomná zmienka o hrade je z roku 1316, kde sa spomína ako castrum Bestruche, v držbe Matúša Čáka Trenčianskeho.

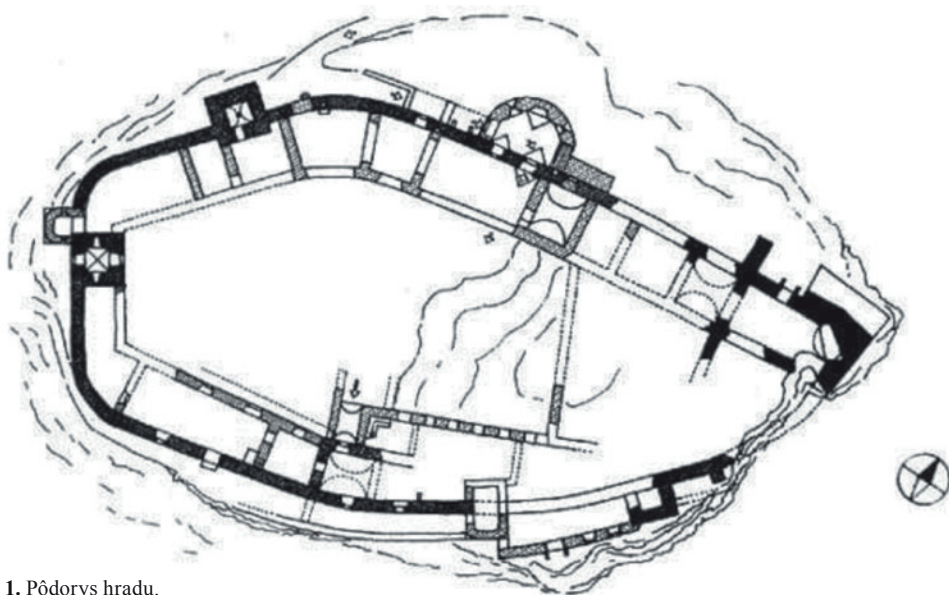
Žigmund Luxemburský ho dáva v roku 1394 do zálohy Sudivojovi z Ostrorogu. Ten 1405/6 zomiera a kráľ ho v roku 1409 dáva do držby PRO HONOR Sudivojovmu zaťovi Stiborovi zo Stiboríc. Po smrti jeho syna, taktiež Stibora, ktorý ho vlastnil do roku 1418, sa hrad vracia korune. Žigmund ho daroval svojej manželke Barbore a nový kráľ Albrecht manželke Alžbete.

Matej Korvín ho daroval 15. marca 1458 za verné služby Ladislavovi Podmanickému z Podmanína, ktorého rodu patrila hrad 100 rokov. Neskôr ho má Ladislavov syn Ján, od 1504 už barón Podmanický. Po jeho smrti dostávajú hrad jeho synovci Ján a Rafael. Ján zomiera 1545. V roku 1558 rod vymrel Rafaelovou smrťou a neskôr sa dostáva do vlastníctva významného magnátskeho rodu Balašovcov. Novým majiteľom však čoskoro prestal vyhovovať a v roku 1631 si na úpätí hradného kopca postavili kaštieľ Burg.

Povstanci Štefana Bočkaya hrad v roku 1604 vyplienili. Balašovci sa zaplietli do Vešeléniho povstania, vďaka čomu hrad cisárska armáda dobývala a poškodila. Neskôr bol poškodený aj počas Tököliho povstania. Hrad bol síce obnovený, no po výstavbe druhého kaštieľa v Považskom Podhradí na úpätí hradného kopca pustol. V roku 1698 bol hrad už celkom opustený.

JUŽNÉ OBYTNÉ KRÍDLO

Južné obytné krídlo tvorí súčasť obvodovej palácejovej zástavby centrálného nádvorja hradného jadra. Tento štvorpodlažný objekt nepravidelného obdĺžnikového pôdorysu, s rozšírením smerom do nádvorja vo východnej časti, je dlhšou osou orientovaný v smere západ – východ, pričom na západnej strane sa napája na západné obytné krídlo a na východnej strane sa dotýka hradného paláca. Od severnej strany je na krídlo napojené centrálné nádvorie hradného jadra, pričom na južnej strane sa krídlo otvára do priestoru parkanu ohraničeného parkanovým múrom. Na tejto strane je ku krídlu pristavaná obranná bašta a ďalší menší obytný trakt. Prístup do objektu bol zo strany nádvorja viacerými vstupmi a podľa historických opisov i drevenými pavlačami (Bóna & Matejka 2011), (obr. 1).

Obr. 1. Pôdorys hradu.
Fig. 1. Plan of the castle.

STAV PRED REŠTAUROVANÍM

Potom, čo si v roku 1624 pôvodní majitelia postavili kaštieľ v neďalekom Orlovom, v roku 1631 v Podhradí a okolo polovice 17. stor. druhý kaštieľ v Podhradí, prestáva hrad plniť svoju funkciu a od roku 1698 sa uvádza ako opustený a postupne sa mení na ruinu. V priebehu 19. a 20. stor. sa zrúcanina stala zdrojom stavebného materiálu pre miestnych obyvateľov. V roku 2008 sa začali prvé aktivity smerujúce ku konzervácii hradnej zrúcaniny (s výnimkou menších opráv realizovaných Klubom československých turistov v 30-tych rokoch 20. stor.).¹

Technický stav východnej časti južného obytného krídla sa pred začiatkom prác dal hodnotiť ako havarijný. Po postupnej strate zastrešenia dochádza k zrúteniu mnohých konštrukcií a k veľkej strate mnohých častí hmotnej podstaty pamiatky. V objekte južného obytného krídla sa zrejme v priebehu 19. stor. zrútila prístavba v priestore severozápadného rohu východnej časti južného obytného krídla a v 2. pol 20. stor. celá západná časť južného obytného krídla. Množstvo sutín v interiéri hradu spôsobuje roztláčanie obvodových hradobných stien a súvisí so vznikom vertikálnych trhlin na predsunutom úseku západnej steny, s deštrukciou záklenku portálu 3. podlažia a so zlomením prekladu a parapetu kamenného ostenia okna 4. podlažia.

Omietky objektu sú zachované neucelene. Predsunutý západný úsek steny krídla má v úrovni 1. podlažia zachovanú dvojvrstvovú interiérovú omietku západného úseku južného krídla, na ktorej je povrch zachovaný len fragmentárne vo forme viacvrstvových bielych vápenných náterov. Na ľavej strane steny je vertikálna jazva šírky 70 cm po zrútenom západnom úseku krídla. Vľavo od otvoru 3. podlažia sa zachovali plochy omietok, nesúce výzdobu pozostávajúcu z maľovaných červeno-sivých nárožných kvádrov. Výzdoba sa tu zachovala vďaka tomu, že bola mladšou prístavbou prekrytá, čím bola chránená pred poveternostnými vplyvmi. Zrútením tejto prístavby sa opätovne odhalila. Omietka s maľovanou vrstvou je taktiež poškodená vlhkosťou, najmä na nároží a v hornej hranici svojho zachovania je pôsobením zatekajúcej vody vyplavujúcej maltu oddelená od muriva a popraskaná. Tretie a štvrté podlažie sú oddelené profilovanou rímsou, tvorenou dvoma výžlabmi. Táto rímsa obieha celú dvorovú fasádu východnej časti južného krídla, vyhotovená je z penovcov a na svojom povrchu má lokálne zachovanú omietku s fragmentárne zachovaným povrchovým náterom. Najvyššie 4. podlažie má v hornej polovici zachované omietky, bez povrchového náteru, v strede s otláčkom štítu sedlovej strechy sekundárnej prestavby západnej časti krídla. Kamenné ostenie okenného otvoru má z dôvodu statických porúch prasknutý parapet aj preklad.

Zhruba polovicu šírky prvého podlažia kratšieho severného úseku zaberá dverový otvor, sprístupňujúci klenutú miestnosť na prízemí. Kamenné ostenie portálu absentuje. Vpravo od vstupu sú zachované omietky, lokálne aj s povrchovým náterom. Na pravom okraji je vidieť vertikálnu jazvu po nábehu klenby, ktorá v minulosti tvorila časť hmoty severnej prístavby k južnému obytnému krídlu, dnes už zrútenú. Priestor 2. podlažia má omietku s fragmentami do omietky vyrytých línií, slúžiacich ako vodítko k realizácii výmaľby. Do úrovne 2. podlažia sa zachovali fragmenty staršej omietky z prvej etapy výstavby krídla. Na treťom podlaží sa nachádza okenný otvor, s deštruovanou predprsnou, so zachovanými omietkami so stopami po rytých linkách výzdoby. Na najvyššom podlaží sa zachovalo rovnaké okno s kamenným ostiením ako na príľahlej západnej stene.

Západný úsek, tvoriaci rozšírenie východnej časti krídla, je bez okenných otvorov a v mieste styku s krátkym úsekom severnej steny je v deštrukciách vidieť, že tvorí mladšiu prístavbu ku krídlu. Omietky 1. podlažia tvoria povrchovú úpravu nábehu mladšej klenby, zasekanej do staršieho muriva. Medzi nábehom klenby 1. podlažia severnej prístavby krídla a nábehom

1 Z dobových dokumentov však nie je jasné, či sa opravy skutočne zrealizovali. V dôsledku vypuknutia 2. svetovej vojny boli práce prerušené a urobené boli zrejme len terénne úpravy a zábrany proti padaniu skál do obce.

klenby 2. podlažia prístavby sa nachádza omietnutá plocha so zachovaným povrchovým náterom a maľovaným kvádrovaním na severozápadnom nároží. Nad nábehom klenby 2. podlažia je dvojica rozrušených otvorov, slúžiacich ako lôžka pre trámy drevenej konštrukcie strechy severnej prístavby. Plocha omietky 3. podlažia je zachovaná v spodnej časti ucelene, s fragmentárne zachovaným povrchom a výmaľbou. Smerom k rímse sa omietka vytráca a ostáva len odhalené murivo.

Dlhšia, v súčasnosti šesťosová severná fasáda krídla kopíruje smerom na východ sa zvyšujúci terén. Prvé podlažie je čiastočne zasypané a je viditeľné len v 6. okennej osi. Má čiastočne zachovanú povrchovú omietku s viditeľnými zvyškami rytých liniek a červeného pigmentu maľovaného kvádrovania pri severozápadnom nároží. Omietky 2. podlažia sú zachované len vo fragmentoch, ale v úrovni 3. a 4. podlažia sa zachovali vo väčších plochách v celej úrovni podlažia. Majú však uvoľnené okraje a odstávajú od muriva, miestami až do vzdialenosti niekoľkých centimetrov. Majú znečistený povrch a sú bez zachovaného povrchového náteru.

Celý povrch stien dvorovej fasády je silno poškodený veternou eróziou a pôsobením dažďovej vody. Pozvoľným opadávaním omietok pod vplyvom erózie, mrazových cyklov a pôsobením živých organizmov je postupne odhaľované kamenné murivo, ktoré je poškodzované rovnakými vplyvmi. Tie pôsobia predovšetkým na mäkkšiu maltu, po vydrolení ktorej sú vplyvom gravitácie postupne uvoľňované jednotlivé kamene stavebnej konštrukcie. Vzhľadom na absentujúci slnečný svit na severnej a znížený na západnej strane fasády, sa vytvárajú vhodné podmienky na život pre riasy, machy a lišajníky porastajúce celú plochu fasády, čím výrazne prispievajú k deštrukcii stavebných konštrukcií. Tieto jednoduché organizmy dokážu vytvárať svojim rastovým parenchýmom tlak až 35 Mpa (Wasserbauer 2013) a spôsobujú tak povrchovú deštrukciu – šupinkovitý rozpad pieskoviec a drolenie povrchu omietok. Produkty rozkladu odumretých častí týchto rastlín vnášajú do štruktúry omietky nežiadúce látky, tvoriace vodorozpuštné soli, ktoré rekryštalizáciou spôsobujú rozpad povrchových vrstiev a taktiež vytvárajú na povrchu a v škárach vrstvu mikrohumusu. Navyše svojou tmavou farbou povrchu esteticky znehodnocujú vnímanie pamiatky. Dutiny v murivách a omietkach sú domovom kolónií článkonožcov z čeľade Armadillidiidae a mravcov, ktoré rovnako ako vtáky hniezdiace v kavernách a otvoroch po vyhnitých trámoch, svojim trusom znečisťujú povrch muriva a vnášajú do neho nežiadúce organické látky, tvoriace vodorozpuštné soli.

Svojou negatívnou činnosťou prispievajú aj baktérie žijúce v škárach muriva, ktoré sa živia produktami rozkladu vápenných mált. Ich činnosť môžeme pozorovať ako hĺbkové drolenie malty v škárach, často aj na miestach bez aktívneho prístupu vody.

REŠTAURÁTORSKÝ VÝSKUM

Úlohou reštaurátorského výskumu fasády východnej časti južného obytného krídla bolo overenie nálezových situácií, týkajúcich sa výtvarnej výzdoby predmetnej časti, jej stratigrafie, stavu a rozsahu jej zachovania a navrhnutie spôsobu jej reštaurovania.

Na predmete výskumu boli v súlade s rozhodnutím Krajského pamiatkového úradu realizované všetky potrebné nedeštruktívne a deštruktívne metódy výskumov. Jednotlivé metódy boli zamerané na zistenie primárneho výtvarného a architektonického výrazu, ako aj na spôsob použitia materiálov, spracovanie primárnych úprav, rozsah ich zachovania a zistenie ich technického stavu.

V sondách boli realizované minimálne zásahy do historickej hmoty a odkryvom v nich boli vymedzené plochy jednotlivých vrstiev. Po realizovaní týchto sond boli nálezové situácie vzájomne porovnávané a vyhodnocované, aby bolo možné získať celkový prehľad v postupnosti vývoja exteriéru.

STAVEBNÝ VÝVOJ JUŽNÉHO OBYTNÉHO KRÍDLA POVAŽSKÉHO HRADU

Po vyhodnotení reštaurátorského výskumu je možné predpokladať nasledovný stavebný vývoj južného obytného krídla hradu (obr. 2, obrazová príloha str. 121).

V 1. etape (približne 1. pol. 15. stor.) bol k staršej obvodovej hradbe a staršej palácovej zástavbe na jej západnej strane z vnútornej strany pristavaný objekt. Z tohto objektu sa zachovala miestnosť zaklenutá valenou klenbou, presvetlená okienkom v južnej stene a časť štítového múru pultovej strechy. Povrchovú úpravu objektu poznáme z častí, v ktorých bola prekrytá mladšou prístavbou. Plochy stien boli pokryté hladenou omietkou s bielym vápenným náterom.

Počas 2. etapy (približne koniec 15. stor.) dochádza k prestavbe východnej časti krídla. Nová stavba využíva konštrukcie z predchádzajúcej etapy a rozširuje krídlo smerom do nádvorja, čím vzniká odstupňovaný, výškovo dominantný, reprezentačný objekt hradu. Dvorové osemosové priečelie bolo nad 2. nadzemné podlažie členené kordonovou rímsou, prechádzajúcou aj na vyvýšenú časť západného priečelia. Nárožia priečelia boli zdobené maľovaným kvádrovaním, šedo-červenej farebnosti (obr. 3, 4, obrazová príloha str. 122 – 123). Plochy stien boli hladené, biele. Kvádrovanie bolo realizované na vyhladené plochy omietok s predrytou obrysovou linkou, do vlhkej omietky. Kvádrovania boli na ustúpenej stene realizované od pochôdznej úrovne a na severozápadnom nároží predsunutej západnej steny krídla bolo realizované až od úrovne strechy 2. podlažia pristavaného dvojpodlažného objektu západnej časti južného obytného krídla.

Na predsunutom severozápadnom nároží sa na severnej stene definovala horná hranica výmaľby 2. etapy pod omietkou zo 4. etapy vo výške 110 cm nad kordonovou rímsou. V tejto úrovni sa na niekoľkých miestach v murive nachádzali kamenársky opracované penovcové články, tvoriace pravdepodobne korunnú rímsu. Na kordonovej rímse boli identifikované predryté horizontálne línie, ktoré rovnako ako v prípade kvádrovaní slúžili ako vodiace línie pri výmaľbe. Na časti rímsoy bol identifikovaný fragment s červeným náterom, farebne totožným s nárožným kvádrovaním.

Počas 3. etapy (približne v priebehu 1. polovice 16. stor.) dochádza k prístavbe dvojpodlažného objektu s valenými klenbami v severozápadnom rohu ustúpenej časti krídla, ktorý prepojoval objekty západnej časti krídla, paláca a klenutej miestnosti v prízemí. Objekt mal pôdorys tvaru písmena L a severnou a západnou stenou bol prilepený k severozápadnému nárožiu existujúceho objektu, ktorý ho výškovo prevyšoval. Prístavbou sa dostáva časť výzdoby do interiéru a ostáva tak do obdobia zrútenia prístavby chránená pred poveternostnými vplyvmi a mladšími úpravami. Pri tejto dostavbe boli maľované kvádrovania z predchádzajúcej etapy, nachádzajúce sa nad strechou prístavby lokálne opravené omietkou a premaľované (obr. 5, obrazová príloha str. 123). Premaľbu je nutné zaradiť do tejto etapy z dôvodu, že pod zbytkami mált a omietok patriacich k severnej prístavbe sa zachovalo kvádrovanie na ustúpenej severnej stene bez premaľby. Taktiež sú na výstavbu severnej prístavby a na lokálne opravy omietok predsunutej západnej steny použité zhodné omietky. Premaľba bola na rozdiel od primárneho kvádrovania realizovaná v hutnej vrstve technikou *secco*, vďaka čomu je táto vrstva menej odolná voči poveternostným vplyvom a čo sa prejavuje jej rozpúšťaním a vyplavovaním pigmentu na nižšie časti omietok. Pri premaľbe bola rešpektovaná farebná skladba a rozmery kvádrov, avšak bola pridaná červená obrysová páska (obr. 6, obrazová príloha str. 124).

V poslednej 4. etape (približne v priebehu 2. pol. 16. stor.) bola východná časť južného krídla nadstavaná o posledné podlažie, osvetľované štvoricou okien s kamennými ostienami, z ktorých sa zachovali 2 západnejšie. Západná časť krídla bola pravdepodobne nadstavaná o dve podlažia, čo dokazuje odtlačok štítu sedlovej strechy na 4. podlaží predsunutej západnej stene. Po týchto prestavbách bolo južné krídlo celoplošne omietnuté.

Celkový stav zachovania fragmentov omietok je na severných úsekoch krídla, na rozdiel od západných, výrazne horší. Zachované fragmenty omietok sú tu bez povrchového náteru, silne znečistené a degradované, na mnohých miestach uvoľnené od muriva a výrazne odstavajúce od steny. Kvádrovaná výzdoba je tu identifikovateľná len fragmentálne, pri severozápadných nárožiac. Západné úseky sú menej znečistené a omietky majú lepšiu adhéziu k murivu. Vďaka zrúteným konštrukciám mladších prístavieb sa na nich čiastočne zachovala ich výtvarná výzdoba pri severozápadných nárožiac. V úrovni druhého podlažia západnej časti južného obytného krídla sa na západnej stene jeho východnej časti čiastočne zachovali interiérové omietky tohto podlažia s malými fragmentmi vápenných náterov. Penovcová kordonová rímsa je z väčšej časti svojej dĺžky pokrytá omietkou, avšak jej povrch je z dôvodu znečistenia a degradácie poškodený a skresľuje pôvodný profil rímsy.

PRIEBEH REŠTAUROVANIA

V prvej fáze bol očistený povrch murív a omietok od biologického znečistenia, depozitu a nesúdržných vrstiev v škárach muriva. Z povrchu sa odstránili riasy, lišajníky, machy a depozit. Zo škár bol starostlivo odstránený prach a všetka nesúdržná malta. Na plochách omietok boli urobené skúšky čistenia pomocou priemyselne vyrábaných prostriedkov na odstraňovanie rias: 1. s obsahom 5 % roztoku chlornanu sodného a 2. s obsahom glutaraldehydu (1500 mg/kg) a chloridu strieborného (228 mg/kg). Obe sa ukázali ako nedostatočné pri odstraňovaní biologického napadnutia povrchu omietok. Prostriedok s obsahom chlornanu sodného však preukázal väčšiu účinnosť a bolo by možné ho použiť ako prevenciu proti opätovnému rastu organizmov na povrchu reštaurátorsky ošetrovaných omietok. Mechanické čistenie pomocou kefiel a vody bolo účinné, avšak fyzicky a časovo náročné. Najúčinnnejšie a k povrchu najšetrnejšie sa ukázalo čistenie pomocou kefiel a pary, s lokálnym dočisťovaním jemnými kovovými kartáčmi.

Po očistení a spevnení povrchu omietok a farebnej vrstvy boli nesúdržné plochy omietok so zníženou, prípadne absentujúcou adhéziou k murivu injektované a po presýtení štruktúry omietky spevňujúcim roztokom dotlačené k murivu. Omietky oddelené od muriva boli navráťované a injekčne bola do dutín aplikovaná zmes jemného odležaného vápna a aditív. Rovnakým spôsobom boli k murivu prilepené aj uvoľnené okraje omietok.

Po fixácii omietok pokračovali práce doplnením hmoty muriva (Krumpolec 2012). Rešpektovala sa pôvodná skladba muriva, veľkosť a druh použitého kameňa, veľkosť škár a riadkovanie. Na murovanie boli použité kamene z deštruovaných častí objektu, očistené od malty a pred osadením do múru podľa potreby navlhčené. Murovacía malta pozostávala zo zmesi vápna a piesku v pomere 1:2,5 s prídavkom metakaolinu Mefisto L05 v objeme 5 % spojiva. Malta rovnakého zloženia sa už v minulosti úspešne používala aj pri obnove iných častí hradnej ruiny. Z dôvodu jej vyhovujúcich vlastností bola použitá aj na tomto objekte. V miestach lôžok osadenia vyhnitej drevenej lešenárskej guľatiny, použitej pri výstavbe objektu bola doplnená guľatina identického priemeru, mierne zapustená do hĺbky steny, z exteriérovej strany ukončená rovným rezom. Pred škárovaním muriva bola zo škár odstránená nesúdržná malta a zvyšný prach bol vymytý prúdom vody, čím sa murivo dostatočne prevlhčilo pred samotným škárovaním. Na škárovanie muriva bola použitá malta z vápna a jemnozrnného piesku 1,5:3. Ako hydraulická a zároveň farbiaca zložka bol dodaný 0,25 diel plniva zloženia 75 % drvená pálená tehla, 25 % uhoľný prach. Malta tohto zloženia farebne korešponduje s originálnou maltou. Po skúsenostiach z obnovy iných torzálnych objektov na Slovensku a aj zo samotného Považského hradu, bol povrch čerstvo preškárovaného muriva „zapatinovaný“ jemnou stavebnou suťou z objektu, ktorá sa skladá z piesku a rozrušenej maltoviny a omietkoviny. Táto stavebná suť bola nahodená na čerstvo prešpárované murivo a časť tejto sute sa

zachytila v povrchu malty. Štruktúrou a farbou sa tak ešte viac priblížila originálnemu murivu. Plochy omietok boli doplnené v rozsahu a za použitia materiálov a technológií podľa návrhu na reštaurovanie (Sikoriak & Záhora 2013). Rozsah bol lokálne mierne korigovaný s ohľadom na stupeň zachovania a potrebu scelenia plôch omietok. Išlo najmä o plochy, na ktorých hrozila koncentrácia zrážkovej vody. Dopĺňané omietky väčších hrúbok boli nanášané v dvoch vrstvách a ich povrch bol podľa potreby a zachovania okolitého originálu buď zaškrabaný, prípadne vyhladený, aby sa dosiahlo zjednotenie štruktúry novodoplnených častí s pôvodnými. Záverečné tmely boli v miestach zachovaných povrchov realizované zo zmesi vápna a mramorovej múčky v pomere 1:1. Do tmelených plôch, nachádzajúcich sa na miestach prebiehajúcich rytých liniek kvádrovania boli do zavádzajúcej omietky tmelov tieto linky vyryté. Tmelené plochy boli po dobu minimálne 1 týždňa pravidelne vlhčené, kvôli lepšiemu priebehu karbonatácie a zabráneniu tzv. „zahorenia vápna“. Okraje zachovaných plôch omietok boli upevnené pomocou tzv. „omietkových mostíkov“ – úzkeho pásika omietky, kopírujúceho okraj, v 45° uhle prechádzajúceho k ploche muriva.

Na ucelených plochách omietok, kde sa fragmentárne zachoval originálny povrchový náter, bolo na tmelené miesta nanesené vápenné mlieko s prímiesou pigmentu ako podkladová vrstva pre záverečné farebné scelenie. Vápenné mlieko bolo pigmentmi natónované do tónu najsvetlejšieho zachovaného originálu.

Na záver bola na takto pripravený podklad realizovaná retuš. Použité boli svetlostále zemité minerálne pigmenty firmy Kremer pojené disperziou Primal SF 016, vďaka čomu sa dosiahla svetlostalosť retuše a zachovala jej reverzibilita. Retuš bola nanášaná vo viacerých lazúrach na dosiahnutie optimálneho lokálneho tónu podľa zachovaného originálu, čím sa dosiahlo harmonické prepojenie zachovaných fragmentov výmalby a novodoplnených častí omietok.

Súbežne s reštaurátorským zásahom na plochách zachovaných omietok bola doplnená hmota muriva z dôvodu statického zabezpečenia objektu. Taktiež bolo realizované reštaurovanie prelomeného kamenného ostenia okna 4. podlažia západnej steny krídla (obr. 7, 8, obrazová príloha str. 125).

UMELECKO-HISTORICKÉ ZHODNOTENIE VÝZDOBY

Po reštaurátorskom zásahu bolo možné prezentované fragmenty výmalby zhodnotiť aj umeleckohistoricky, čo dovtedy, vzhľadom na neznalosť ich stratigrafie a zlý stav zachovania, nebolo možné.

Fragmenty exteriérovej maľovanej výzdoby severozápadných nároží južného obytného krídla sú nesmierne cennými detailami výzdoby Považského hradu.

V oboch nárožiach maľovaná výzdoba napodobuje murivo z kamenných kvádrov. Preto o nej ďalej v popise budeme hovoriť ako o kvádrovaní. Rozsah zachovania kvádrovania na nároží širšej časti južného obytného krídla vypovedá o tom, že bolo prevedené maľovaním pravidelného striedania jednotlivých kvádrov odlišnej farebnosti, kladených na seba priečne. To znamená, že dlhšiu stranu kvádra zvierá kratšia strana kvádra pod ním a kratšia stena kvádra nad ním a naopak. Takéto previazanie, hoci len maľovaných kamenných kvádrov svedčí o zhotoviteľových znalostiach stavebných zásad. To, že v pravidelnom rytme strieda kváder sivých odtieňov kváder červených odtieňov a spomínané previazanie kvádrov spôsobilo, že severnej stene nárožia dominujú väčšie steny kvádrov červených odtieňov a západnej stene naopak dominujú väčšie steny kvádrov sivých odtieňov. Táto viacfarebnosť v minulosti posilňovala dekoratívnosť objektu nesúceho takúto výzdobu. Približný pomer dĺžky ku šírke iluzívneho kamenného kvádra je 2:1 a pomer jeho dĺžky ku výške je 3:2. Pozoruhodným detailom kvádrovania je jemná ryha kopírujúca jeho obrys. S určitosťou môžeme tvrdiť, že ryha v žiadnom

prípade nebola snahou plasticky stvárniť výtvarný zámer, ale len zhotoviteľovou pomôckou pri maľovaní kvádrovania. V obryse kvádrovania sú na niektorých miestach dokonca viditeľné ryhy dve, čo môžeme pokladať za opravu prvotných ťahov obrysu zhotoviteľom, tak aby iluzívne kvádre dosiahli presné tvary s ostrou, nezaoblenou hranou.

Maľovaná výzdoba na nároží predsunutej časti krídla je v mnohom podobná výzdobe na nároží ustúpenej časti krídla. Aj v tomto prípade ide o rytmické striedanie maľovaných kvádrov² dvoch farebností, odlišnosťou je ohraničenie obvodu sivých plôch kvádrov páskou červenej fareby. Farebnosť oboch nároží je rozdielna, z dôvodu sekundárneho premaľovania a dotvorenia pôvodného kvádrovania.

O pôvodnom rozsahu maľovanej výzdoby južného obytného krídla môžeme dnes len polemizovať. Dôležitou indíciou vedúcou k vierohodnosti našich úvah je dochovanie malej, no súvislej vrstvy omietky na západnej stene širšej časti južného obytného krídla. Neveľká plocha omietkovej škrvny zasahuje okrem steny pod kordónovou rímsou aj do rímasy samotnej, ba čo viac, v mieste prechodu steny do rímasy vidieť horizontálnu linku oddeľujúcu sivú stenu od rímasy červenej farebnosti. Červenú farebnosť je možné prvpohľadom stotožniť s odtieňom predmetného kvádrovania.

Primárne dochovaná maľovaná výzdoba je svojím výtvarným stvárnením, farebnosťou, archaickosťou a pomerom strán maľovaných kvádrov ešte goticky cítenou maľbou, v zmysle stredovekej tradície. Nárožiu už nedávajú plasticitu masívne, kamenné kvádre. Jedná sa len o maľbu, síce dvojfarebnú, no ešte stále archaickú a veľmi vzdialenú od renesančného cítenia. Dôvodom k neskoršej premaľbe pôvodného kvádrovania v nároží predsunutej časti južného obytného krídla a jeho skromné výtvarné obohatenie boli stavebné úpravy a modernizácia objektu v priebehu 16. stor.

Dochovanie fragmentov maľovanej výzdoby do dnešných čias a navyiac na objekte, ktorý je súčasťou hradu v ruínom stave sú dnes pre bádateľov nesmierne cenné. Každé takéto poodhalenie nekamenárskej výtvarnej výzdoby hradu nám pomáha v utváraní dôveryhodnejšej predstavy o jeho vzhľade v niektorej z jeho stavebných etáp. V prípade vyššie popísanej maľovanej výzdoby sa jedná o nález veľmi vzácny. Je nevelkého rozsahu no napriek tomu s veľkou výpovednou hodnotou. Výnimočnosť výtvarného stvárnenia predmetnej maľby spočíva aj v tom, že podobné prevedenie maľby v exteriéri iného hradného objektu sa na Slovensku nezachovalo, alebo doposiaľ nebolo odkryté.

ZÁVER

Cieľom reštaurátorského zásahu bolo zabezpečenie hmoty muriva a jeho povrchových úprav. Tento cieľ sa podarilo naplniť a dosiahla sa tak stabilizácia torza architektúry a estetické zhodnotenie fragmentov jej niekdajšej výzdoby. Reštaurátorský zásah bol realizovaný v najnaliehavejšom čase, kedy bolo ešte možné aspoň čiastočne prezentovať výmaľbu južného obytného krídla. Vďaka mimoriadne zlému stavu, v akom sa zachované zvyšky omietok nachádzali, by bez ošetrovania v krátkom čase nenávratne zanikli a stratili by sme tak aspoň približnú predstavu o niekdajšej výtvarnej výzdobe hradu. Taktiež samotná hmota architektúry sa nachádzala v havarijnom stave a rovnako ako zvyškom jej výzdoby, aj jej v krátkom čase hrozila nenávratná deštrukcia. Pre nasledujúce generácie sa tak aspoň čiastočne zachoval odkaz našich predkov a bude už len na nich, aby ho uchovali a odovzdali ďalej.

2 Na základe predošlých skúseností maľovaný tvar kvádra v prípade tohto nárožia iba predpokladáme. Kvádrovanie je viditeľné predovšetkým na západnej stene nárožia.

LITERATÚRA

- Bóna M. & Matejka M., 2011: Považský hrad. Architektonicko-historický výskum, 2. etapa. – Výskumná správa, msc. Depon. in: Archív KPÚ Trenčín, p. 8–9.
- Krumpolec V., 2012: Obnova NKP Považský hrad. – Výskumná správa, msc. Depon. in: Archív KPÚ Trenčín.
- Sikoriak J. & Záhora P., 2013: Reštaurátorský výskum a návrh na reštaurovanie dvorových fasád východnej časti južného obytného krídla NKP Považský hrad. – Výskumná správa, msc. Depon. in: Archív KPÚ Trenčín, p. 29–31.
- Wasserbauer R., 2013: Biologické napadení staveb. – In: Zpravodaj STOP: Údržba památkových objektů v exteriéru. Společnost pro technologie ochrany památek, Praha, p. 20–30. ISSN 1212-4168.

VÝROBA A OBCHOD V OBCI PRAZNOV V OKRESE POVAŽSKÁ BYSTRICA

CRAFT AND TRADE IN THE LOCALITY PRAZNOV IN DISTRICT OF POVAŽSKÁ BYSTRICA

ZUZANA NOVÝSEDLÁKOVÁ

Beztíže, Dům dětí a mládeže Praha 3 – Ulita, Na Balkáně 2866/17a, 130 00 Praha 3 – Žižkov, ČR; novysedlakova@ulita.cz

Abstract: In the past craft and industry in Praznov focused primarily on fulfilling the basic needs of the inhabitants of this agricultural village. This mainly took the form of agricultural produce and materials gathered from their natural surroundings. Most other goods were purchased from the markets and fairs in the neighbouring towns and villages. In 1980 Praznov became a part of Považska Bystrica and today there is not much to differentiate it from the other villages. There remain a few small businesses who manufacture goods on demand from fabricated materials. The only surviving traditional craft is basketery with the more recent addition of making dolls from corn husks.

Key words: craft, trade, Praznov, basketery, knitting, corn doll, wood and stone processing, chapman.

ÚVOD

Cieľom tohto príspevku je zdokumentovať remeselnú výrobu a obchod v podobách, v ktorých sa v obci Praznov vyskytovali v dávnejšej i menej dávnej minulosti. Ľudové remeslá v obci pretrvali až do dnešných dní v podobe tvorby košíkára Antona Kulihu a Antónie Dvorščíkovej, ktorá sa venuje výrobe bábik zo šúpolia. Týmto tvorcom je v článku venovaná samostatná kapitola.

Príspevok pôvodne vznikol v roku 2006 ako bakalárska diplomová práca v Ústave európskej etnológie Filozofickej fakulty Masarykovej univerzity v Brne pod vedením PhDr. Miroslava Válku, PhD. Na svojej aktuálnosti však téma nestráca ani po niekoľkých rokoch. Dnes máme zároveň výbornú príležitosť pripomenúť si históriu a tvorivosť Praznovčanov, pretože si v roku 2014 pripomíname 600. výročie 1. písomnej zmienky o obci Praznov.

ZDROJE INFORMÁCIÍ

Literatúra sa o vybranej obci zmieňuje ojedinele a i to len heslovite. Rôzne formy výroby a obchodu na našom území mapuje Etnografický atlas Slovenska (Kovačevičová 1990). Dokumentuje však prevažne významnejšie lokality výskytu týchto javov. Keďže Praznov nepatrí k obciam s rozvinutou výrobou a obchodom, v spomínanom diele sa obec nespomína.

Viac informácií sa nachádzalo v Ministerstve vnútra Slovenskej republiky (MV SR) Štátnom archíve v Bytči, pobočka Považská Bystrica. Avšak ani bádaním v rôznych registroch, zoznamoch a súpisoch remeselných, slobodných i obchodných živností, či evidenciách príslušného notariátu každého druhu, som nezískala dostatok potrebných podkladov k tejto téme. Informácie boli zväčša nekompletné, a ani prechádzanie jednotlivých „krabíc“, ktoré by podľa archívneho registru mohli poskytnúť viac podkladov, nebolo príliš úspešné.

Spôsobil to hlavne fakt, že spisový materiál príslušného notariátu, pod ktorý obec v minulosti spadala, sa zachoval len v zlomkoch. Väčšina dokumentov sa stratila alebo zničila v dôsledku sťahovania v roku 1954¹, a nezaujmu zodpovedných osôb o tieto materiály.

Taktiež som oslovila pracovníkov MV SR Štátneho archívu v Bytči a Slovenského národného archívu, keďže v týchto inštitúciách by sa mohli nachádzať staršie dokumenty vzťahujúce sa k obci. Niekoľko materiálov o Praznove tu síce evidovali, nesúviseli však s témou článku.

Dôležitý záchytný bod mi poskytla považskobystrická kronikárka a zároveň pracovníčka Vlastivedného múzea v Považskej Bystrici, Mgr. Anna Šujanská, ktorá ma odkázala na školskú kroniku nachádzajúcu sa v trezore mestského úradu. Založili ju učitelia praznovskej školy v roku 1919 a okrem záležitostí týkajúcich sa školy, obsahovala tiež určité pasáže o obci a jej obyvateľoch. Jednalo sa prevažne o kritiku vzhľadu obce a spôsobu života Praznovčanov², ktorý hodnotili z pohľadu vzdelaných a rozhladených osôb prichádzajúcich do Praznova z okolitých obcí, ale aj vzdialenejších regiónov, či dokonca zo susedných krajín³. Avšak poskytli niekoľko cenných informácií, ktoré som využila pri rekonštruovaní historickej časti článku.

Absencia potrebných dokladov k vypracovaniu hlbšieho popisu vývoja výroby a obchodu súvisiaceho s vybranou obcou, ma utvrdila v presvedčení, získať tieto informácie prostredníctvom terénneho výskumu zameraného na ústne podávanú históriu, uskutočneného formou štruktúrovaného rozhovoru. Z toho dôvodu som zámerne vyberala respondentov v dôchodkovom veku, konkrétne od 55 do 85 rokov, ktorí na základe osobných skúseností, ale i prostredníctvom kolektívnej pamäte predávanej z generácie na generáciu, čiže interpretáciou spomienok staršej, dnes už nežijúcej generácie, pomohli zrealizovať vytýčený cieľ príspevku.

Keďže sa jednalo o široký okruh otázok, jednotlivé rozhovory trvali od 20 minút až do dvoch hodín. Záležalo na ochote náhodne vybraných osôb poskytnúť potrebné informácie, ale hlavne na ich časových a znalostných dispozíciách. Obojstranne problematické bolo tiež zladenie termínu na uskutočnenie rozhovoru.

Problémy pri nutnej komparácii výpovedí (15 rozhovorov) boli spôsobené jednak tým, že každý respondent mal inú životnú skúsenosť, taktiež časový odstup zohral významnú rolu pri interpretácii vlastnej skúsenosti informátora. Určité skreslenie bolo badateľné najmä pri subjektívnom zovšeobecňovaní daného javu samotným informátorom. V prípade najstaršej respondentky bolo nutné rozhovor ukončiť skôr než sme prebrali dané okruhy, keďže ju zdĺhavý rozhovor značne vyčerpával.

Výrobu a obchod v obci som čiastočne doplnila presahom do produkcie okolitých obcí, ktoré ju vo väčšej či menšej miere tiež determinovali. Vychádzala som najmä z diel Antona Špiesza, popredného historika hospodárskych dejín Slovenska obdobia feudalizmu a počiatkov kapitalizmu (Špiesz 1972, 1983).

1 V tej dobe sa jednalo už o úrad MNV. Samotný notariát zanikol v roku 1945. Spisový materiál sa zachoval z rokov 1919 – 1951.

2 Školská kronika, zápis k šk. roku 1922/23: „Domy slamou kryté, otrhané. Sú i také čo im kus zátylia chýba. 3/4 izieb kurence, metly, handry akoby neznáme, na všetkom lípi nesmierna špina, ale najšpinavšie sú ženy a deti. V nedeľu sa len tie umývajú, ktoré idú do Bystrice.“; c.d. šk. rok 1924/25: „Darmo hovoriť o čistote, kde sa do mesiaca raz zametá, šaty sa neperú, izby nebielia. Šatky sa zdá, že neperú vôbec. Darmo o jedlách, kde žena nevie variť, kde zeleniny okrem kapusty sú neznáme, redkev, kel, kaleráb ani podľa mena nepoznajú, kde chlieb so surovými zemiakmi pečú. Aj keď prasa zabijú, nevedia urobiť klobásu.“ V podobnom duchu sa nesú aj ostatné zápisy v nasledujúcich rokoch.

3 Na konci 1. sv. vojny tu vyučoval učiteľ zo Sedmohradska, ktorý musel po prevrate odísť. Do kroniky však pripievala v rokoch 1939 – 1945 uč. Vlasta Majerská rod. Sirovátková pochádzajúca z Čiech.

Súčasný stav výroby a obchodu ponímam v rámci návaznosti na tradičnú výrobu v obci. Z toho dôvodu sa podrobnejšie venujem dvom najvýraznejším súčasným výrobcom. Napriek tomu, že obaja spracovávajú klasický prírodný materiál, ich výroba stojí v kontraste tradície a umelo vytvoreného konštruktu, ktorý je dnes vydávaný za tradičnú výrobu najmä v zahraničí.

Táto kapitola je taktiež spracovaná na základe terénneho výskumu, ktorý bol doplnený o štatistické dáta zozbierané Štatistickým úradom SR pri pravidelnom sčítavaní obyvateľov, domov a bytov.

GEOGRAFICKÉ, HISTORICKÉ A KULTÚRNE VYMEDZENIE OBCE

Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1414, kde sa uvádza pod názvom Praznouch. V roku 1418 sa spomína ako Preznoch, 1428 Praznolcz, 1438 Preznovecz, 1439 Preznouch, Praznov. V maďarčine Prazné, Paraznó. Patrila rodine Praznovskovcov, neskôr panstvu Považská Bystrica. Obec kedysi náležala do Trenčianskej župy, do roku 1960 k okresu Považská Bystrica a kraju Žilinskému, potom k Stredoslovenskému a dnes k Trenčianskemu.

Podľa zápisov učiteľky Vlasty Majerskej⁴ z roku 1941 v školskej kronike sa obec pôvodne volala Liptov a súčasný názov nesie vraj asi len 300 rokov. V „pôvodnom Liptove“ obyvatelia vymreli na cholery⁵ a dedinka zostala prázdna. Neskôr sa sem nasťahovali rodiny z okolitých dedín a obec opäť osídlili. S najväčšou pravdepodobnosťou sa jedná o etymologickú povesť, keďže v dochovaných archívnych prameňoch sa už takmer šesťsto rokov udržuje kontinuita rôznych obmien súčasného názvu obce.⁶ Prehľad počtu domov, obyvateľov, rodín a daňovníkov v obci Praznov od roku 1598 do 2001 spracováva tab. 1.

Chotár zväčša patril zemepánovi, ktorý býval v kaštieli na juhovýchodnom okraji dediny. Ešte okolo roku 1940 bolo vidieť hrbu kamenia zo zrúcanín kaštieľa. Toto miesto dodnes obyvatelia obce nazývajú „Medzi múrmi“. Z kaštieľa a z poddanských čias zostal na pamiatku aj malý zvon, ktorý ale koncom 19. storočia preliali a umiestnili do drevenej zvonice. Tá dlhú dobu vyzývala Praznovčanov k modlitbe. Počas 2. sv. vojny bol umiestnený na lipe uprostred obce. Dnes sa nachádza vo zvonici na cintoríne. Kostol postavili v obci až na sklonku 20. storočia. Dovtedy navštevovali bohoslužby v považskobystrickom kostole, cirkevne obec náležala k tejto farnosti.

Správne a politicky Praznov patril do roku 1895 pod domanižský notársky obvod. Potom ju pričlenili k novozriadenému Obvodnému notariátu v Prečíne, ktorý zanikol 30. 4. 1945 a jeho funkciu prebral úrad MNV. Od roku 1980 je pôvodne samostatná obec Praznov integrovanou časťou Považskej Bystrice.

Stred obce leží v nadmorskej výške 355 m nad morom, chotár od 320 do 795 m n. m. Rozprestiera sa na výmere 855 ha. Leží v Strážovských vrchoch v úvalinovej doline potoka Praznovanka. Severozápadne od Praznova sa nachádza najvyšší vrch podcelku Manínske vrchy, Veľký Manín (891 m n. m.) a na severovýchode lemujú obec Holázne (794 m n. m.), pod ktorými vyviera množstvo pramienkov, ktoré sa postupne zlievajú v jeden prameň. Ten sa uprostred obce stretáva s druhým prameňom a spája sa v potok označovaný ako Praznovanka⁷. Mierne zvlnený pahorkatinový povrch chotára tvoria druhohorné horniny, pieskovce a vápence, len okraje na

4 Pochádzala z Hľubokej nad Vltavou a do obce prišla učiť spolu s manželom koncom mája 1939.

5 Od roku 1697 do 1714 a v roku 1831 trvala cholera, ktorá značne priredila obyvateľstvo Považskej Bystrice, takže je pravdepodobné, že zasiahla aj obec Praznov, ktorá je vzdialená lesnou cestou asi 4 km.

6 Názvy po roku 1439 a pred rokom 1773 sa mi nepodarilo zistiť, avšak Majtán (1972) opäť uvádza pre rok 1773 názov Praznov či Praznow, 1786 Prasznow, 1808 Praznó i Praznow, 1863 až 1902 Praznó, 1907 – 1913 Paraznó, 1920 Práznov, 1927 Praznov.

7 Obyvatelia obce tento názov nepoužívajú, pre nich to je prosto „potok“.

zlepencových Súľovských skalách majú hornatý ráz. Prevládajú rendziny (humózne pôdy na pevnom podklade). Lesy sú vo východnej časti katastra (Kropilák et al. 1977a, b).

Okrem školy, ktorú postavili 1912, neboli v obci žiadne verejné budovy, preto sa kultúrne dianie sústredilo v miestnej škole (obr. 1, obrazová príloha str. 126). Dňa 5. apríla 1927 sa v obci prvý krát hralo divadlo „Lurdská pasáčka“ od Františka Urbánka, ktorú so žiakmi praznovskej ľudovej školy nacvičila učiteľka Margita Sedláčková. Po počiatočnom úspechu pokračovala činnosť občasnými divadelnými vystúpeniami a programami k významným výročiam a jubileám.⁸ Dňa 1. mája 1954 slávnostne otvorili Kultúrny dom, ktorý sa stal centrom kultúrnych aktivít v obci. Nastal rozvoj divadelnej činnosti, v počiatočných rokoch organizovanej učiteľmi miestnej základnej školy, neskôr tamojšími občanmi. Postupne tu vyrástlo mnoho hereckých a speváckych talentov. V súčasnosti majú vlastného scenáristu Jožka Dvorščika, ktorý pôsobí aj ako hlavný organizátor a režisér. V obci pôsobí folklórny súbor Praznovanka, každoročne sa v miestnom amfiteátri konajú Folklórne slávnosti a folkový festival Country pod hviezdami.

Od 1. 1. 1955 premáva do Praznova pravidelná autobusová linka. V zime 1957/58 zaviedli v obci elektrické vedenie. V roku 1961 tu prvý krát zaznel rozhlas⁹ a 12.3.1969 začali s výstavbou vodovodu. Prvé úpravy potoka sa uskutočnili v roku 1976.

VÝROBA A OBCHOD V OBCI PRAZNOV V MINULOSTI

Väčšina obyvateľov obce sa živila poľnohospodárstvom¹⁰, avšak „roľnícky väčšinou v dosť neprístupných kamenistých kopcoch sú skúpe a úroda nikdy nevyváži námahu a robotu do nich vloženú.“¹¹

Nepriaznivé hospodárske a sociálne pomery v obci spôsobili hľadanie ďalších zdrojov obživy. Situáciu najčastejšie riešili odchodom na sezónne práce do úrodnejších a bohatších oblastí Čiech a Moravy, alebo sa celoročne venovali vandrovnému obchodu.

Mnohí obyvatelia Praznova si privyrábali ako podomoví obchodníci (tab. 2) v Čechách a na Morave. Spoločným znakom týchto „hauzírov“ bola ich nemajetnosť¹², avšak často slabé finančné prílepenie končilo v kasách krčmárov. Našli sa však i výnimky, napríklad František Kuliha (1890 – ?), si z ušetrených financií z podomového obchodu kúpil 2 ha rolí a zaplatil štúdium svojmu mladšiemu bratovi.

V sprievode staršieho príbuzného sa chodievali zaúčať zvyčajne deti po dokončení povinnej školskej dochádzky. Spočiatku nosievali drobný spotrebný tovar: rôzne sponky, ihly, ihlice do vlasov zvané „hornodle“, hrebene, atď. Dospelí prenášali ťažšie predmety, v krošniach i na hlavách. Najčastejšie nakupovali tovar v centrálnom obchode v Jihlave, a roznášali ho na Moravu, hlavne gazdom na samoty a do obcí, kde sa nenachádzali obchody. Rokmi praktických skúseností sa vedeli šikovne zorientovať na trhu a výnimočne dosiahli i štvornásobný zisk. Domov prichádzali často len počas poľnohospodárskych prác. Avšak Praznov navštevovali podomoví obchodníci len zriedkavo, spôsobovala to hlavne nízka kúpyschopnosť miestnych obyvateľov a geografická poloha obce.

8 Napr. oslavy 28. októbra, narodenia T. G. Masaryka, E. Beneša, spomienkové slávnosti k tragickému úmrtiu M. R. Štefánika, Stromkové slávnosti a mnoho ďalších, ktoré postupom doby pribúdali.

9 Posledným bubeníkom bol Filip Tomana.

10 V školskom roku 1932/33 správkyňa školy Irena Hrdová rod. Kašová podľa svojho prieskumu zaznamenala, že všetkých 93 praznovských žiakov vo veku 7 – 14 rokov uviedlo ako zamestnanie svojich rodičov „roľník“.

11 Úryvok zo školskej kroniky zaznamenaný učiteľkou Vlastou Majerskou.

12 V roku 1926 vyšiel zákon o podomovom obchode, ktorý okrem iného hovoril, že podomovým obchodníkom môže byť len človek z najnižších sociálnych vrstiev, človek chudobný alebo len s obmedzenou pozemkovou výmerou.

Počas 2. sv. vojny hranice so susedným Českom uzavreli. Niektorí občania sa zamestnali v Československej zbrojovke v Považskej Bystrici¹³, ale mnohí hromadne odchádzali pracovať na majere do Nemecka. Niekoľkí obyvatelia vycestovali do zámoria. Za prácou odchádzala predovšetkým mladšia generácia.

Obyvatelia Praznova spracovávali dostupné prírodné materiály a suroviny, z ktorých uspokojovali svoje individuálne potreby v rámci rodiny, ale i spoločenské potreby obce. Výrobu predmetov určovali čisto úžitkovo-praktické požiadavky, a udržiavala sa na základe tradície po celé generácie. Výnimočne miestna produkcia prerástla rámec domácej výroby. Vyučení remeselníci pôsobili v obci len sporadicky.

Nasledujúce podkapitoly sa podrobnejšie venujú spôsobom využitia a spracovania miestnych surovín a rozoberajú tiež obchodné prepojenie s okolitými obcami.

Drevo

Najpoužívanším materiálom v Praznove až do polovice 20. st. bolo drevo. Nepochybne i z toho dôvodu, že patrí k najuniverzálnejšiemu materiálu ľudovej kultúry vo všetkých lesnatých oblastiach. V okolí Praznova sa vždy nachádzalo mnoho lesov. Veľká rozloha patrí dnes Urbariátu Praznova¹⁴, ale prv sem zasahovali i lesy jednotlivých majiteľov považského hradu a neskôr orlovského kaštieľa. Posledným z nich bol p. Růžička, ktorý vraj pomohol mnohým ľuďom, keď potrebovali drevo so slovami: „Však si vezmi, veď ich nemám spočítané“.¹⁵

Drevorubačstvo tu nebolo príliš rozšírené, keďže v okolí sa nenachádzali žiadne bane či huty a neskôr ani priemyselné podniky, ktoré by vyžadovali väčšie množstvá paliva. Obec mala tiež dosť nevýhodnú strategickú polohu čo sa týka dopravy. Absencia splavnej rieky, neskôr železnice a hornatý terén neumožňovali, napriek veľkým zdrojom dreva, rozvoj drevorubačstva ako hlavného zamestnania miestnych obyvateľov. Až za socializmu sa niekoľkí ľudia z Praznova zamestnali v Lesnej správe ako drevorubači.¹⁶ Dovtedy tu ťažili drevo predovšetkým na stavebné účely a kúrenie v rámci potrieb obce.

V Praznove do 40. rokov 20. st. výrazne prevažovali drevené stavby nad murovanými. Zväčša pozostávali len z jednej izby a kuchyne, ktorá slúžila zároveň ako obytná miestnosť, často zdieľaná spolu s hospodárskymi zvieratami. Posledná drevenica bola v obci postavená začiatkom päťdesiatych rokov 20. storočia.

Najbežnejšou krytinou tu boli došky, ktoré v medzivojnovom období v dôsledku zmeny spôsobu mlátenia obilia¹⁷ vystriedala kupovaná cementová škridla. Jeden z respondentov uvádza, že tento produkt nakupovali v Považskej Teplej. Podľa archívnych dokumentov z roku 1925 vlastnil v Považskej Teplej živnosť na výrobu cementového tovaru Karol Vicari a od roku 1932 Tomáš Oškrobaný.

Pálenú škridlu používali Praznovčania v menšej miere než cementovú. Dôvodom boli hlavne vyššie cenové relácie za tento tovar. Vyrábali ju napríklad Lovíškovci v Považskej Bystrici. Informátor Anton Nadhájsky z Praznova spomínal, že u nich pol roka pracoval a za odmenu dostal pálenú škridlu na celú strechu.

13 Zlepšenie hospodárskej situácie je zaznamenaný i v školskej kronike v zápise k školskému roku 1937/38: „Vzhľad obce sa pomaly mení. Občania opravujú, resp. stavajú nové súkromné domy a chlievy. Je to dôsledok dobrej zamestnanosti v Čsl. zbrojovke v Považskej Bystrici.“

14 Spoločenstvo vlastníkov lesa. V minulosti urbárna pôda patrila praznovskému zemepánovi, neskôr považsko-bystrickému panstvu.

15 Podľa sprostredkovanej informácie niekdajšieho tesára Kalmana Tomanu respondentovi A. K.

16 Napríklad Justín Zábojník.

17 Na výrobu slamenej strechy je možné použiť len stéblá vymlátené cepmi. Od 15. 9. 1935 do 15. 6. 1949 mal v obci živnosť na „mlátenie obilia benzínovou motorovou mlátičkou“ František Nadhájsky (1909 – ?).

Šindľové strechy neboli v obci príliš rozšírené, napriek tomu že v lesnatých oblastiach býval práve tento druh krytiny výrazne v prevahe nad ostatnými. Výrobe šindľa pre vlastnú potrebu sa ako poslední v obci venovali bratia Ján a Jozef Štefaníci, ktorý si túto techniku osvojili v Zázrivej na Orave, odkiaľ sa začiatkom 30. rokov prisťahovali do Praznova. Šindľovou technikou sa v minulosti zhotovovali i skladané zásobnice, tzv. suseky na uskladňovanie obilia. Skladané truhly s vnútornými priečkami slúžili na úschovu šatstva. V tejto oblasti ich nazývali štrichy. Nepodarilo sa mi však objasniť ich provenienciu. Podľa respondenta Milana Štefaníca, suseky pre vlastnú potrebu si vyrábali Ladislav a Štefan Štefaníci.

Stavba drevenice sa väčšinou nezaobišla bez človeka znalého tesárskych prác. V oblastiach, kde prevládala drevená architektúra, miestni obyvatelia postupne preberali všetky odborné vedomosti kvalifikovaných tesárov. V Praznove túto funkciu ako posledný vykonával Kalman Tomana (zomrel v 90. rokoch 20. st.). Na stavbe domu mu zvyčajne pomáhala jeho stavebná partia, do ktorej patrili napríklad Justin Zábojník, ale aj mužskí členovia rodiny budúceho vlastníka domu. Tí sa podieľali na výrube, čistení, dovoze dreva a ostatných pomocných prácach. Odborník sa venoval začisteniu a dodatočným úpravám materiálu. Zároveň dozeral na zdarný priebeh stavby.

Tesárskou technikou sa zhotovovali aj základné časti tradičného vnútorného zariadenia vidieckych domov. Najmä menšie kusy nábytku, ako lavice, poličky, zariadenia pitvorov, komôr a kolíb, robili sami gazdovia alebo mnohí dedinskí samoukovia, pričom najčastejšie využívali prirodzené vlastnosti rôznych samorastov a deformátov. Zložitejšie práce pri výrobe nábytku vykonávali však už aj v 19. st. odborníci (Filová et al. 1975).

Rovnako tomu bolo i v Praznove. Základné jednoduchšie kusy nábytku si vedel vyrobiť každý šikovnejší hospodár, pričom primárnym kritériom bola funkčnosť. Rôzne skrine si nakupovali zväčša v meste, ale vyskytovali sa tu len v malom počte, keďže obec bola veľmi chudobná a priestorové možnosti domov boli značne obmedzené.

V Praznove žili v prvej polovici 20. st. dvaja vyučení stolári: Štefan „Mičko“ Bazala a Ján „Krivý“ Gardian. Venovali sa predovšetkým zhotovovaniu okien a dverí. Mnohí gazdovia si však vedeli vyrobiť väčšinu vecí z dreva sami, napríklad sane, pracovné nástroje, drevené konštrukcie pluhov a vozov, pravda, okrem kolies. Tie zhotovoval špecialista – kolár. V Považskej Bystrici boli poslednými kolárskymi majstrami bratia Jozef a Alexander Krekáčovci, ktorých služby využívali i obyvatelia Praznova.

K starobylým technikám spracúvania dreva, pri ktorých sa používalo pomerne málo jednoduchých nástrojov, patrí strúhanie a dlabanie (Filová et al. 1975). Tieto techniky uplatňovali miestni hospodári hlavne pri výrobe kuchynského riadu, rôznych varešiek, habariiek, naberačiek, lyžičiek, korýt, ale aj pri výrobe žlabov a drevákov.

V domácnostiach a v hospodárstve používali veľké množstvo rôznych drevených nádob – dlabané korýtka na mäso, na miesenie cesta, drevené mažiare a rôzne druhy putní zhotovovaných debnárskou technikou ako napríklad zbenky na tlčenie masla, šechtáre na dojenie kráv, ktoré sa v tejto oblasti nazývali hrotky, džbáry na napájanie dobytka a mnoho ďalších.

Ošipané krmili z jednoduchých válovov, ktoré dokázal vyrobiť každý hospodár. Kvalitnejšie opracované korytá, napríklad na miesenie cesta, kupovali od Rómov – korytárov, ktorí svoje výrobky vozievali na rebrinákoch až do dediny.

Debnárske produkty kupovali väčšinou u špecialistu v dvadsať kilometrov vzdialenej Bytči, ktorá bola významným strediskom remeselnej výroby. Už v 17. st. a v polovici 18. st. patrili debnári k jedným z najpočetnejších remeselníkov tohto zemepanského mestečka. Často so svojimi výrobkami navštevovali považskobystrický jarmok, kde pravidelne predávali svoj tovar. V malej miere sa debnárstvom zaoberali v Praznove Štefan a Ladislav Štefaníci, ktorí sa vo svojom voľnom čase venovali výrobe sudov, diežok, susekov a korýt z foršní.

Rezbárstvom sa v obci, podľa spomienok pamätníkov, nezaoberal nikto. Rôzne formy na maslo zdobené technikou negatívneho reliéfu vo svojich domácnostiach používali len zriedkavo. Podmieňovala to predovšetkým lepšia predajnosť na trhu v Považskej Bystrici. Omnoho častejšie zdobili povrch maslovej hrudy drevenou varechou.

Na cintoríne až do 70. rokov prevažovali jednoduché, väčšinou nezdobené drevené kríže neznámej proveniencie.

Drevo ako základná surovina na výrobu dreveného uhlia sa využívalo v obci minimálne. Svoje uplatnenie tu nachádzalo len v malých kováčskych dielňach. Posledným známym výrobcom bol rómsky kováč Jozef „Hrčka“ Čicka, ktorý však býval mimo obce – pred začiatkom Praznova, v oblasti zvanej Podskalie, patriacej do susedného Prečína.

Tokárske práce v obci nevykonával nikto. Kolovrátky si objednávali u výrobcu v Rajci, ktorý im v dohodnutú dobu priviezol svoj tovar na považskobystrický jarmok, kde získaval tiež nové objednávky.

Tkácke stavy a praslice si zväčša vyrábali sami a na rozdiel od kupovaných, nebývali vôbec zdobené.

V obci až do 60. rokov 20. st. pôsobili muzikanti, ktorí chodievali vyhrávať na fašiangy a svadby po domoch. Hudobné nástroje vzhľadom k tomu, že patrili k veľmi náročným výrobkom, kupovali u špecialistu v meste. Len jednoduché píšťalky z liesky alebo vŕby si vlastnoručne vyrábali deti pri pasení dobytka.

Jedinou hračkou, ktorú praznovské deti mávali, boli jednoduché sánky vlastnej výroby. Na nich sa vozievali často bosé a skrehnuté nohy si chodievali priebežne zohrievať domov k peci. Neskôr si chlapci zhotovovali hračky v škole v rámci chlapčenských ručných prác zameraných na prácu s drevom.

Väčšina starších mužov fajčila tabak. K tomuto účelu si strúhali jednoduché drevené fajky.

Prírodné pletivá

Pletivá z prírodných materiálov sa bežne využívali predovšetkým pre rôzne potreby poľnohospodárstva. V našom prostredí sa najčastejšie spracovávalo vŕbové prútie, lieskové, dubové alebo lipové luby, korenky stromov, rákosie, slama, rôzne druhy tráv a k najmladším prírodným pletiařským materiálom patrí kukuričné šúpolie.

Košikárska výroba v okolí Považskej Bystrice sa sústredila hlavne v obciach ležiacich v blízkosti Váhu.¹⁸ Jeho brehy poskytovali vhodné podmienky pre rast vŕb a ľudia ich tam s obľubou sadili. Spevňovali nimi zradné brehy a získavali množstvo pletiařského materiálu. V týchto obciach košíkářstvo prekročilo rámec výroby pre vlastnú potrebu a stalo sa zdrojom pravidelnej zárobkovej činnosti.

V Praznove rástli vŕby hlavne pri potoku, ktorý tvorí pozdĺžnu os obce. Domáce obyvatelstvo ich využívalo zväčša na výrobu hospodářských košov. Jednoduchý zemiakový kôš pre potreby svojho gazdovstva si tu vedel upliesť takmer každý hospodář. Pleteniu jednoduchých košov z nelúpaného prúťia sa v obci venoval hlavne Ján Čicka, ktorý pochádzal z významnej košíkářskej obce – Považské Podhradie. Svoje výrobky občasne predával, ale hlavne vymieňal za alkohol miestnym hospodářom. Hospodářské koše chodievali do Praznova predávať i Rómovia zo susedného Prečína.

Spracovanie korieňkov borovicových, smrekových alebo jedľových stromov nie je v obci doložené.

18 Napr. Šebešřanová, Považské Podhradie, Orlové, Udiča, Milochov, Považská Bystrica.

Niektorí roľníci si dokázali sami vyrobiť ľubové krošne a koše z liesky, ale nakupovali ich aj od domácych výrobcov z iných dedín. Tí často hľadali odbyť pre svoj tovar v okolitých obciach, napríklad po 2. sv. vojne sem chodieval predávať ľubové koše výrobca z Udiče.¹⁹

Pri zväzaní listia vypletali steny rebrináku lieskovými palicami, aby zaistili náklad pred vypadávaním. Výskyt pletených stien sa mi nepodaril zdokumentovať, keďže sa nezachovali žiadne súčasné doklady, ani nikto z miestnych obyvateľov si na ne nepamätá.

Slamu využívali v obci iba minimálne, najčastejšie ako strešnú krytinu. Slamienky sa v domácnostiach takmer nepoužívali a ani ich výrobu sa nikto v obci nevenoval. Chlieb nechávali vykysnúť na pomúčenej stolovej doske. Zásobnice na obilie bývali výhradne z dreva, rovnako ako aj včelie úle.²⁰ Na podstielanie hospodárskych zvierat používali prevažne listie, menej slamu.

Kukuricné šúpolie nespracovávali vôbec, ale kukuricu na kŕmne účely pestovali. Tento materiál sa tradične spracovával na výrobky predovšetkým na juhozápadnom Slovensku (Beňušková et al. 2005).

Kameň

V ľubovej výrobe sa najviac spracúvajú mäkkšie druhy kameňa, hlavne pieskovec, ktorý sa nachádza aj v chotári Praznova. Kameň na stavebné účely tu ľudia ťažili na mnohých miestach. Najviac kameňolomov sa nachádzalo pod Manínom a v oblasti s príznačným názvom Štepnice. Na Štepniciach sa vraj vyskytoval aj tufový kameň, ktorý prv využívali na stavbu pecí.

Kameň a piesok sa tu ťažil len pre súkromné účely obyvateľov, takže kameňolomy boli voľne prístupné pre každého, kto práve potreboval tento druh materiálu. Pieskovcový kameň využívali predovšetkým na stavbu pivníc, maštali, sušiarň na ovocie, základov dreveníc a ako protipožiarnu izoláciu v okolí vykurovacieho zariadenia. Vyrábali sa z neho tiež napájadlá pre kone, piliere a základy stodôl, schody. Oslíčky a brúsky kupovali v meste alebo od podomových obchodníkov. V kombinácii s nepálenou tehloou sa využíval na stavbu murovaných domov. Dnes sú takmer všetky lomy zarastené a oko neoboznámeného pozorovateľa by ich sotva našlo.

Kameň z miestnych lomov slúžil tiež na spevnenie hlavnej komunikácie z obce na hradskú cestu. Tento stav zachytáva napríklad fotografia v školskej kronike z roku 1943 (obr. 2, obrazová príloha str. 127).

Studne bývali obmurované kamením, ale ešte koncom dvadsiatych rokov sa nachádzali v obci len dve. Jedna pri škole a druhá na dolnom konci dediny. Ľudia ich takmer vôbec nevyužívali a radšej brávali vodu z potoka, v jeho hornej časti zvanej Bystré. Väčšinou chodievali skoro ráno, prv než vodu zmútili hospodárske zvieratá. Studne využívali len za dažďa, keď sa voda v potoku zakalila. Tento stav pretrváva ešte aj v tridsiatych rokoch: „Studní je v obci dosiaľ málo, väčšina berie vodu na pitie z potoka, aj na varenie a pre statok, v ňom sa aj prádlo perie, kravy pijú, čistia ovce, kúpu husi a tiež hydina!“²¹

Na domáce mletie obilia používali veľký plochý kameň, na ktorom utreli žitné zrná za pomoci menšieho guľatého kameňa. Tento archaický spôsob drvenia obilia sa v obci používal do polovice 20. st. Žarnovy sa v obci nevyskytovali pravdepodobne vôbec. Mlynské kamene nachádzajúce sa v starom mlyne, po 2. sv. vojne nahradil nový majiteľ železnými valcami.

Kamenné náhrobníky sa podľa respondentov v obci vôbec nepoužívali, avšak na miestnom cintoríne sa jeden exemplár nachádza. Nie je na ňom uvedené meno zosnulého a nikto z opýtaných nedokázal poskytnúť informácie o jeho pôvode.

19 Podľa štatistiky z roku 1930 tu pracovali iba dvaja domáci výrobcovia. Pre vlastnú potrebu vraj už nevyrábal nikto.

20 Včelárstvu sa v obci venoval iba Jozef Štefanica (1906 – 1986).

21 Zápis učiteľky Ireny Hrdovej v kronike zo školského roku 1935/36.

Informátor A. Nadhájský uvádza: „Vápno na stavbu svojho domu pálil v obci len Karol Gardian »od Kováčov«, tam na Drieňovke.“ Práve v tejto lokalite sa nachádzalo vápencové podložie a navôkol sa rozprestierajúce lesy poskytovali dostatok dreva. Vápno sa páliło v jednoduchých poľných peciach stavaných do svahu z kameňa alebo z nepálených tehál. Stavali si ich zvyčajne výrobcovia, ktorí si sami lámali aj vápenec, ukladali ho do pece a pálili vápno drevom, ktoré si samy zadovážili (Filová et al. 1975).

Praznov rozhodne nepatrí k vápenkánskym obciam, ale nie je vylúčené, že v minulosti, i keď len v minimálnej miere, tu niekoľko jednotlivcov spracovávalo vápenec z miestnych zdrojov. Neskôr väčšina ľudí kupovala nehasené vápno v stavebninách v Považskej Bystrici, kam ho vozievali už pred 2. sv. vojnou z Lietavskej Lúčky a z Varína. Takéto vápno si hasil spotrebiteľ svojpomocne vo vykopanej jame. Pokiaľ ho chcel použiť na kožovanie, muselo sa nechať aspoň rok odležať, aby v omietke nepracovalo a nespôsobovalo jej popraskanie.

V Praznove bolo až do polovice 20. st. minimum murovaných domov a drevenice bieliли zväčša len tí, ktorí mali medzi jednotlivými brvnami veľké špáry. Utesňovali ich a omazávali zmesou blata a pliev. Nízka spotreba vápna v obci, bola pravdepodobne jednou z príčin minimálnej produkcie tohto materiálu. Vápno sa vo všeobecnosti využívalo nielen na stavby a ich líčenie, ale aj ako hnojivo. V Praznove začali pôdu upravovať vápnom až po združstevnení pozemkov v 70. rokoch 20. st. V rovnakej dobe začali používať i umelé priemyselné hnojivá. V dedine prv chovali množstvo dobytky, takže polia zúrodňovali maštalným hnojom.

Hlina

Hlina hrala vo vidieckej spoločnosti nezanedbateľnú úlohu. Slúžila ako stavebný materiál hlavne v nížinných oblastiach, kde sú jej bohaté zásoby. Širšie využitie mala pri výrobe riadu, ktoré súviselo predovšetkým s praktickými požiadavkami dedinskej domácnosti. Pre svoju pomerne ľahkú prístupnosť a spracovateľnosť bola dlho základným materiálom vhodným na výrobu rôznych hrncov, pekáčov, nádob na tekutiny, ale i riad hospodárskeho charakteru ako napríklad kahance na osvetľovanie či okurovače pre včely.

V obci Praznov pravdepodobne hrnčiarstvo nikdy neexistovalo. Jednou z príčin absencie hrnčiarskej výroby bol i nedostatok kvalitnej ílovitej pôdy, ktorá je základným predpokladom vzniku tejto výroby. Druhým významným faktorom bola pomerne dobrá dostupnosť k týmto produktom v neďalekej Považskej Bystrici, ktorá vznikla pôvodne ako hrnčiarska osada. V roku 1659 tu vznikol hrnčiarsky cech, ktorý patrí k najvýznamnejším cechom pôsobiacim vo vtedajšom mestečku. Svoj tovar predávali na jarmokoch, kam ho chodili nakupovať aj obyvatelia Praznova. Elek Feynés vo svojej knihe Magyarország leirása II (Feynés 1847) uvádza, že tu mala hrnčiarska výroba veľký význam ešte v 40. rokoch 19. st.

Hlinený riad používali na varenie, pečenie, ale tiež na prenos a úschovu nápojov a niektorých druhov potravín. V Praznove bol začiatkom 20. st. rozšírený hlavne tmavohnedý glazovaný, pravdepodobne kameninový a bledohnedý neglazovaný riad. Ručne maľovaná keramika, bývala finančne pomerne náročná, takže sa v obci pravdepodobne vyskytovala len sporadicky. Hrnčinu v 19. st. vytlačila lacnejšia, továrensky vyrábaná kamenina: rôzne taniere, misky, hrnčeky, cedníky na mlieko, bryndzu. Podľa výpovedí respondentov, v 2. štvrtine 20. st. používali porcelánové hrnčeky a kameninové misky zdobené prevažne rastlinným motívom na vonkajšej strane a vo vnútri vylievané bielou alebo šedou glazúrou. Taniere bývali dekorované len po obvode.

Hlinený riad bol rozšírený v praznovských kuchyniach ešte v medzivojnovom období, ale jednalo sa už len o staršie, pomaly dosluhujúce kusy. Tie, ktoré sa zachovali dodnes, používajú už ako rekvizity pri divadelných predstaveniach, alebo ich majú odložené na povale.

Obec navštevovali aj handrári, najčastejšie Rómovia, ktorí dávali výmenou za staré handry porcelánové hrnčeky, tanieriky alebo kameninové misky neznámej proveniencie.

Od začiatku 20. st. začali kupovať priemyselne vyrábaný smaltový riad, ktorý bol pomerne lacný a často i s kvetinovým dekorom. Po 2. sv. vojne vytlačil hlinené hrnce a pekáče celkom do ústrania.

Na Slovensku založili prvú špecializovanú továreň na smaltovaný tovar v roku 1884 v Lučenci a ďalšia vznikla o osem rokov neskôr. Vzhľadom k veľkému záujmu o tieto výrobky vznikalo na prelome 19. a 20. st. ešte mnoho ďalších. Najznámejšia z nich a najdlhšie pôsobiaca na trhu bola založená v roku 1908 vo Fiľakove. Do považskobystrického obchodu „U Melotu“ dovážali tento tovar najčastejšie z Českých Budějovic, kde vznikla v roku 1893 První česko-budějovická továrna na smaltované plechové nádoby. Keďže český trh dostatočne zásobovali výrobky starších nemeckých tovární, orientovali sa na trh v krajinách bývalého Rakúsko-Uhorska. Po 2. sv. vojne predávali na objednávku tieto produkty aj v praznovskom obchode so zmiešaným tovarom.

V miestnej kronike je uvedené, že ešte v roku 1941 bola väčšina domov z dreva. V podstatne menšej miere sa tu vyskytovali stavby z kameňa v kombinácii s nepálenou tehlou, ktorú si tu ľudia vyrábali svojpomocne z hliny nakopanej na svojich pozemkoch. Avšak pôda nebola veľmi kvalitná a tehly sa drobili. Hlinené stavby väčšinou kombinovali s kameňom, neskôr s kupovanými kvádrmi. Jednotlivé tehly a kameň spájali žltastým blatom, vykopaným v hĺbke približne pol metra a umieseným s plevami.

Začiatkom 20. st. vznikli v Považskej Bystrici dve tehelne, zásobujúce mesto i jeho okolie. V Praznove však stavali prvé chalupy z pálenej tehly až od 30. rokov 20. st. Pre seba a potrebu svojej rodiny si ju vyrábalo zopár jednotlivcov hore nad dedinou, v časti zvanej Úvoz. Podľa informácií od respondentov, pálili tehlu Alexander Dvorščík (1. 3. 1893 – 8. 3. 1968), ktorý určitú dobu pracoval aj v považskobystrickej tehelni „pri pošte“, a František Kuliha (26. 3. 1925 – asi 2004). Ten bol v tej dobe vraj jediným vyučeným murárom v obci. Okrem murovania domov, venoval sa tiež stavbe pecí z pálenej tehly. Túto činnosť vykonávali v Praznove tiež náaturisti, hluchonemý Václav „Pagáč“ Adamčík z Podmanína a Jozef „Pisarik“ Dvorščík.

Vlákna

Výroba a spracovanie vlákien tu nadväzovali na rozšírené pestovanie konopy a chov oviec. Ešte do polovice 20. st. v mnohých domácnostiach spriadali konopné vlákna či vlnu na kolovrátkoch a na prasliciach. Z tkáčskych techník sa v povedomí staršej generácie zachovalo len tkanie na krosnách, ktoré vraj vlastnila takmer polovica domácností. Keďže sa tkalo takmer v každom dome, často si krosná navzájom požičiavali.

Ovce chovali v prvom rade na vlnu, ktorú doma spracovali na vlákno. Ženy z neho na ihliciach pletli svetle, ale ak chceli aby boli pekné a bez žmolkov, dávali vlnu kramplovať odborníkovi. Štrikované svetle však patria k pomerne novej záležitosti ovplyvnenej mestskou módou. Vlnené vlákno spracovávali tiež na tkaninu, ktorú dávali valchovať do okolitých súkenníckych centier. Súkno slúžilo na výrobu obuvi, tzv. papúč, zimných nohavíc, ale aj na vrchný odev. Mnohí obyvatelia spomínali, že ich dedovia sú zachytení na fotografiách v kabanici, tzv. huni a ako pokrývka hlavy im slúži baranica či súkenný klobúk, tzv. širák, vyrábaný púchovskými klobučníkmi. Podľa popisu šlo o klasický typ odevu obyvateľov karpatského oblúka.

Dvadsaťpäť kilometrov vzdialený Púchov bol významným strediskom výroby súkna na Považí. Najväčšiu zásluhu na tom mali náboženský exulanti z Moravy, ktorí sa sem prisťahovali po bitke na Bielej hore a roku 1638 si vytvorili vlastný cech (Špiesz 1972: 79). Spôsobom výroby kvalitného tzv. „púchovského súkna“ ovplyvňovali súkennícku výrobu v celom Uhorsku. V neďalekom Rajci vznikol súkennícky cech už v 15. storočí. Podľa súpisu cechov a remeselníkov

z roku 1761 mal mať svoje štatúty alebo iné doklady už v roku 1407, čím by získal prvenstvo pred súkenníckymi cechmi významných kráľovských miest – kežmarským (1475) a levočským (1479).

Popri intenzívnej výrobe súkna prekvapuje nerozvinutosť klobučníckeho remesla v Trenčianskej stolici. V 2. pol. 17. st. tu pracovalo len 23 klobučníckych majstrov, z toho štyria v Púchove a traja v Rajci. Tzv. klobučnícka vlna privážala sa na západné Slovensko prevažne z Moravy, odkiaľ možno predpokladať aj dovoz hotových výrobkov (Horváth 1964: 36–37). Tieto výrobky s najväčšou pravdepodobnosťou predávali i na považskobystrickom jarmoku, kde si ich mohli zakúpiť i obyvatelia Praznova. Diskutabilná je tu však cenová dostupnosť. Určite si klobúk nemohol dovoliť každý, ale tí majetnejší si ho pravdepodobne zadovážili, keďže táto súčiastka patrila k tradičnému sviatočnému odevu. Tento stav v menšej miere pretrváva ešte aj v 1. pol. 20. st., kedy klobúky muži nosili, ale tiež nie každý, i keď nie je jasné či tu hrali rozhodujúcu rolu financie alebo nezáujem či nepotrebnosť tejto odevnej súčiastky z pohľadu dotýčnych osôb.

V roku 1835 dokonca istý Bazala z Praznova šiel študovať do maďarského Gyongyoszu za súkenníckeho majstra.²² Vraj keď prišiel späť do rodnej obce a uvidel v akých podmienkach žijú jeho bratia, vzdal sa rolí v ich prospech.

Domáci materiál používali zväčša v prírodných farbách alebo bielený na slnku. Pestrosť tkanín prichádza až s rozvojom priemyslu, kedy začínajú používať farby na chemickej báze.

Hrubšie domáce plátno upotrebili na plachty užívané v hospodárstve na prenos dreva či lístia, zhotovovali z nich poľné kolísky pre deti, šili vrecia, ale aj mužské pracovné nohavice zvané cvilichy. Z jemnejšieho tenšieho plátna šili posteľné prádlo a mužské pracovné košele. Prv malo určite širšie využitie, avšak s rozvojom priemyslu ho nahradili pomerne lacné a svojim dizajnom i príťažlivé továrensky zhotovované tkaniny.

V 20. rokoch 20. st. odev praznovských žien pozostával z klasických odevných súčiastok ako sú sukňa, záster, rukávce, „lajblík“ a šatka. Tradičný čepiec, ktorý pôvodne nosievali miestne ženy pod šatkou, sa v tomto období pravdepodobne už nepoužíval. Materiál na zhotovovanie jednotlivých súčiastok odevu si zaobstarávali v meste na jarmoku, kde sa okrem modrotlače pravdepodobne predávali už len továrensky vyrábané textilie, z ktorých šikovnejšie ženy ručne šili jednotlivé odevné súčiastky. Zdobili ich výšivkou z továrensky produkovaných bavlniek a rôznymi kupovanými stužkami a lemovkami. Taktiež v tomto období mnoho žien nosievalo ako vrchný zimný odev strojovo tkané alebo pletené vlniaky.

Doklady toho, že deti nosili odev z kupovaných textílií pochádza zo školskej kroniky, kde sa k zápisu na školský rok 1922/23 dostavila len žena Ferdinanda Nadhájskeho, „ostatné vraj len po bystrickom jarmoku, lebo deti nemajú šaty.“ Učiť sa teda začalo až 17. novembra 1922. Učiteľka ďalej poznamenala, že deti chodili len chabo oblečené.

Od 2. sv. vojny výroba domáceho plátna rapídne klesá, ale ešte do konca 60. rokov 20. st. využívali krosná na tkanie kobercov. Po 2. sv. vojne začali kupovať konfekciu v obchodoch a od 50. rokov 20. st. používali šijacie stroje na zhotovovanie a opravy odevov.

Koža a kožušina

Tento druh materiálu pravdepodobne v Praznove spracovávali len minimálne, keďže neďaleký Rajec patrilo už v 15. st. k významnému kožiarskemu centru. V roku 1478 tu vznikol cech ševcov, ktorý pôvodne združoval všetkých rajeckých remeselníkov, zaoberajúcich sa výrobou a spracovaním koží. Niekedy v 16. – 17. st. bol založený samostatný garbiarsky cech a najneskôr v 17. st. cech čizmárov. V 18. st. je dokumentačne doložený aj cech kožušníkov. Výroba a sprac-

22 Informáciu mi poskytol vtedajší starosta obce, ktorý v minulosti vlastnil dokument zaznamenávajúci túto skutočnosť.

covanie koží malo v Rajci a na okolí výborné podmienky, vyplývajúce zo značného chovu dobytku u sedliakov aj u panstva (Kalesný 1976: 127–129). Rajeckí remeselníci so svojim tovarom navštevovali okrem miestnych trhov aj jarmoky v širokom okolí. Výroba jemnej červenej a žltej „rajčoviny“ bola chýrna i za hranicami Uhorska. Surovú vysušenú kožu vykupovali nielen od mäsiarov, ale aj od sedliakov. Spracúvali tu najmä kožu baranie a kozľacie. Kožušníkov nazývali v Rajci a blízkom okolí kožkármi.

Podľa výpovedí respondentov, surovú baraniu kožu dávali vypracovať v Rajci, kde si z nej následne nechávali šiť jednoduchšie typy kožuchov siahajúce vyše kolien. Túto odevnú súčiastku si však mohli dovoliť len majetnejší Praznovčania, ktorí si ju od rajeckých kožušníkov kupovali tiež na považskobystrickom jarmoku.

Najčastejšou obuvou roľníckych vrstiev boli krpce, ktoré obyvatelia Praznova nosievali do 30. rokov 20. st. Deti však chodievali ešte aj v polovici 20. rokov prevažne bosé. O desať rokov neskôr sa tento stav výrazne zmenil. Zo zápisov učiteľky Ireny Hrdej sa dozvedáme, že väčšina školopovinných detí vlastní jeden pár topánok,²³ z toho menšiu časť tvorili krpce. Informátor A. Nadhájský (nar. 1923) v mladosti kupoval hovädziu useň na jarmoku v Považskej Bystrici od rajeckých koželuhov a vlastnoručne si z nej zhotovoval krpce a remene. Niektorí respondenti v dôsledku nedostatku kože v medzivojnovom období nosili dreváky, pozostávajúce z dreveného spodku a remienkov, pomocou ktorých ich priväzovali k nohám. V zime, chodievali zväčša vo vysokých súkenných papučiach vlastnej výroby. Od polovice 20. st. nosievali už len priemyselne vyrábanú obuv.

V evidencii domovských listov obce Praznov figuruje ako obuvnícky učeň Rudolf Vrančík (11. 10. 1919 – ?), syn Vincencie Vrančíkovej, ktorý sa podľa informácie respondentov vyučil a neskôr zamestnal v Považskej Bystrici. Informátor Pavol Tomana uvádza, že v dolnej časti obce býval obuvník Ján Dubovan, ktorý sa však venoval už len opravám obuvi.

Považská Bystrica bola významným centrom spracúvania koží v 17. a koncom 18. st. V roku 1673 tu pracovalo 12 ševcovských majstrov a v roku 1761 až 40, avšak nemali ani jedného tovariša. V 1. pol. 20. st. tu vyrábali konské postroje určené na predaj.

V Domaniži, ktorá sa nachádza na pol ceste medzi Považskou Bystricou a Rajcom ešte v 1. pol. 20. st. šili krpce a vyrábali konské postroje pre trh. Svojou produkciou pravdepodobne zásobovali i Praznov, kde ešte v tej dobe chovali pomerne veľký počet koní.

Kov

V obci bolo takmer všetko v hospodárstve i v domácnosti z dreva, okrem niekoľkých nástrojov alebo ich doplnkov sa tu kov vyskytoval minimálne. Roľníci boli vzácne predmety z kovu, preto odkladal každý kúsok železa či plechu. Predstavoval pre neho materiál, za ktorý musel platiť. Keďže sa železná ruda nikde v blízkosti obce nenachádzala, kováč ju nakupoval v meste, konkrétne v poslednom období v železných obchodoch, kde sa dovážala už vo forme polotovaru.

Spracovávanie kovu vo vidieckom prostredí úzko súvisí s postavou kováča, keďže tento materiál si vyžaduje pomerne veľkú špecializáciu, poznatky technológie spracovávania a výroby, nemohol tieto požiadavky uspokojiť sám hospodár v rámci svojej domácej dielne, preto sa kováčstvo na dedine medzi prvými vyčlenilo ako špecializované remeslo. Dedinský kováč však dosť dlho mohol robiť len podradnejšie práce, najmä opravy železného náradia, zatiaľ čo nové výrobky mali povolené vyrábať iba cechovní kováči v mestách. Na dedine býval rozsah výrobného programu určený potrebami miestneho spoločenstva.

23 Podľa výpovedí respondentov, jednalo sa o priemyselne vyrábanú obuv značky Baťa.

V Praznove v poslednom období pôsobili dvaja kováči. Uprostred obce prevádzkoval kováčstvo ako svoje hlavné zamestnanie Ondrej Gardián (5. 5. 1902 – 7. 3. 1994), ktorý sa tomuto remeslu priučil od svojho otca. V jeho prípade sa jednalo o rodinné remeslo predávané z otca na syna po celé generácie. V obci ho považovali síce za múdreho a šikovného človeka, ale nezískal si väčšej vážnosti, pretože mal vraj rómskych predkov a v pohľade vidieckej spoločnosti táto odlišnosť nedovoľovala získať takýmto osobám vyšší spoločenský status. Svoje výrobky predával, ale aj zamieňal za naturálie alebo za výpomoc na roli. V roku 1950 mu bola odňatá živnosť kramárska a musel zanechať aj kováčstva. V tej dobe bolo súkromné podnikanie už neprípustné a tak pracoval až do dôchodku v považskobystrických strojárňach.

Na začiatku obce pracoval súběžne druhý kováč, Juraj Štefanica (22. 3. 1917 – 13. 1. 1980). Prišiel sem s rodičmi začiatkom 30. rokov zo Zázrivej. Svojmu remeslu sa vyučil u „Reka“ v Rašove a kováčstvu sa venoval až do dôchodku. Počas vojenskej služby v Ružomberku ho zastihla 2. sv. vojna, kde pôsobil tiež ako kováč.²⁴ V Považskej Bystrici nadviazal kontakty s vyhláseným tunajším kováčom Lazarom, ale svojich zákazníkov mal predovšetkým v Praznove a v susednom Podmaníne. Neskôr obmedzil výrobu len na miestnu obec, keďže jeho brat Jozef vlastnil rozsiahle pozemky, z ktorých musel odvádzať kontingenty, vypomáhal mu na nich spolu s ostatnými rodinnými príslušníkmi. Za socializmu chodieval na ČSAD opravovať staré autobusy značiek Škoda, Liaz a Karosa. Podľa výpovede jeho syna: „Keď na nich praskli perá, prišli pre otca v noci autom, musel ich ísť demontovať a skúť vo vyhni.“

Obaja sa venovali podkúvaniu koní, ktorých bolo v obci, napriek jej značnej chudobe, pomerne veľa.²⁵ Okúvali kolesá na vozoch, vyrábali a opravovali sekery, motyky, kovové časti pluhu, reťaze, klince, pánty na dvere atď. Miestni obyvatelia využívali tiež služby považsko-bystrických kováčov. Rôzne zámky, kľučky na dvere, nože a podobne nakupovali v meste v železných obchodoch, ale kovový tovar predávali aj na trhu.

Do Praznova bol príslušný podľa archívnych dokumentov z roku 1921 aj kováč František Cicko (4. 5. 1902 Praznov – ?), ale všetci Praznovčania sa svorne zhodli na tom, že rómska rodina Cickových žila pred ich obcou – v časti patriacej Prečínu.

Liate zvonce, tzv. spiežovce tu nazývané „cingáče“ a plechové „štrngáče“ kupovali v Považskej Bystrici. Medené kotlíky potrebné na varenie slivkového lekváru kupovali na trhoch alebo od vandrovných Cigánov a obchodníkov. Kovové mažiare patrili k pomerne nákladným záležitostiam, takže ich funkciu v obci nahrádzali veľké drevené mažiare.

Na výrobu ľudových šperkov pre vlastnú potrebu alebo pre potrebu najbližších si v obci nikto nespomína. Týmto tovarom ich zásobovali podomoví obchodníci, ktorí vozievali rôzne doplnky odevu a účesu: spinky, gombíky, pracky, hrebene, ihlice do vlasov zvané „hornodle“ a mnoho ďalšieho drobného spotrebného tovaru.

Keďže v obci pomerne dlho používali hlinený riad, ktorý tvoril dôležitú súčasť každodenného života v domácnostiach, z času na čas sem zavítali drotári. Priebežne reparovali staré hrnce a predlžovali ich životnosť na možné maximum. Popri opravách vyrábali aj rôzne predmety z počierneného, pocínovaného, mosadzného či medeného drôtu rôznej hrúbky: pasce na myši, vešiaky, sitá a iný kuchynský riad, ktorý potom na svojich cestách rozpredávali. V 1. pol. 20. st. rozšírili svoju prácu aj o opravovanie plechového riadu letovaním a „flakovaním“. Deťom robievali na počkanie plechové píšťalky.

Svoj tovar nosievali na chrbte uložený v krošniach a prespávali vždy u niektorého zo svojich zákazníkov, ktorý ich prichýlil v svojej domácnosti, v maštali či humne.

24 Šiel na konci voja s vozom a prenosným kováčskym náčiním, rovnakého typu ako používali kočovní rómski kováči. Ak sa niektorému z koňov utrhlá podkova, jazdec s ním počkal na kováča, ktorý mu ju na mieste opravil.

25 Podľa výpovedí miestnych obyvateľov sa ich počet pohyboval okolo 50 ks.

Z Praznova pochádzal Anton Bazala (1889 – ?), ktorý mal vybavenú Podomovú kupeckú knižku na tovar drôtový a plechový platnú do 21. 5. 1920. Avšak nie je jasné či tieto výrobky tiež sám vyrábal, alebo s nimi len obchodoval.

V archívnom dokumente z roku 1926 sa uvádza: „Štefan Miškech z Praznova bol drotárom a usadil sa trvale v Moravských Križiankach. Tam sa oženil a vzal si manželku Máriu Litterbachovú.“ Pri overovaní tejto informácie v teréne najstarší respondenti popreli prevádzkovanie drotárstva Štefanom Miškechom, takže pokiaľ je uvedená informácia pravdivá, je možné, že sa živil týmto zamestnaním len vo svojej mladosti a dokonca i mimo rodnej obce.

Vznik drotárstva na Slovensku sa datuje do 17. st., svoj rozkvet dosiahol v druhej pol. 19. a začiatkom 20. st. (Gašperanová 1995: 36). Po prvej svetovej vojne začalo upadať v dôsledku vzniku nových hraníc, ktoré obmedzili pohyb drotárov a zvyšovania konkurencie priemyselnej výroby. Toto remeslo zaniklo po 2. sv. vojne. Dnes nachádza uplatnenie len ako umelecké remeslo.

Sкло

Prvá bližšie situovaná skláreň vznikla v prvej polovici 19. st. v obci Kľak. Z dostupných zdrojov sa mi však nepodarilo objasniť jej výrobné zameranie a ani existenciu podomového obchodu s týmito výrobkami.

Podomový obchod s dutým sklom, tzv. sklenkárstvo vo všeobecnosti zaniká v 2. pol. 19. st. s postupným likvidovaním menších sklární a možnosťou prepravovať sklo vo veľkom železnicou.

V roku 1892 založil sklenársky obchodník Jozef Schreiber skláreň v Lednických Rovniach. Pôvodne v nej vyrábali tabuľové sklo. O rok neskôr bola táto výroba zastavená a namiesto nej zaviedli výrobu lisovaného skla.

V trestnej evidencii ONÚ Prečín z rokov 1919 až 1948 je uvedený ako sklár Štefan Rácz, narodený 4. 8. 1870 v Praznove, avšak domovskú príslušnosť mal v obci Ladce, ktorá je vzdialená len pár kilometrov od Lednických Rovní, takže je veľmi pravdepodobné, že pôsobil práve v tamojších sklárňach.

Príprava učňovského dorastu v Lednických Rovniach sa datuje od roku 1949. Orientovala sa na potreby materského podniku Spojené sklárne Lednické Rovne. Podľa informátorky Terézie Šaradinovej (nar. 1941) tu od polovice 50. rokov 20. st. študovali a neskôr sa tu zamestnali niekoľkí obyvatelia Praznova.

Sklenené fľaše, tanieriky a poháre sa dostávajú medzi ľud hlavne koncom 19. a začiatkom 20. st., keď zmechanizovaním výroby ich cena značne klesla (Filová et al. 1975). Vymedziť začiatok prenikania týchto produktov do Praznova v súčasnosti nie je možné, ale podľa najstarších informátorov, v 30. rokoch už používali sklenené poháre, demižóny a fľaše. Nakupovali ich v Považskej Bystrici, neskôr im ich nosievali tiež príbuzní či známi zamestnaní v lednickej sklárni. Okná na domoch bývali ešte do polovice 20. st. z malých sklenených tabúľ, ktoré chodili zasklievať sklenári z Považskej Bystrice.

Potravinárska výroba

V obci sa nachádzal vodný mlyn – potočný. V registri obchodných živností je uvedené, že v období od 8. 8. 1938 do 26. 3. 1941 vlastnil k mlynárskej činnosti živnostenské oprávnenie František Kubiček (1892 Praznov – ?) bývajúcí toho času v č. p. 45. Respondent A. Nadhájsky spomína, že v obci pôsobil mlynár Škrip, ktorý sa neskôr odsťahoval do Kostolca. Ten vraj postavil pôvodný drevený mlyn, ktorý neskôr zrekonštruoval mlynár Július Pivarčí (23.1.1915 – 1992).²⁶ Podľa výpovede jeho syna Milana, pochádzal z Bánoviec nad Bebravou, ale svojej

²⁶ Pomocou dynamy na vodný pohon si vyrábal elektriku. Vlastnil rádio, ktoré k nemu chodili počúvať chlapi z dediny a zároveň plnil funkciu holiča. Dospelých strihal za 3 koruny a deti za jednu.

profesii sa vyučil v neďalekej Domaniži u tamojšieho mlynára Ležoviča. V Praznove si neskôr kúpil staršiu drevenicu, pôvodne mlyn pri potoku, ale objekt bol už toho času značne schátralý a po zrekonštruovaní slúžil len na šrotovanie obilia. Praznovčania chodili mlieť múku do Prečína, Domaniže alebo do Považskej Bystrice, ale v dôsledku zlej hospodárskej situácie v obci, niektorí obyvatelia konzumovali i posúchy upečené z obilného šrotu.

V Evidencii domovských listov obce Praznov za rok 1935 figuruje ako pekársky učen Ján Bazala (nar. 24. 5. 1919), ale skutočnosť, či sa venoval svojmu remeslu a kde, sa mi nepodarilo objasniť.

Praznovčania si piekli chlieb individuálne pre potrebu konkrétnej domácnosti. Po 2. sv. vojne využívali tiež služby prečínskeho pekára Filipa Villína, ktorý mal k tejto činnosti vystavenú živnosť v rokoch 1939 až 1947.

Vzhľadom k tomu, že v obci bolo rozšírené pestovanie konôp ešte v medzivojnovom období, niekoľkí respondenti potvrdili využívanie semien tejto technickej plodiny k získavaniu rastlinného oleja. Produkcia sa viazala len na spotrebu danej domácnosti. Výraznú prevahu však malo používanie živočišných tukov, masla a masti.

Podľa spomienok rodičov respondentov, na začiatku 20. st. vlastnil v obci pohostinstvo a pálenicu príslušník židovskej národnosti Bernard Kulka. Nikto zo súčasnej najstaršej generácie si na neho nepamätá osobne a zhodujú sa vo výpovedi, že odišiel po 1. sv. vojne pravdepodobne do Žiliny. Avšak v Priemyselnom lajstri „D“ o obchodníkoch v obci Praznov je uvedené, že vlastnil kramársku živnosť v rokoch 1920 až 1949, ale podľa sčítania obyvateľov za rok 1930 nežil v obci už ani jeden príslušník židovskej menšiny.

V totožnom archívnom dokumente sa nachádza, že rovnakú živnosť, ale doplnenú o obmedzený výčap vlastnil v týchto rokoch v Praznove tiež Pavel Gardian (1887 – ?). V evidencii obchodných živností je uvedené, že od roku 1927 do 1950 mal vystavené oprávnenie na hostinskú a výčapnícku koncesiu. Praznovčania si ho pamätajú len ako krčmára.²⁷ Vzhľadom k umiestneniu jeho pohostinského zariadenia, mu dávali prívlastok „Dolný“²⁸ a zariadenie nazývali „Dolnou krčmou“. V školskej kronike je tento murovaný objekt zachytený na fotografii z roku 1939 (obr. 3, obrazová príloha str. 127). Za socializmu bol sídlom MNV. Zmieňovaný dom doposiaľ existuje.

V školskej kronike je uvedených mnoho sťažností na rozšírenú konzumáciu alkoholu v obci. Dôsledkom toho sa mnoho obyvateľov zadlžilo, niektorí na nadmernú konzumáciu i zomreli. Učitelia túto skutočnosť považujú za rozhodujúci faktor slabého pochopu žiakov. Zrovnávajú ich s deťmi zo susedného Podmanína, kde sa pohostinstvo nevyskytuje.

V roku 1950 tunajšie pohostinské zariadenie zrušili. Obyvatelia začali za týmto účelom navštevovať susedné obce a zároveň sa tu rozšírila individuálna výroba alkoholu v podomácky zostrojených destilačných zariadeniach.

Mnohí obyvatelia si v minulosti privyrábali predajom hospodárskych produktov, predovšetkým vajčiek a masla, na trhoch a jarmokoch v Považskej Bystrici.

Praznovčan Alexander Dvorčík (1898 – ?) vlastnil v rokoch 1926 až 1931 živnosť oprávňujúcu k obchodu s dobytkom, hydinou, maslom a vajcami. Presnejšie o aký druh obchodu sa jednálo, však nie je známe.

Podľa výpovede respondentov, dobytok na chov chodievali nakupovať na dobytčí trh do Rajca, kde predávali rokmi osvedčené plemená.

27 V školskej kronike v zápise z roku 1923/24 je uvedený už ako krčmár (rozum obce).

28 Niektorí respondenti uvádzali, že pohostinstvo sa nachádzalo u jeho manželky Paulíny Kostelánskej – Dolnej, ku ktorej sa priženil.

SÚČASNÝ STAV VÝROBY A OBCHODU

Za socializmu mnoho obyvateľov Praznova pracovalo v strojárňach v Považskej Bystrici, ale ešte v 60. rokoch 20. st. sa jedna tretina z nich živila ako súkromne hospodáriaci roľníci. Výrazná zmena nastala v 70. rokoch, po zoskupení súkromných pozemkov do JRD, kedy výrazne klesol podiel obyvateľov pracujúcich v poľnohospodárstve (tab. 3).

Práci z kovu sa v 80. a začiatkom 90. rokov venoval Václav Gardian (nar. 1938), syn niekdajšieho kováča. Vyrábala rôzne nože, kuchynské sekáčky a gravírované valašky. Základný materiál – oceľ AK 5, získaval v strojárňach v Považskej Bystrici, kde pracoval na lisovni v sekcii ZVL.²⁹ Rukoväte nožov robieval z parožia, ktoré mu najčastejšie doniesli sami zákazníci. Svoje výrobky zväčša predával, avšak mnoho ich tiež daroval. Po odchode na dôchodok sa prestal venovať tejto činnosti.

Po roku 1989 reštituovali pozemky JRD opäť pôvodným majiteľom. V objekte bývalého družstva vznikla farma zameraná na chov ošípaných, podľa odhadu respondentov, približne 1000 kusov. V stajniach blízko družstva chovali kone a ovce.

V roku 2006 tu už nikto nepodnikal v poľnohospodárstve. Takmer polovica ekonomicky aktívneho obyvateľstva je zamestnaná v súkromnom sektore. Prevažujú stavebné živnosti a podľa výpovedí respondentov väčšina z nich odchádza na týždňovky mimo trvalé bydlisko.

Tradičnej výrobe sa tu venuje dnes len staršia generácia. Zo základných prírodných surovín spracúvajú už len drevo a prírodné pletivá. Stolárskemu remeslu pretransformovanému na súčasné požiadavky trhu sa venuje Anton Gardian a Milan Nadhájsky. Jednoduché hospodárske koše dokáže uplietť už len staršia generácia mužov. Od košíkára A. Kuliha sa učil plietť miestny stolár Milan Nadhájsky, ktorý dokáže vyrobiť kôš na zemiaky, huby, prádlo i paraván, avšak jeho výrobky slúžia len pre potrebu rodiny. K najvýraznejším domáckym výrobcam sa radí košíkár Anton Kuliha a Antónia Dvorščíková, ktorá sa venuje výrobe bábik zo šúpolia. Týmto dvom výrobcam sú venované nasledujúce state.

Niekoľko starších žien sa venuje vo voľnom čase štrikovaniu, Matilda a Margita Gardianové piekli za úplatu zákusky na svadby. Posledne zmieňovaná v minulosti tiež vyšívala kroje pre miestny folklórny súbor Praznovanka, kde pôsobila ako aktívna členka.

V súčasnej dobe žije tradičná výroba často už len v povedomí staršej generácie. Tento jav súvisí tiež s procesom globalizácie prenikajúcej i do vidieckeho prostredia. Obyvatelia už v podstate nie sú odkázaní na vlastnú produkciu, keďže všetky základné životné potreby je možné pokryť prostredníctvom obchodných reťazcov a špecializovaných firiem. Podiel jednotlivcov na produkcii spáje s tradičnými technológiami či materiálom je na trhu len minimálny.

V obci sa v roku 2006 nachádzali dva obchody so zmiešaným tovarom a dve pohostinské zariadenia. Väčšina obyvateľov však využíva ponuku obchodných reťazcov nachádzajúcich sa v Považskej Bystrici.

KOŠIKÁRSTVO

Košikárstvo na našom území existovalo hlavne vo forme domácej výroby. Zručný dedinský človek si popri poľnohospodárení takýmto spôsobom priliepšoval živobytie. Väčšinou sa jednalo o samoukov. Jednoduchý úžitkový kôš pre vlastnú potrebu si však vedel vyrobiť takmer každý šikovnejší hospodár. Domácka výroba dedinských košíkárov nie je v historických prameňoch evidovaná, keďže bola úzko spätá s životom obce a považovaná za úplne samozrejmu. Predovšetkým v mestách žili a pracovali remeslu riadne vyučení profesionálni košíkári, od 17. st. združovaní v košíkárskych cechoch.³⁰

29 Závod na výrobu valivých ložísk.

30 Existencia prvého remeselníckeho cechu košíkárov na Slovensku je doložená v 17. storočí v Pukanci (Majerech-Mrzúch 2000: 108).

Na prelome 19. a 20. st. vznikajú košíkárске školy. Prvá takáto škola bola založená v roku 1875 v Šamoríne. Na Považí v roku 1893 založil Ľudovít Balogh košíkársku školu v Beluši. Školy vychovávali dorast, ovplyvňovali však i prácu starších košíkárov, hlavne tým, že ich rôznymi spôsobmi zoznamovali s novodobými výrobkami a módnymi smermi. Pretože košíkárstvo najviac rozkvitало práve na prelome 19. a 20. st., nesie väčšina týchto výrobkov ovplyvnených školskou zvelebovacou činnosťou znaky secesného štýlu (Šenfeldová 2003: 9).

Podľa uhorských štatistických údajov sa v roku 1884³¹ na Slovensku živilo košíkárskou výrobou 2049 mužov a 688 žien. Štatistika z roku 1898³² zaznamenala 1228 rodín vyrábajúcich prútený tovar, z toho v Považskej Bystrici 75 a v Považskom Podhradí dokonca až 135 domácych výrobcov prúteného tovaru (Churá & Churý 1989: 10). Z týchto údajov samozrejme nie je možné určiť stúpajúce alebo klesajúce tendencie tejto výroby, ale potvrdzujú nám, že pleteniu z prútia sa venovalo niekoľko členov domácnosti, z čoho sa dá predpokladať dedenie remesla z rodičov na deti.

V období prvej republiky podporovali túto výrobu úrady a podľa výsledkov štatistického sčítania v roku 1930 bolo na Slovensku 1998 výrobcov pracujúcich pre trh a 4386 vyrábajúcich pre vlastnú potrebu (Zaťko 1931). Ešte v roku 1930 v okrese Považská Bystrica vyrábalo na trh 135 výrobcov, z toho v samotnom meste 40. V roku 1947 existovalo na Slovensku vyše 100 košíkárskych dielní. V 50. a 60. rokoch vznikali pridružené výroby v jednotlivých roľníckych družstvách, ktoré sa venovali košíkárskej výrobe.

Profil súčasného košíkára Antona Kulihu

Anton Kulih sa narodil v roku 1951 v obci Praznov, kde dodnes žije sám vo svojom rodnom dome č. p. 41. Matka Sidónia bola ženou v domácnosti a otec František, tak ako väčšina obyvateľov tejto obce, živil rodinu ako súkromne hospodáriaci roľník. Rovnako, ako takmer každý poľnohospodár, aj on si vedel pre vlastnú potrebu vyrobiť koše na zemiaky, huby a seno, ale lubové koše kupoval. Z jeho detí sa priučili tejto výrobe len dvaja synovia, Anton a jeho o sedemnásť rokov starší brat.

Anton navštevoval prvý stupeň ZŠ v rodnej obci. Ročníky 5 – 9, ako aj Strednú všeobecnú-vzdelávaciu školu absolvoval v 7 km vzdialenej Považskej Bystrici. V štúdiu pokračoval na Prírodovedeckej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave v odbore matematika a deskriptívna geometria. Po absolvovaní základnej vojenskej služby pôsobil ako učiteľ na gymnázium v Považskej Bystrici. Nestotožňoval sa s vtedajším režimom, nevychoval študentov v „duchu marxizmu-leninizmu“ a následkom toho musel v roku 1980 odísť zo zamestnania.

Už v tej dobe koketoval s myšlienkou živiť sa pletením košíkov, ale minulý režim mu to nedovoľoval. Vlastné výrobky nemohol voľne predávať, remeslá boli organizované v ÚLUVe a pridruženej výrobe jednotlivých roľníckych družstiev. Avšak pletenie z prútia mu v tejto ťažkej situácii poskytovalo psychické ukladnenie. Takmer sa dostal do väzenia, pretože každý nazamestnaný bol považovaný za „príživníka štátu“ a dopúšťal sa tým trestného činu. Po niekoľkých predvolaniach na úrad mu bolo jasné, že si musí čím skôr nájsť zamestnanie. Na jar 1981 dostal miesto učiteľa na SOU v Krupine. V školskom roku 1981/82 opäť začal učiť, ale po roku na vlastnú žiadosť odišiel. Dozvedel sa, že sa politická situácia po smrti Brežneva trochu uvoľnila a už tak „nenaháňali“ nezamestnaných. Od roku 1982 sa teda mo-

31 Údaje z výsledkov sčítania uskutočneného Štátnym štatistickým úradom ako doplnok živnostenskej štatistiky uverejnené v publikáciách Jekelfalussy (1885: 8) a Churá & Churý (1989: 11).

32 Štatistické údaje z roku 1898 z rekonštruovanej uhorskej štatistiky zostavenej dr. Júliusom Kováčsom v tzv. Kmeňovej knihe domáckej výroby, ktorá zachytila len nepatrnú časť tejto výroby na konci minulého storočia (Churá & Churý 1989: 11).

hol naplno venovať výrobe košíkov. Nasledovalo vypočúvanie na polícii, kedy musel uviesť, že koše nepredáva, ale vyrába len na výmenu ľuďom, ktorí sami za ním prídu. Zachránili ho však hlavne našetroené úspory ešte z čias pôsobenia na gymnáziu.

K pleteniu košíkov sa dostal celkom prozaicky. „Môj otec robil košíky, ale mne sa nepáčilo ako ich pletie, tak som sa rozhodol, že sa ich naučím robiť lepšie.“ Do pletenia sa púšťal už ako sedem – osemročný chlapec. Neskôr ho miestny košíkár Ján Čička naučil robiť okrúhle dno na zemiakový košík. „Inak som na všetko prichádzal sám, ale tiež aj odkukám z obrázka.“ Pri tejto práci mu veľmi pomohla jeho pôvodná profesia. „Veď ja som bol matematik, študoval som deskriptívnu geometriu. Mohol som ísť úplne inou cestou. Ale košíkárstvo je tiež určitá cesta. Mňa to hlavne baví a vždy ma veľmi poteší, keď sa mi niečo nové podarí.“

Takmer vôbec nečerpá informácie a inšpiráciu z odbornej literatúry. Hovorí, že by sám mohol napísať a vydať niejakú knižku, ale na to mu nezostáva čas a ani nemá chuť púšťať sa do takéhoto odvážneho projektu.

Materiál

V prvom rade si A. Kuliha musí sám vypestovať prútie. Každá vrbá rastie rôzne dlhú dobu, takže to trvá niekedy aj štyri roky. Vrbu si treba „vypracovať“, zrezávať na strnisko pokiaľ vyháňa pahýle, až kým nevytvorí ker, ktorý má takmer všetky prúty rovnaké. Keby sa o ne niekoľko rokov nikto nestaral, vyrastú „kôly“, ktoré sa môžu použiť len na osnovu koša alebo ako nohy stoličiek. Pri svojej práci využíva aj lieskové prútie, hlavne hrubšie, z ktorého vyrába pevné a trvanlivé rúčky na zemiakové koše.

V Praznove prúty rástli hlavne okolo potoka, ktorý mal pôvodne kľukaté koryto a jeho brehy ľudia spevňovali vysádzaním vrb. Pri potoku si pestoval prútie aj dnes už zosnulý košíkár J. Čička. V začiatkoch A. Kuliha zbieral prútie taktiež okolo potoka, ale chodieval hodne zbierať aj k Váhu, lebo spotreboval viac než tu narástlo. Neskôr si zasadil zopár vrb okolo svojho domu a pri ihrisku. Pri regulácii potoka začali vrby pri brehu likvidovať, ale vtom čase už mal A. Kuliha zasadený dostatok svojich vlastných krov.

Pestuje približne desať druhov vrb, krovinatých i stromových, ich názvy však nepozná. Rozhodujúci faktor zohráva kvalita materiálu overená dlhoročnou praxou. „Žlto-červené sú najlepšie, no červeno-fialové sú najhoršie, ale záleží asi aj od pôdy. Tá istá vrbá presadená na inom mieste nie vždy dáva rovnako dobré prúty.“ Šlachtené vrby sa mu neosvedčili. Poskytovali síce kvalitné prútie, ale boli veľmi náchylné na choroby, ktoré potom napádali aj jeho nešlachtené pôvodné druhy. Napadnutý materiál sa potom „lámal ako sklo“. Používal „konopinu“ – vrbu košíkársku (*Salix viminalis*), ktorá po olúpaní poskytuje krásne biele prútie a varením získava svetločervený odtieň a tiež vrbu rakytovú (*Salix caprea*), ktorá má výborné nelámavé prúty, ale dnes vraj tiež podlieha chorobám.

Prúty zbiera na jeseň, keď spadne lístie, alebo na jar. Avšak ideálne obdobie na prípravu prútia, čiže rezanie a lúpanie, je v čase vegetácie, keď ožíva celá príroda a prútom už prúdi miazga. Väčšinou je to pomerne krátka doba asi troch týždňov, približne od polovice marca do apríla, kým nenarastú listy. Po tomto období začne vznikať nové drevo a prútie už nie je vhodné na pletenie, lebo sa veľmi láme. Z tohto dôvodu sa snaží v tomto období zabezpečiť si zásobu prútia na celý nasledujúci rok. Pokiaľ by sa mu predsa len míňali zásoby, je možné zbierať prútie vhodné na lúštenie do konca augusta, neskôr už kôra zaschne a je nutné ho variť. Prútie na zelené spracovanie je však možné zbierať aj na jeseň, hneď keď opadá z vrby lístie. „Kedysi, keď potrebovali ľudia kopať zemiaky (začínali sa kopať v polovici septembra), tak sa prúty aj z lístia ošupovali.“

Kvalita prútia sa zisťuje ohnutím cez ukazovák. Nevhodný prút nevydrží ani ohyb do pravého uhlu a tým pádom sa nedá splietať. Na rezanie používa nožnice na stromy. Prút mierne ohne k zemi a strihá od zeme a od kraja. Po zbere necháva strnisko, aby mal kvalitný materiál aj na budúci rok. Zbiera prúty všetkých veľkostí a hrúbok, každý z nich nájde svoje uplatnenie a tie, ktoré nie sú vhodné na pletenie, použije na rozkurovanie v peci.

Prútie používa v zelenej prírodnej forme, ale aj upravované lúpaním, varením a štiepaním. Prútie je ideálne olúpať hneď po zbere, pokiaľ v sebe ešte udržiava vlahu. Na túto činnosť používa štiepací valček, štipák, ktorý urýchli a podstatne zjednoduší prácu. Olúpané prúty vysuší na slnku, lebo mokré by mohli spliesnivieť, a tým stratí nielen vzhľad, ale aj kvalitu.

Pokiaľ si košíkár nespraví dostatočnú zásobu lúpaného prútia, existuje možnosť umelého miazgovania v zimnom období. V tejto dobe sa vegetácia zastaví, takže prútie je také, aké stihlo narášať na jeseň (prestáva rásť už v polovici septembra). Prúty sa odrežú, postavia do vody a podľa možnosti aj do tepla. Prútie ožije, naberie miazgu a opäť je vhodné na lúpanie. Túto činnosť A. Kuliha však neaplikuje. Ak zaschnutú kôru z prútia potrebuje olúpať, radšej ho upravuje varením. Dĺžka varu pritom závisí od vysušenia zeleného prútia. Dlhým varením sa kvalita prútu nepokazí (Churá & Churý 1989: 25). „Ja mám veľký kotol, tak napchám prútie do kotla, zakurím a uvarím ho, vtedy sa dá opäť olúštiť.“ Materiál tak získava iný farebný odtieň, ktorý vôbec nie je na závalu, ba naopak. Prúty k farbeniu sa môžu variť aj hneď po odrezaní. V tomto prípade sa používajú tie z jesenného zberu, ktoré p. Kuliha varí jednu hodinu, suché, niekedy i päťročné prúty približne 7 hodín úplne ponorené vo vode. Na povrchu vody sa vytvára typická pena (Churá & Churý 1989: 27). Po uvarení ich vytiahne z kúpeľa a čo najskôr musí olúpať, lebo inak by kôra znovu zaschla. Vďaka prirodzenej oxidácii dostane prút pekné sfarbenie, odtieň záleží od druhu vŕby. Dobrým vysušením na slnku a po niekoľkých rokoch presychania kôry a tiež dlhým varením získajú tmavší odtieň.

Výberu skladovacích priestorov treba venovať mimoriadnu pozornosť. Zlé uskladnenie by mohlo zničiť celú zásobu. Najväčším nepriateľom prútia je vlhké prostredie a následné rozšírenie plesní. A. Kuliha pred samotným uskladnením čerstvé, ešte vlhké prúty zhruba vytriedi a nechá vonku preschnúť. Potom zviaže prútom do viazaníc, ktoré uskladňuje na povale, „tam sa im nič nestane a po namočení do vody ich možno znovu použiť“. Pretriedené, dobre vysušené a prípadne aj olúpané prútie vydrží bez poškodenia vraj až 40 rokov.

Nástroje

Začínal len s obyčajným malým nožíčkom, dnes ich má celú zbierku. Drevené šidlá, ktoré nazýva štycháče si vyrobil sám a po otcovi zdedil kovové šidlo. Na strihanie prútov používa klasické nožnice na orezávanie stromov. Na lúpanie prútov si vyrába drevené štipáky, ktoré nazýva štipce alebo dračky. Pri delení prútu na tri diely používa rázsošku zvanú i kálač – troják, ktorú nazýva ščiepačka, ktorá rozštípe prúty na troje. Existuje aj rázsoška – štvorák, ktorá prút rozkálá na 4 časti, ale tú A. Kuliha nepoužíva. Pred použitím rázsošky musí prút najprv na tenkom konci narezať a do takto vzniknutej štrbiny zasunúť kálač. Jednou rukou prút drží a druhou tlačí na kálač, ktorý dokáže rozdeliť aj 2 metre dlhý prút pozdĺžne na tri diely. Na záver ho ešte ostrúha na hoblíku. Kedysi si hoblík pri strúhaní šľemu dával na kolená, ale teraz si ho kladie na stôl, aby mu práca nespôsobovala bolesti chrbtice. Rozkálaný prút si položí dužinatou plochou na ostrie hoblíka, na chrbát prútu pritlačí kúsok dreva a ťahaním prút strúha. Finálnym výrobkom je šlem – polený prút, ktorý sa používa na omotávanie nôh kresla či stolu. „Štiepačku aj strúhačku robia dnes aj automaty, ale ja robím všetko ručne.“ Nikdy nepoužíval formu, tzv. kopyto zložené z viac kusov dreva, ktoré sa po vytiahnutí klinu jednoducho z koša vysype.

Postup práce

K pleteniu je možné použiť len vlhký materiál, inak by sa lámal a nebolo by možné s ním pracovať. Z toho dôvodu je nutné prútie najprv namočiť. Doba namáčania záleží na hrúbke prútia, drobnému prútiu stačia dve hodiny. „Ráno, hneď keď vstanem, hodím viazaničku prútia do rybníka, potom si zacvičím Päť Tibetanov, aby ma chrbtica netrápila a pokiaľ si niečo navarím a nakŕmim ryby, sliepky a kačky, tak mám prútie namočené a môžem začať robiť. Ale keď je hrubé ako palec, tak ho treba dlhšie namáčať, niekedy aj 24 hodín je málo, aby presiaklo. Ja mám výhodu, že mám rybníky, tam ho hodím a na druhý deň môžem robiť.“

Potom prútie z rybníka vyberie a dá do koryta. A keď aj trochu preschne, preleje ho vodou, najlepšia je teplá voda, a môže robiť ďalej. Keď počas pletenia zistí, že niektoré prúty sú príliš presušené, donesie ich do rybníka a trochu namočí, alebo pretrie mokrou handrou.

Sortiment výrobkov A. Kulihu je veľmi pestrý, z toho dôvodu nebudem podrobne popisovať postup výroby každého z nich. Len pre orientáciu uvádzam pravdepodobne najjednoduchší spôsob pletenia zemiakového koša s okrúhlym dnom.

Každý košík sa začína pliesť od dna. Základom okrúhleho dna je konštrukcia tzv. košíkarskeho kríža, ktorý sa vytvára z niekoľkých silných kolíkov (najčastejšie 6). Tie sa rozdeľia na dve časti. Jedna z nich sa presne v strede rozštiepi a cez takto vzniknutý otvor sa prepcháva postupne druhá časť kolíkov. Na spevnenie sa celý kríž dvakrát opletie striedavo dvoma čo najdlhšími a najtenšími prútmi. Ďalej sa prúty striedavo prepletajú medzi kolíkmi a pomaly sa vychylujú, až kým nezískajú vzhľad pravidelného „slniečka“. Nakoniec sa upletie spodný veniec kolom-dokola a zakončí sa prevlečením medzi nasledujúci výplet.

Pri nastavovaní sa priloží nový prút vždy rovnakým koncom, akým sa končí dochádzajúci prút, a pletie sa ďalej. Tak isto sa postupuje aj pri zlomení prúta. Postupom času si Anton vytvoril vlastný spôsob výroby rukoväte na zemiakový kôš, ktorú vyrába z liesky, pretože sa tak neláme ako vrba. Používa na to čerstvý hrubý lieskový prút, ktorý nožom na jednom konci nareže a ohýbaním ho pozdĺžne rozštiepi. Hrany a vnútornú stranu zastrúha nožom. Potom ho v ruke poohýba do tvaru písmena U a zviaže motúзом približne v polovici, aby rúčka držala potrebný tvar. Oba konce asi do 1/3 rozštiepi a ich vnútorné strany nožom zašpicatí. Takto prichystanú rukoväť zastokne do dna medzi veniec. Zo štyroch prútov upletie ďalší veniec, opäť ho prepletá poza dva prúty, ale ráta k nim už aj rúčku. Tú potom na spodku ohne nahor. Vytvorí „slzu“ a dočasne priviaže k rukoväti, aby sa nerozhádzala.

Ďalej si nachystá 26 pevnejších prútov na osnovu stien koša. Konce nožom zahrotí a ku každému kolíku z oboch strán zapichne prúty. Približne rovnaký počet tenších prútikov použije na výplet stien, ktoré prepletá tak, ako dno koša, vždy poza jeden prút. Na zakončenie opäť použije veniec zo štyroch prútov. Začína tenkými koncami a prepletá ich po dvoch cez dva a poza dva. Potom zastrihne pretŕčajúce prúty nožnicami a osnovné prúty spletie do venca tak, že ľubovoľný z nich prehne poza dva a spredu pred dva. Takto pokračuje až kým mu zostanú len dva posledné osnovné prúty, ktoré vpletie pomocou šidla do medzier tak ako prepletal predchádzajúce. A. Kulihovi trvá upletenie takéhoto koša, pokiaľ má nachystané prúty, približne dve hodiny a pri tom nezáleží na jeho veľkosti. Ako sám tvrdí, veľký kôš upletie za rovnaký čas ako malý.

Sortiment

Začínal výrobou prútených košíkov, najprv s okrúhlym dnom, neskôr aj s oválnym. Postupne vytváral slamenice, lubové lieskové koše, misky, podnosy, opletané demižóny a fľaše, kolísky pre bábiky i veľkú pre dieťa, prádlové koše, stoly, stoličky, poličky, krabice, tienidlá na svetlo, „žabu“ na noviny, lavičky, taburetky, paravány, koše pre psov, ozdoby a mnoho iných úžitkových i dekoratívnych predmetov. Neskôr skúšal realizovať aj vlastné nápady: rôzne krajinky plošné aj priestorové, prútené

obrazy podľa originálu i závesné húpacie kreslo. Často prídu aj sami zákazníci s rôznymi nápadi: šuplíky na mieru, dekorácie, pletené dvere. Pre obec plietol dokonca starý praznovský emblém.

V jeho dome sa nachádza tiež mnoho prúteného zariadenia. Kuchyňu mu zdobí krásny drevený kredenc³³ s vypletanými dvierkami, prútené kreslá, stôl³⁴ a stoličky, stolčeky, ale i police, zásuvky, kôš na odpadky, prútená posteľ a pri nej na stene lubová rohož.

Na mestský festival „Otvára sa letu brána“ uplietol 2,5 m vysokú bránu. Pre súbor Považan vyrobil ozdoby (slnká, kvety, atď.), ktoré zrealizoval podľa návrhov ich výtvarníka, Vlada Šimíka. Na súťažiach tak vraj vďaka výzdobe získali lepšie hodnotenie. Z prútia vytvoril, spolu s pani A. Dvorščíkovou, betlehem, ktorý sa nachádza v zbierkach Vlastivedného múzea v Považskej Bystrici (obr. 4, obrazová príloha str. 128). V roku 1990 mal v Dome kultúry vlastnú predajnú výstavu. Prezentoval tu svoje výrobky: rôzne košíky, ozdoby, obrazy, tienidlá, kolísky pre deti.

Odbyt

Košíkárstvu sa začal naplno venovať začiatkom osemdesiatych rokov. V tej dobe boli módnym hitom prútené košíky, v ktorých ženy nosievali nákupy. Vozili si ich k nám väčšinou z dovolenky v Juhoslávii alebo z Maďarska. Stáli v prepočte okolo 150 Kčs. Objednávok sa mu hrnulo neúrekom, nestíhal ani toľko vyrobiť. Za jeden deň dokázal upliesť aj tri košíky.

Postupne po roku 1989 prišla konkurencia z Poľska. Výroba prútených košíkov sa tu značne rozšírila a ich cena výrazne klesla, ale kvalitatívne boli neporovnateľné. Móda prútených nákupných košov pomaly upadla začiatkom nového tisícročia.

Pán Kuliha spolupracoval s PX Centrom, pod ktoré patrilo súbor Považan. Navštívila ho aj televízia, nevie však ktorá, lebo „ja televíziu nemám rád“. O reklamu nestojí, objednávok má mnoho aj bez nej. Z Úradu práce, sociálnych vecí a rodiny v Považskej Bystrici dostal ponuku robiť lektora rekvalifikačného kurzu zameraného na košíkársku výrobu, ktorú však odmietol.

Veľká noc je obdobím, kedy takmer každý chlapec sa snaží vyrobiť si aspoň aký-taký korbáč, aby sa mohol zúčastniť na veľkonočnej šibačke. Inak tomu nie je ani v Praznove. „Pred Veľkou nocou mi brávali chalani toľko prútia, tak som im vravel, že tam už nie je moja vrba. Tam nech si zoberú!“

Jeho výrobky nachádzajú odbyť nielen na Slovensku, ale i v zahraničí, napr. v Kanade, USA, Nemecku i Rakúsku. „Ja, aby som vám pravdu povedal, mám výrobky najmenej v 6 – 8 štátoch. Sú to naši ľudia, ale žijú tam. Ja si to už ani nepamätám. Strašne veľa mám v Čechách.“

VÝROBA ŠÚPOLOVÝCH BÁBIK

Kukurličné šúpolie patrí k najmladšiemu pletiarskemu materiálu. Výroba rôznych predmetov zo šúpolia má svoje začiatky v druhej polovici 19. st. (Gašperanová 1995: 52). Strediskami výroby boli najmä úrodné oblasti južného Slovenska, predovšetkým obce v okresoch Nové Zámky a Komárno.

Počiatky výroby šúpolových bábič sa spájajú s ÚEUVom a menom jeho výtvarníčky Kamily Rauchovej. Ich súčasná podoba vznikla pravdepodobne z myšlienky preniesť používanie šúpolia z detských hier, pri ktorých jednoduchým zväzovaním listov šúpolia vznikali provizórne bábičky, a z nápadu vo figúrkach zobraziť život vidieka v jeho tradičných prejavoch (Gašperanová 1995: 86). Postupne sa ich produkcii venovalo množstvo výrobní, zamestnaných v ÚEUVe a jednotlivých výrobných družstvách. Šúpolové bábičky sa stali v 60. a 70. rokoch exportne vysoko úspešným artiklom, ktorý sa vyvážal do krajín západnej Európy, ale najmä do zámoria.

33 Drevené časti mu vyrobil stolár Anton Gardian.

34 Drevenú konštrukciu mu vyrobil miestny stolár Ivan Šaradin.

Profil súčasnej výrobykyne Antónie Dvorščikovej

Antónia Dvorščiková sa narodila v roku 1945 v Praznove, v rodnej obci svojej matky Antónie, rodenej Kulihovej. Otec Ján Dvorščík bol stolár – náturista a pochádzal zo Záriečia pri Púchove. V dôsledku neľahkej hospodárskej a sociálnej situácie, tak ako mnohí spoluobčania, chodil za prácou do Nemecka, kde ochorel a zakrátko zomrel. Antónia mala vtedy tri roky, jej sestra päť a brata jej mama ešte len čakala.

Miestnu školu navštevovala do 5. triedy, ďalšie ročníky absolvovala v Považskej Bystrici. Potom študovala na Strednom odbornom učilišti sklárskom v Lednických Rovniach.

Najprv pracovala v sklárňach. Keď sa vydala, odišla robiť na krátky čas do púchovských mliekarní. V tom čase s manželom zháňali dom. Naskytla sa im možnosť kúpiť starší rodinný dom v Pustých Úľanoch pri Galante. Napriek značnej vzdialenosti a strate zamestnania túto ponuku prijali. Keďže mala dve malé deti a nemal jej ich kto opatriť, musela s nimi zostať doma. Z toho dôvodu jej prišla vhod možnosť pracovať pre ľudovo-umelecké výrobné družstvo Detva, ktoré malo v Pustých Úľanoch svoju dielňu. Po zaškolení začala robiť ako domáca pracovníčka šúpolové bábičky. V dielni dostávali zamestnanci všetok potrebný materiál, okrem šúpolia. To si zbierali sami a nosili sem hotové výrobky, za ktoré dostali výplatu. Túto prácu vykonávala osem rokov, od konca roku 1970 do 1978. Potom jeden rok robila poštovú doručovateľku v Pustých Úľanoch. V tej dobe sa však s manželom rozviedla a odišla naspäť do Praznova. Aby stále nemenila zamestnanie, pracovala opäť ako poštová doručovateľka v Považskej Bystrici, kde pôsobila sedemnášť rokov, čiže až do dôchodku, kedy sa opäť začala venovať výrobe bábik zo šúpolia.

K návratu k tvorbe šúpolienok ju primäl fakt, že dnešné malé deti, ako sama tvrdí, poznajú len „Pokémonov a rôzne iné animované postavičky“ a nepamätajú si už na tradičné zamestnanie, život i zábavu svojich starých rodičov. Jej túžbou bolo oboznámiť ich touto cestou s všedným i sviatočným dňom, tradičnou výrobou a prácou na dedine i mimo nej, náboženskými a svetskými predstavami jej obyvateľov. Z toho dôvodu svoje výrobky usporadúva do tematických celkov. Navštevuje s nimi rôzne školské zariadenia v Považskej Bystrici a okolí, kde svojou tvorbou prezentuje autentické spomienky na detstvo prežité v rodnej obci. To jej slúži ako hlavný zdroj inšpirácie, ale nevyhýba sa ani náboženskej tematike, ktorá odjakživa úzko súvisela s životom miestneho obyvateľstva.³⁵

Materiál a nástroje

Šúpolie zbiera na jeseň z dozretých kukuričných klasov. Čiastočne čerpá zo svojej úrody, ale väčšinu materiálu získava z poľnohospodárskych družstiev. Prv chodievala zbierať na polia v okolí Piešťan a Bratislavy, ale po návrate späť do Praznova začala využívať bližšie zdroje. V roku 2003 získala šúpolie z Agrofarmy Červený Kameň a v rokoch 2004 – 2005 z družstva Mestečko pri Púchove. Dozreté kukuričné šúpolie dosuší na povale, ale pri peknom počasi aj vonku na slnku. Potom ho uskladňuje vo vreciach na povale. Za jeden rok spotrebuje približne desať vriec. V dielničke, ktorú si zriadila v malej miestnosti v prístavbe drevenice, uskladňuje farbené šúpolie a ostatný materiál na doplnky.

Zhruba jeden deň pred samotnou tvorbou musí šúpolie vyprať a vysúšať, aby sa dezinfikovalo. Perie v bežnom pracom prášku, vyplácha v čistej vode a potom v uzavretej nádobe približne dve hodiny síri sírnymi knôtmi, ktoré sa používajú na šírenie sudov. Potom ich musí pol dňa vetrať, aby sa odstránil nepríjemný pach, pričom by si mali stále udržať potrebnú vlhkosť. Niekedy šúpolie prifarbuje farbami na textil značky Duha. Zachováva rovnaký postup ako pri farbení textilu, ale odlišná štruktúra materiálu spôsobuje menej kvalitný odtieň než u prírodných textilných vlákien.

35 Napríklad v štatistike z roku 1930 sa uvádza, že v obci žilo 412 obyvateľov, z ktorých 406 bolo rímsko-katolíckeho vierovyznania a 6 evanjelikov.

Jednotlivé šupy si potom vytriedi podľa kvality do niekoľkých skupín podľa toho, na ktorú časť tela ich použije a uloží do igelitových vreciek, aby nevyschli. Využije všetky, pretože vonkajšiu vrstvu bábiky tvoria dobré, jemné šupy a na výstuž používa menej kvalitné a tvrdé.

Pracuje s mokrým materiálom, ktorý si podľa potreby vytvaruje.

Vlasy vyrába z konopných vlákien, ktoré dodatočne farbí textilnými farbami. K lepeniu jednotlivých doplnkov používa lepidlá Duvilax a Alkaprén. Drevené súčasti jej vyrába manžel Ján Dvorščík. K dotvoreniu konečnej podoby postavičiek a jednotlivých kompozícií používa rôzne doplnky. Z krepového papiera vyrába drobné ruže, modelováciu hmotu Modurit spracuje s farebnými pigmentami a vytvára z neho rôzne drobnosti, napr. jabĺčka k jesennej tematike zberu ovocia. Lopaty a rôzne iné kovové časti náradia vyrába z hrubého alobalu z viečok od jogurtov. Chlieb v náručí jednej zo šupoľových bábik je zo skutočného cesta upečeného z múky, vody a soli.

Šúpolie strihá klasickými nožničkami na papier, ale na viac vrstiev používa nožnice na strojy. Pri práci potrebuje viac druhov nití od tenkých bavlnených až po hrubé konopné a nožík na opracovanie drevených súčastí. Najdôležitejším „nástrojom“ sú však ruky.

Postup práce

Hlavičku z polystyrénovej guľôčky napichne na drôt a obalí dvoma jemnými a tenkými šupoľovými listami, ktoré na vrchu hlavy a na jej spodnej časti omotá nitkami a zaviaže. Vnútri v rukách bábiky je tiež drôtik. Nohy a ruky vytvára pevným zrolovaním kukuričnej šupy, ktorú zviaže nitkou na oboch koncoch. Na prsia a telíčko dáva jemnejšie šupy, ale na ruky môžu byť aj trochu tvrdšie. Pri nadkladaní kratších listov je nutné ich prichytiť na viacerých miestach, aby sa končatina nerozmotala. Figúrky žien dopĺňa rukávcami. Vytvára ich z rovnako sfarbených listov, z ktorých vystrihne dva pásy. Tie si natočí na trubku,³⁶ prevlečie na ruku bábiky, jeden koniec zaviaže a zvlečie tak, aby uzlík zostal schovaný. Potom zviaže aj druhý koniec a zastrihne. Rovnako si urobí i druhý rukáv.

Prsia a trup sú z vaty, ktorú omotá niťou. Spredu ju prekryje väčšou šupou a vzadu užšou. Napokon ich dozdobí živôtikom – „lajblíkom“ vytvoreným z dvoch tenkých prúžkov so založenými okrajmi, ktoré preloží postavičke cez rameno a prekríži na prsiach i na chrbte. Opäť zafixuje niťou.

Na prednú sukňu používa širšie šupy, ale takých poriadne širokých šúp je málo, takže ich musí nahrádzať dvomi užšími. Celkovému vzhľadu to vôbec neprekáža, pretože prípadné spoje zakryje zásterka. Tú priloží na bábiku ako prvú, na ňu postupne ukladá prednú sukňu a potom zadnú. Uviaže ich v páse tak, že väčšou časťou pretŕčajú k hlave a následne ich zvlečie dole. Na vystuženie sukne využije hrubé drsné šupy z vrchnej vrstvy klasu a vnútro vyplní viazanícou suchých šúp. Na záver upevní do pásu mašľu, vytvára ramená a celú postavu jemne ovinie bavlnkou, aby držala formu. Takto zafixovanú figúrku nechá dva dni schnúť, potom nožnicami zarovná okraje a pripevní vlasy a čepiec.

Tento činnosti sa venuje vo svojom voľnom čase, ktorý jej zostane popri práci v domácnosti a okolo hospodárstva. Okrem toho v roku 2006 opatrovala aj svoju osemdesiatštyri ročnú matku. Takže niekedy spraví viac figúrok za deň, ale niekedy napríklad len ruky k jednej postavičke. Za tie roky, čo sa venuje tejto činnosti, získala značnú prax, takže výroba jedného kusu jej trvá približne 15 minút. Omnoho viac času zaberie zaobstaranie, príprava materiálu a tvorba doplnkov. Väčšinou vyrába viac rovnakých súčastí naraz, napríklad si vyrobí len hlavy, potom len ruky atď. Podľa toho má aj materiál potriedený a označený štítkami na jednotlivých vreckách.

36 Pôvodne slúžila na uchytenie pokladničnej pásky.

Odbyt

Výrobky pani Dvorščíkovej predávajú v predajni Slováčik zameranej na predaj ručne zhotovovaných výrobkov z prírodných materiálov a Turistickej informačnej kancelárii v Považskej Bystrici. Tu si ich kupujú prevažne zahraniční turisti ako suveníry. Niekoľko stálych zákazníkov chodí kupovať šúpolienky priamo k výrobkyni domov. Od roku 1998 so svojimi výrobkami každoročne navštevuje Uličku remesiel na Považskobystrickom jarmoku.

Svoje výrobky pravidelne prezentuje na výstavách. V roku 1997, po odchode na dôchodok, začala pripravovať materiál k svojej prvej výstave a názvom Rok na dedine, ktorá sa konala o rok neskôr v kine Mier v Považskej Bystrici. Výstavu organizovala prostredníctvom Považského osvetového strediska, ktoré jej od tej doby pravidelne poskytovalo svoj výstavný priestor. V roku 2005 vystavovala v Dome kultúry v Ilave, Dulove, v Streženiciach, Lednici. V roku 2004 v Kysuckom múzeu. Tu mala výstavu tiež v decembri 2005 a ďalšiu na jar 2006 so zameraním na veľkonočné sviatky. V zahraničí dosiaľ nevystavovala, ale v roku 2003 sa zúčastnila výstavnej akcie konanej ku Dňu učiteľov v Púchove. Poriadalo ju považskobystrické Centrom voľného času pre učiteľov z krajín Vyšehradskej štvorky. A. Dvorščíková pre nich pripravila pozornosť zo šúpolia v podobe Komenského, ktorý láme palicu.

ZÁVER

Výroba a obchod v Praznove sa v minulosti zameriavali predovšetkým na uspokojovanie základných potrieb obyvateľov poľnohospodárskej obce. Využívali a spracovávali prírodné suroviny dostupné v ich okolí. Venovali sa však len najnutnejšej produkcii, a ostatné výrobky nakupovali zväčša na trhoch a jarmokoch v susedných obciach. Neskôr túto úlohu prebrali obchody. V Praznove vlastnil v rokoch 1922 až 1924 živnosť na prevádzkovanie „kramárstva“ Ferdinand Nadhájsky. Od roku 1934 je v obci doložený obchod so zmiešaným tovarom u kováča Ondreja Gardiana³⁷ v č. p. 1. Súbežne s ním v určitých rokoch prevádzkoval rovnaký druh obchodu rodina Bazalová³⁸ v č. p. 20, obchod sa v roku 1950 presťahoval do časti zvanej Lančeky. Už v tej dobe však patril žilinskému robotníckemu konzumnému a výrobnému družstvu Budúcnosť. Dňa 1. februára 1955 postavili uprostred obce nový obchod.

V minulosti Praznovčania v malej miere obchodovali s hospodárskymi produktami. Doklady o účasti miestnych remeselníkov na trhu či jarmoku v blízkom okolí nie sú však nijak podložené. Pravdepodobne zásobovali svojimi výrobkami len spoluobčanov, a často vykonávali túto prácu popri poľnohospodárstve. Omnoho frekventovanejším javom bola účasť miestnych obyvateľov na podomovom obchode v susedných českých zemiach.

Odoberaním živností v rokoch 1949 až 1950 postupne zaniká výroba určená pre dedinský trh a prehlbuje sa prepojenie s Považskou Bystricou. Čoraz viac obyvateľov Praznova sa zamestnáva v považskobystrických strojárňach a nastáva pomalý odklon od poľnohospodárstva. To už v tejto dobe zohráva len druhoradú úlohu v ekonomike miestnych obyvateľov a obec prechádza radikálnymi zmenami badateľnými vo všetkých aspektoch jej života.

V roku 1980 sa Praznov stáva súčasťou Považskej Bystrice a dnes sa nijak neodlišuje od iných obcí. Pôsobí tu niekoľko remeselníkov, ktorí sa však venujú výrobe podmienenej požia-

37 Kramársku živnosť prevádzkoval od 14. 4. 1934. Živnosti sa zriekol 14. 12. 1939 a v archívnych záznamoch je k roku 1941 evidovaný ako továrenský robotník. Živnostenské oprávnenie na obchod s miešaným tovarom obnovil 21. 11. 1942, avšak 6. 4. 1950 mu bola štátom odobraná.

38 V čase od 4. 12. 1936 do 20. 4. 1941 vlastnil kramársku živnosť Pavel Bazala (1887 – 1941). Po jeho smrti prebrala obchod manželka Terézia rod. Dvorščíková (1889 – ?), ktorá vlastnila živnostenské oprávnenie od 8. 3. 1943 do 5. 9. 1944, avšak žiadosť o jeho vydanie si podala už 8. 9. 1942. Ďalej obchod viedol Pavol Bazala (1921 – ?), ale 11. 4. 1950 mu bola živnosť odňatá.

ďavkami súčasného spotrebiteľa a pracujú prevažne s továrensky produkovanými surovinami či materiálom. Z tradičnej domáckej výroby je tu zastúpené len košíkárstvo. Novšiu domácku produkciu reprezentuje výrobkyňa šúpolových bábik, ktorá ako jediná z obce pravidelne prezentovala svoju tvorbu na Považskobystrickom jarmoku.

Súčasná mladšia generácia plne využíva ponuku obchodníkov a firiem, takže tradičná domácka výroba pravdepodobne v budúcnosti v obci úplne vymizne.

PRAMENE

MV SR Štátny archív v Bytči, pobočka Považská Bystrica

Zložka: Okresný úrad – Považská Bystrica

Register remeselných živností (1935 – 1952) B

Priemyselný lajster „D“ o obchodníkoch (1885 – 1925)

Register slobodných živností (1934 – 1950)

„Zriadenie Okresného živnostenského spoločenstva v Považskej Bystrici a zoznamy živnostníkov a obchodníkov“, krabica 155, 1925

„Starostlivosť o chudobných príslušníkov obce Praznov“, krabica 161, 1926

„Zoznam živnostenských oprávnení dľa notariátov – notariát Prečín“, krabica 288, 1934

„Súpis obchodných živností v okrese“, krabica 413, 1939

Zložka: Obvodný notársky úrad – Prečín

Evidencia usadlých prisťahovalcov (1931 – 1948), kniha č. 15

Evidencia domovských listov obce Praznov (1931 – 1948), kniha č. 18

Trestná evidencia (1919 – 1948), kniha č. 30

Evidencia odsúdených na ztrátu občianskych a politických práv (1928 – 1938), kniha č. 31

Evidencia vydaných svedectiev (1931 – 1946), kniha č. 36

Evidencia protokol hlásených vojakov (1931 – 1949), kniha č. 37

Evidencia obchodníkov (živnostníkov) v notariáte Prečín (1931 – 1950), kniha č. 50

Archív Mestského úradu v Považskej Bystrici

Kronika školy Praznov 1919 – 1948

Kronika školy Praznov 1948 – 1980

CITOVANÁ A POUŽITÁ LITERATÚRA

Beňušková Z. et al., 2005: Tradičná kultúra regiónov Slovenska. – Veda, Bratislava, 244 p. ISBN 80-224-0853-0.

Botík J. & Slavkovský P. (eds), 1995: Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 1. – Veda, Bratislava, 484 p. ISBN 80-224-0234-6.

Botík J. & Slavkovský P. (eds), 1995: Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 2. – Veda, Bratislava, 448 p. ISBN 80-224-0235-4.

Feynés E., 1847: Magyarország leirása II. – Nyomatott Beimelnél, Pešť, 520 p.

Filová B. et al., 1975: Slovensko 3. Ľud, II. časť. – Obzor, Bratislava, 488 p.

Gašperanová E., 1995: Ústredie ľudovej umeleckej výroby. – FO ART, Bratislava, 91 p. ISBN 80-967299-2-6.

Hajko V. et al., 1978: Encyklopédia Slovenska. Zväzok 2, E-J. – Veda, Bratislava, 536 p.

Hajko V. et al., 1980: Encyklopédia Slovenska. Zväzok 4, N-Q. – Veda, Bratislava, 600 p.

Horváth P., 1964: Remeslo a obchod v Trenčianskej stolici v druhej polovici 17. storočia. – Vlastivedný časopis 13/1: 36–39.

- Churá I. & Churý V., 1989: Inšpirácie z prútia. – Alfa, Bratislava, 128 p. ISBN 80-05-00064-2.
- Jančár J., 1998: Pletiva. Skripta ke stejnojmenné videokazetě projektu Lidová řemesla a lidová umělecká výroba v České republice. – Ústav lidové kultury, Strážnice, 63 p.
- Jekelfalussy J., 1885: Magyarország háziipara az 1884. év elején. – Hivatalos Statisztikai Közlemények, Budapest, p. 8.
- Kalesný F., 1976: Spracovanie koží a kožušín v Rajci. – Zborník národného múzea, Etnografia 70/17: 125–155.
- Kovačevičová S. (ed.), 1990: Etnografický atlas Slovenska. – VEDA, Slovenská kartografia, Národopisný ústav SAV, Bratislava, 124 p. ISBN: 80-224-0075-0.
- Kropilák M., Strhan M. & Hudák J. (eds), 1977a: Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. I. diel. – Veda, Bratislava, 528 p.
- Kropilák M., Strhan M. & Hudák J. (eds), 1977b: Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. II. diel. – Veda, Bratislava, 520 p.
- Majerech-Mrzúch J., 2000: Remeselnícke cechové organizácie na Slovensku. – Academic Electronic Press, Bratislava, 200 p. ISBN 80-88880-37-8.
- Majtán M., 1972: Názvy obcí na Slovensku za ostatných dvesto rokov. – Veda, Bratislava, 667 p.
- Michalides P., 1980: Umelecké remeslá na Slovensku. – Tatran, Bratislava, 232 p. ISBN 80-85920-93X.
- Šenfildová H., 2003: Pletení z proutí od A do Z. – Sobotáles, Praha, 116 p.
- Špiesz A., 1983: Remeslá, cechy a manufaktúry na Slovensku. – Osveta, Martin, 208 p.
- Špiesz A., 1972: Remeslo na Slovensku v období existencie cechov. – SAV, Bratislava, 344 p.
- Šujanská A., 2001: Remeslá v Považskej Bystrici a okolí. – PX Centrum, Považská Bystrica.
- Zaťko P., 1931: Domácka výroba najmä na Slovensku a Podkarpatskej Rusi. I. zväzok. – Hospodárske Rozhlady, Bratislava, 181 p.
- www.lednickervne.host.sk (4. 4. 2006)
- www.stm-ke.sk/vystavy03/smalty.htm (20. 4. 2006)

RECENZOVALA

PhDr. Viera Praženicová, Predmier 82, 013 51 Predmier; vierapraz@gmail.com

Tab. 1. Prehľad počtu domov, obyvateľov, rodín a daňovníkov v obci Praznov v období 1598 – 2001.**Table 1.** Number of houses, inhabitants, families and tax-payers in the village of Praznov between 1598 and 2001.

Rok	Počet domov	Počet obyvateľov	Počet rodín	Počet daňovníkov
1598	26			
1720				13
1784	57	273	69	
1828	59	417		
1869		376		
1880	58	341		
1890	63	343		
1900	62	346		
1910	69	378		
1921	69	376		
1930	81 ¹	412		
1940 ²	92 ³	541		
1950	98	518		
1961	129 ⁴	681		
1970	150	767		
1980	179	731		
1991	179	653		
2001	170	647		

1 80 domov v dedine a 1 horáreň

2 Podľa informácie zo zápisu učiteľky Maiersovej v školskej kronike v septembri 1941 podľa sčítania ľudu v roku 1940 boli všetci obyvatelia slovenskej národnosti a zamestnaním väčšinou roľníci.

3 Zápis učiteľky Maiersovej v školskej kronike v septembri 1941: „Domky sú väčšinou drevené, malé a nehygienické. Rodina často i 14 – 15 členná sa krčí spolu so zvieratami v jednej miestnosti.“

4 Počet trvale obývaných domov 128, z toho 1 postavený do roku 1879 a 43 z rokov 1946 až 1961.

Tab. 2. Zoznam podomových obchodníkov príslušných do obce Praznov.**Table 2.** List of doorstep selling persons from Praznov.

č.	Meno a priezvisko, „prezývka“	Dátum, miesto narodenia	Záznam z roku	Dokument	Poznámka z dokumentu
1	Anton Bazala	1889	Platná do 21. 5. 1920	Podomová kupecká knížka na tovar drôtený a plechový	
2	Alojz Dvorščík "Bačvov"	21. 6. 1897, Praznov	1933	Trestná evidencia – priestupok	rodičia Matej a Mária rod. Gardianová
3	Justín Zábojník	2. 9. 1908, Praznov	1933	Protokol hlásených vojakov	rodičia Jozef a Zuzana rod. Kresanová
4	Vendelín Haus	11. 10. 1902, Praznov	1934	Evidencia domovských listov	rodičia Pavel a Mária rod. Vančová
5	Filip Tomana "Šťastný"	19. 5. 1900, Praznov	1935	Evidencia domovských listov	matka Žofia, st. otec Ján
6	Vendelín Dvorščík	25. 9. 1903	1937	Protokol hlásených vojakov	rodičia Pavel a Mária rod. Bazalová
7	Tomáš Míčela	15. 12. 1900, Praznov	1941	Evidencia domovských listov	

8	Mária Miškechová	13. 4. 1893, Morav. Křižanky	1946	Evidencia domovských listov	vdova po Štefanovi nar. 21. 5. 1885 v Praznove a po jeho otcovi Ondrejovi nar. 25. 1. 1846
9	Vendelín Tomana	22. 10. 1888, Praznov	1947	Evidencia domovských listov	po otcovi Vavrincovi nar. 13. 8. 1863 v Praznove

Poznámka k tab. 2: V zozname sú uvedení len tí podomový obchodníci, ktorých údaje som získala štúdiom archívnych záznamov. Reálny počet bol omnoho vyšší.

Tab. 3. Vývoj zamestnanosti obyvateľov obce v rokoch 1960 – 2001.

Table 3. Employment of inhabitants of Praznov between 1960 and 2001.

	Podľa SODB za rok	1960	1970	1980	1991	2001
	Ekonomicky aktívne obyvateľstvo obce		259 (33,8%)	322 (44%)	308 (46,7%)	326 (48,2%)
1	z toho pracuje v priemysle	56,6	76	65,8	42,9	
2	v poľnohospodárstve, lesníctve či vodnom hospodárstve	32,5	2,5	7,8	11	
3	v službách			13,4		
4	vo verejnom sektore					25,8
5	v súkromnom sektore					38,3
6	z toho odchádza za prácou		93,1	11,2	12,3	7,7
7	pracuje v mieste trvalého bydliska	30,7	6,9			

Poznámka k tab. 3: Číselné údaje v riadkoch 1 – 7 sú uvedené v percentách. Štatistické informácie totožnej povahy spred roku 1960 a po roku 2001 sa mi nepodarilo získať. V sekcii 6 za roky 1980 až 2001 je nutné brať do úvahy pričlenenie obce k Považskej Bystrici, ktoré spôsobilo štatisticky nízky percentuálny podiel obyvateľov odchádzajúcich za prácou.

Zdroje k tab. 3:

Retrospektívni lexikon obcí ČSSR 1850 – 1970. Počet obyvateľů a domů podle obcí a částí obcí podle správního členění k 1. lednu 1972 a abecední přehled obcí a částí obcí v letech 1850 – 1970. Federální statistický úřad, Praha, 1978.

Statistický lexikon obcí ČSSR 1965. Ústřední komise lidové kontroly a statistiky a ministerstva vnitra, Praha, 1966, 16 + 668 p.

Statistický lexikon obcí ČSSR 1974. Podle správního rozdělení k 1.1.1982 a výsledků sčítání lidu, domů a bytů k 1.1.1974, sčítání lidu, domů a bytů k 1.12.1970. Federální statistický úřad ve spolupráci s Českým a Slovenským statistickým úřadem a ministerstvy vnitra ČSR a SSR, Praha, 1976, 862 p.

Statistický lexikon obcí ČSSR 1982. Podle správního rozdělení k 1.1.1982 a výsledků sčítání lidu, domů a bytů k 1.11.1980. Díl 2, Slovenská Socialistická republika. Federální statistický úřad ve spolupráci s Českým a Slovenským statistickým úřadem a ministerstvy vnitra ČSR a SSR, SEVT, Praha, 1984, p. 1014–1723.

LOŽISKÁ SILICITOV – ZDROJE KAMENNÝCH SUROVÍN V OBLASTI KEBLIA (OKRES PÚCHOV)

SILICITE DEPOSITS – THE SOURCES OF STONE RAW MATERIALS IN THE KEBLIE AREA (THE DISTRICT OF PÚCHOV)

PETER SCHREIBER

Archeológia Zemplín, s. r. o., Kostolné námestie 10, 071 01 Michalovce; peter.deto@gmail.com

Abstract: The limited Keblie area is in the district of Púchov in the cadaster territory of the Streženice village in the north-west part of the Ilava basin. There have been done numerous research at the site as well as geological silicite deposits. From the geological point of view, these silicites are considered to be radiolites and cherts.

Keywords: radiolarite and chert, raw material, chipped stone industry.

ÚVOD

Vymedzená oblasť Keblia sa nachádza v okrese Púchov na katastrálnom území obce Streženice. Predmetné územie sa rozkladá na severozápadnom okraji geomorfologického celku Ilavskej kotliny. Samotné polohy s výskytom silicitov sa nachádzajú na úpätiach vrchov Keblie a Kozárov kopec.¹ Spolu s geologickými ložiskami silicitov sú tu aj početné doklady ich spracovania na mieste. Z hľadiska typu horniny uvedené silicity sa dajú zaradiť ako rádiolarity a rohovce. Vymapovanie a zhodnotenie lokalít autor predostrel v článku s názvom Primárne zdroje rádiolaritovej a rohovcovej suroviny a výrobné dielne na štiepanú kamennú industriu v mikroregióně Streženice a Lednické Rovne (Schreiber 2011). Nasledovné state sú tematickým doplnením, ako aj čiastočným prehodnotením surovinovej základne mikroregiónu.

VÝBER LOKALÍT

Vrch Keblie (545,4), obec Streženice, okres Púchov

Poloha A (mapa 1), prieskumom v rámci polohy autor zistil významný zdroj rádiolaritovej a rohovcovej suroviny s početnými dokladmi spracovania na mieste.² Silicitová surovina tu pravdepodobne súvisí s prítomnosťou menšieho bradla. Lokalita predstavuje ostrohoovitý výbežok, ktorý sa nachádza na východnej strane vrchu Keblie. Ostroh je z časti v lese a celé temeno, ako aj svahy sú pokryté lesnou pôdou. Táto situácia sťažuje stratigrafické pozorovania. V severovýchodnej časti, na úpätí ostrohu priamo nad lesnou cestou sa nachádzajú početné ložiská rádiolaritovej suroviny, nepočtené okrúhliaky³ ako aj dve plytké jamy. Napriek tomu, že priamo v blízkosti uvedených jám sa vyskytujú početné kusy rádiolaritovej suroviny, ako aj štiepaná industria, nedá sa vylúčiť, že tu ide o jamy spôsobené vývratmi veľkých stromov. Na temene ostrohu sa nachádzajú rovnako početné doklady štiepanej kamennej industrie, ako aj silicitová surovina. Na základe terénnych pozorovaní usudzujem, že na lokalite bola spracovávaná hlavne rádiolaritová surovina, no v nezanedbateľnej miere boli spracovávané aj rohovce.

1 Alternatívne pomenovanie je tiež Dlhá lúka.

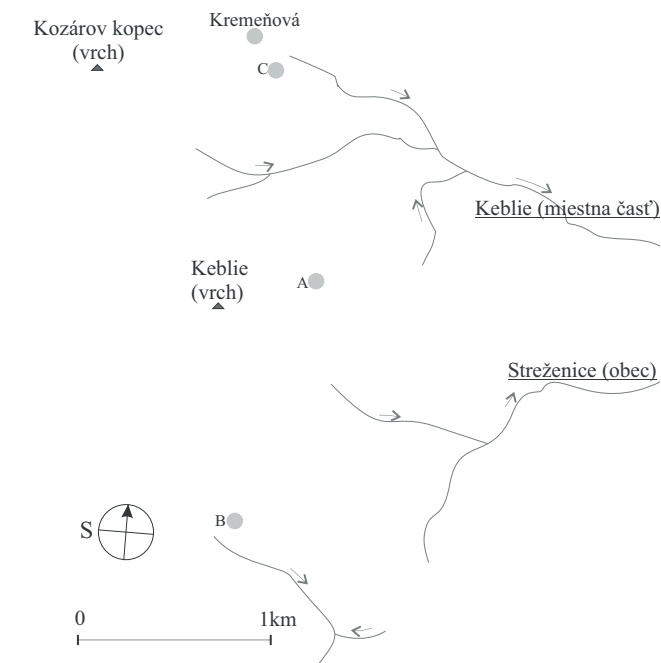
2 Poloha A bola už čiastočne opísaná ako lokalita č. 7b (pozri Schreiber 2011: 9), pričom novší terénny prieskum ukázal jej väčší rozsah.

3 Mohli mať funkciu otláčkov pri spracovaní štiepanej kamennej industrie, čo je však diskutabilné.

Poloha B (mapa 1), novším prieskumom v najjužnejšej časti úpätia vrchu Keblie boli na lesnej ceste identifikované východy rádiolaritovej suroviny červenohnedej farby, rohovca ako aj nepočetné kusy štiepanej industrie. V bezprostrednej blízkosti uvedenej cesty vystupujú z lesnej pôdy aj bloky vápenca o veľkosti cca 2 m, ktoré tu môžu indikovať prítomnosť kompaktnejšieho skalného podložia priamo pod súčasným povrchom.

Kozárov kopec (581,1), obec Streženice, okres Púchov

Poloha C (mapa 1), prieskumom autora bola objavená poloha v širšom rámci miesta označeného ako Kremeňová. Ide o malé bradlo s pomerne silným zdrojom prevažne prevápenateľného rádiolaritu prevládajúcej červenohnedej farby. Rádiolarit sa nachádza na svahoch bradla spolu s početnými dokladmi spracovania na mieste. Bloky rádiolaritu sa nachádzajú v zvetrannej podobe v kamenito-hlinitom sedimente, ale vystupujú tiež z hrebeňa bradla pri jeho severovýchodnom úpätí. Na lokalite boli pozorované aj doklady rohovcovej štiepanej industrie, ako aj rohovca, ktorý sa nachádza vo vápenci vo forme konkrécií. Na uvedenom severovýchodnom svahu bradla sú aj menšie jamy, priemer cca 1 až 2 m. Napriek tomu, že v okolí jám sa vyskytuje štiepaná kamenná industria spolu so silicitovou surovinou, nedá sa vylúčiť, že aj v tomto prípade môže ísť o jamy spôsobené vývratmi väčších stromov ako aj následnou eróziou.

Mapa 1

Vysvetlivky:

- výber lokalít A, B, C – ložiská rádiolaritu a rohovca, lokality so štiepanou kamennou industiou

⇒ vodné toky

Map 1

Notes:

- site selection A, B, C – deposits of radiolarite and chert, sites with

SUROVINY KAMENNEJ INDUSTRIE V SKÚMANEJ OBLASTI

Obr. 1 – 6, obrazová príloha str. 130 – 132).

Prevládajú rádiolarity červenohnedých farieb, pričom početný je ich bledší odtieň. Tieto sú prevažne prevápenatené, čiže majú nižší stupeň silicifikácie. Obsahujú tiež mangánové povlaky.⁴ Prevápenatené formy rádiolaritu sú pomerne často postihnuté prasklinami, ktoré spôsobili tektonické tlaky na horninu. Čisto zelené farebné odtiene rádiolaritu boli sledované len v menšej miere. Rovnako boli nájdené aj rádiolarity pastelových farieb (kombinácia zelenej, hnedej a žltlooranžovej odtiene). Z hľadiska geologického uloženia v sedimentoch sa rádiolarity nachádzajú hlavne v svahových zosuvoch vo forme zvetraných fragmentov premiešaných s pôdou, alebo sa nachádzajú ako väčšie konkrécie v slieňovitých vrstvách červenej až sivej farby. S primárnym ložiskom rádiolaritovej suroviny, teda vo vápencovom brale sa dá počítať v rámci polôh A a C (mapa 1).

Rohovce sú rôznych farebných variet, ale aj rôznej textúry materiálu, čo je spôsobené okrem iného tektonickými tlakmi, ktoré ich vo väčšej, alebo menšej miere fragmentarizovali. Farebná variabilita rohovcov je od čiernej po odtiene sivej, sivomodrej farby. Na tenkých okrajoch, alebo aj pri tenkých kusoch suroviny bývajú niekedy čiastočne priehľadné. Rovnako ako rádiolarity sa aj rohovce nachádzajú hlavne v svahových sedimentoch. Sú vo forme konkrécií, alebo vo forme takzvaných lavíc. Niektoré rohovcové konkrécie nesú na povrchu pozostatky máp tmelu, ktorý je tvorený brekciou.

Z geologického hľadiska sa vrch Kebli a aj predmetné svahy Kozárovho kopca nachádzajú v rámci čorstýnskej jednotky, útvaru krieda, jarmutského súvrstvia (<http://www.geology.sk>). Samotný Kozárov kopec je už v rámci paleogénu flišového pásma, tektonický fliš s prevahou pieskovcov (<http://www.geology.sk>).

Tab. 1. Podrobný popis k obr. 1 – 7, silicítové suroviny oblasti.

Table 1. Detailed headlines to the figures 1 – 7, silicite materials of the study area.

Obr.	Lokalizácia	Surovina	Popis
1	Streženice – Kebli	rohovec	Fragment konkrécie s časťou pôvodného povrchu; farba silicitu sivá až hnedá; textúra, dobre silicifikovaný, prítomnosť kazov – petrosilexov; štiepnosť materiálu nepravidelná
2	Streženice – Kebli	rohovec	Fragment konkrécie s časťou pôvodného povrchu s mapami pojiva (brekcií); farba silicitu sivá až hnedá; textúra, dobre silicifikovaný, prítomnosť kazov – petrosilexov a trhlín; štiepnosť materiálu nepravidelná
3	Streženice – Kebli	rohovec	Fragment konkrécie s časťou pôvodného povrchu s mapami pojiva (brekcií); farba silicitu sivá až čierna; textúra, dobre silicifikovaný, prítomnosť kazov – petrosilexov a trhlín; štiepnosť materiálu nepravidelná; silicít tvorí tenké vrstvy cca 1,5 – 2,5 cm v svetlejšej prevápenatenej hornine

4 Mangánové povlaky z hľadiska geológie sú typické pre takzvané sokolické rádiolarity, čajakovského rádiolaritového súvrstvia (Aubrecht 2007: 55, 56).

4	Streženice – Keblie	rohovec	Fragment konkrécie s časťou pôvodného povrchu a s mapami pojiva (brekcií); farba silicity sivá až modrá; textúra, dobre silicifikovaný, prítomnosť kazov – petrosilexov a trhlín; štiepnosť materiálu nepravidelná
5	Streženice – Kremeňová, poloha C	rádiolarit	Blok suroviny, tzv. lavica s časťou pôvodného povrchu; farba silicity svetlohnedá až svetlozelená; textúra, čiastočne prevápenatený; štiepnosť materiálu pravidelná
6	Streženice – Kozárov kopec	rádiolarit	Fragment konkrécie s časťou pôvodného povrchu; farba silicity hnedá až zelená – pastelové odtiene; textúra, dobre silicifikovaný; štiepnosť materiálu pravidelná
7	Streženice – Keblie		Depozit rôznych hornín (vápence, brekcie, silicity) v hlinitom slieňovom sedimente, nachádza sa na lesnej ceste cca 15 – 30 cm pod povrchom; foto celkový pohľad (zo SZ)

DISKUSIA A ZÁVER

Predmetné zdroje silicítov a nálezy štiepaných kamenných industrií, ktoré sú dokladom spracovania na mieste boli už opísané v staršom článku (Schreiber 2011). Napriek terénnym prieskumom autora neboli doteraz nájdené jednoznačné doklady ťažobných objektov, respektíve ich pozostatky. Pod pojmom ťažobné objekty sa tu rozumie extrakčné jamy na silicitovú surovinu. Absencia takéhoto typu archeologických objektov je spôsobená pravdepodobne eróziou, svahovými zosuvmi. Náleziská sa nachádzajú na strmých svahoch, alebo v ich rozhraní. Na týchto svahoch sú badateľné silné erózne brázdy, ktoré v smere spádnic výrazne modelujú terén a zároveň dochádza k redeponovaniu artefaktov štiepanej kamennej industrie po svahu. Pri týchto lokalitách sa predpokladá, že väčšina suroviny na výrobu štiepanej kamennej industrie bola získavaná zo svahových sedimentov, kde sa silicity nachádzajú v sekundárnej, alebo až terciálnej geologickej depozícii po zvetraní materskej horniny (obr. 7). Výnimku zatiaľ predstavujú dve polohy, A a C (mapa 1). Pri uvedených polohách sa dá počítať s prítomnosťou vápencového bradla, silicitová surovina tu mohla byť získavaná priamo vysekávaním z materskej horniny, doklady takejto ťažby však neboli zatiaľ zistené.

Samotná silicitová surovina na náleziskách sa delí na rádiolarity a rohovec. Rádiolarity sú prevažne červenohnedej farby, prevažuje prevápenatená forma s tmavými mangánovými povlakmi. Táto surovina bola v miestach jej východov primárne spracovávaná, štiepaná. Absolútne prevažuje úštepová nad čepeľovou technológiou. Táto typologická prevaha je nepochybne spôsobená druhom lokalít, teda miestami primárneho spracovania rádiolaritovej suroviny. Z celkového hľadiska sa rádiolaritová surovina predmetnej oblasti javí ako menej kvalitná v porovnaní s rádiolaritovou surovinou oblasti Vlárskoho priesmyku až Vršatského Podhradia, bloky suroviny sú viac prevápenatené a tiež fragmentarizované.⁵ Napriek tomu sú v predmetnej oblasti Keblia početné doklady primárneho spracovania tohto menej kvalitného

5 praskliny a kazy

Obr. 7. Streženice, Keblie; depozit rôznych hornín, celkový pohľad (zo SZ).

Fig. 7. Streženice, Keblie; deposits of different rocks, overall view (from the northwest).

materiálu. Oproti tomu rádiolaryty z oblasti Vlárského priesmyku až Vršatského Podhradia sú prevažne dobre silicifikované s kompaktnou textúrou materiálu, čiže majú vhodnejšie vlastnosti⁶ na výrobu štiepanej kamennej industrie.

Rohovce v rámci exploatačnej oblasti Keblia tvoria rovnako početne využívanú silicítovú surovinu. Konkrécie a bloky rohovcov sú porušené tektonickými tlakmi. Mišík uvádza, že rohovcové konkrécie mezozoických vápencov Karpát sú vždy porušené hustou sieťou hlavne kalcitových žíl, tieto pukliny vyhojené kalcitom znehodnocujú rohovcové konkrécie ako surovinu pre výrobu nástrojov (Mišík 1975: 104). Tejto charakteristike samozrejme rámcove zodpovedajú aj rohovce v oblasti Keblia. Napriek tomu sú tu sledované početné doklady spracovania tohto silicitu. Industria je v prevažnej miere úštepová, v malej miere čepeľová, nepravidelné čepele. Vo všeobecnosti štiepaná industria je aj napriek hustej sieti vyhojených kalcitových žíl kompaktná. Boli však nájdené kusy suroviny ktoré neboli porušené hustou sieťou kalcitových žíl a jej horšie štiepne vlastnosti pri výrobe kamennej industrie spôsobuje nepravidelná textúra vo vnútri materiálu. Rohovec sa tak dá štiepať skôr do úštepových ako do čepeľových technologických foriem. Úštepová rohovcová industria je pre nepravidelnú štruktúru materiálu prevažne menších rozmerov, cca 2 až 4 cm. Malé úštepy sú často bez hore uvedených kazov, na tenkých stranách pri niektorých variantoch tohto silicitu bývajú čiastočne priehľadné. Na niektorých kusoch boli sledované stopy bielej patiny. Pre tieto

⁶ lepšia, pravidelnejšia štiepatelnosť a ostrosť materiálu

vlastnosti sa opísaná rohovcová industria makroskopicky javí ako prakticky neodlíšiteľná od farebne podobných odrôd takzvaného pazúriku, ktorého nálezy sa udávajú ako jednoznačný doklad zakarpatského importu. Práve na základe sledovanej situácie, primárne ložiská rohovcovej suroviny a následné doklady jej spracovania na mieste sa môže teoreticky konštatovať, že minimálne časť štiepaných kamenných industrií na Považí ktoré sa udávajú ako takzvané zakarpatské pazúrikové importy môžu byť aj miestneho pôvodu, čiže z miestnej surovinovej základne. Rohovcová surovina sa vyznačuje aj vysokou silicifikáciou materiálu. Vyobrazené príklady rohovcovej suroviny (obr. 1 – 4, obrazová príloha str. 130 – 131) predstavujú pomerne kompaktnú surovinu, ktorá je do určitej miery porušená puklinami a kazmi.

V tomto kontexte treba spomenúť ťažobné pole na silicity v katastri obce Sedmerovec, poloha Kašnáč,⁷ okres Ilava (Schreiber 2009; Cheben & Cheben 2010). V bezprostrednej blízkosti ťažobných jám sa nachádzajú jadrá, úlomky a väčšie úštepy rohovcovej suroviny, pokryté pôvodným povrchom. Rohovcová surovina a úštepy sa koncentrujú v severnej až severovýchodnej časti na roli pod úpätím vrchu Kašnáč. Na lokalite sú doklady primárneho spracovania štiepanej kamennej industrie priamo na mieste. Pôvodne autor uvádzal nálezisko ako „pravdepodobné ťažobné pole na rádiolaritovú surovinu“ (Schreiber 2009: 21). Z hore uvedeného vyplýva, že sa jedná s najväčšou pravdepodobnosťou o ťažbu rohovcovej suroviny. Z hľadiska geologického podložia sa priamo na lokalite udáva výskyt kalpionelových vápencov, zaradených do útvaru jura – krieda (stupeň titón – berias) a krinoidových vápencov, zaradených do útvaru jura (stupeň bajok – oxford). Oboje patria do skupiny čorštýnskej sekvencie. Litologicky nie je toto súvrstvie jasne vymedzené, horniny sa vyznačujú lastúrnatým lomom (<http://www.geology.sk>).

Z hľadiska datovania sú predmetné náleziská v Kebli dosť problematické. V prvom článku týkajúcom sa uvedenej tematiky boli lokality so štiepanou kamennou industiou zaradené do obdobia neolitu až eneolitu a mladšej až neskej doby bronzovej (Schreiber 2011). Toto datovanie kamennej industrie je problematické hlavne preto, že štiepané industrie majú charakter primárneho spracovania suroviny. Ide o pomerne hrubú, prevažne úštepovú industriu. V kolekciách z lokalít takmer absentujú typy ktoré by sa dali definovať ako nástroje (nesú stopy retuší a leskov, prípadne rydlových úderov). Neolitickému, respektíve skôr eneolitickému datovaniu industrií by mohla zodpovedať najmä zaznamenaná väčšia hustota osídlenia v oblasti Ilavskej kotliny a širšej oblasti Považskej Bystrice⁸ práve v tomto období v rámci osídlenia doby kamennej. Červenohnedý prevápenatený rádiolarit s mangánovými povlakmi bol vo veľkej miere využívaný na výrobu štiepanej kamennej industrie na lokalitách v Považskej Teplej a Udiči – Prosnom. Ťažisko datovania štiepaných industrií na hore uvedených lokalitách spadá do mladého alebo až neskorého eneolitu (Schreiber 2009: 24–32, 2012: 34–36).⁹

Napriek predpokladanému ťažisku datovania štiepaných industrií do hore uvedeného obdobia neolitu až eneolitu treba rátať aj s využívaním miestnych zdrojov silicítov aj v staršom paleolitickom období. Lokality z obdobia paleolitu v Ilavskej kotline sú zaraďované do mladého paleolitu. Patria sem Pruské, Tuchyňa a Dulov / Tuchyňa (Bárta 1960, 1991; Schreiber 2009). Ide o výber lokalít s istým datovaním do tohto obdobia, ktoré sa nachádzajú svojou polohou v najbližšej kontaktnej zóne k predmetnej exploatačnej oblasti, na pravej strane rieky Váh. Vzdialenosť týchto lokalít od zdrojovej oblasti v Kebli je cca 10 km juhozápadným smerom.

7 Vzdialenosť zdrojovej oblasti v Kebli od lokality Kašnáč je cca 13 km juhozápadným smerom.

8 tiež Marikovská a Papradňanská dolina

9 V prípade Považskej Teplej, poloha Niva sa ráta aj so starším, pravdepodobne stredo, alebo mladoneolitickým datovaním časti štiepanej industrie.

Úplne najbližšou lokalitou k exploatačnej oblasti silicítov, zaradovanou do obdobia paleolitu je však Púchov, poloha Skala. Novšie datovania nálezov z Púchovskej skaly do obdobia paleolitu sa uvádzajú ako pomerne sporné (Bárta & Bánesz 1971: 291, 311; Bárta 1980: 124, 129). Takéto datovanie náleziska je však s najväčšou pravdepodobnosťou spôsobené stavom bádania, ako aj skorým zničením lokality.¹⁰ Paleolitické osídlenie Púchovskej skaly dokladajú hlavne nepočítané nálezy sobích parohov¹¹ so stopami opracovania (Eisner 1933: 9; Skutil 1938: 60, 61). Novšie nálezy sobích parohov zo 60. rokov 20. storočia zhodnotil R. Musil ako zhody mladých jedincov, ktoré boli zrejme najvhodnejšie pre lov (Moravčík 2006: 12). Za nepriamu indikáciu paleolitického osídlenia by sa v toho kontexte mohol považovať aj nález mamutích kostí zo sprašovej vrstvy na Púchovskej skale (Eisner 1933; Moravčík 1976; Silnický 1930: 95).¹² Nálezisko Púchovská skala sa nachádza na pomerne významnej geografickej križovatke, kde menšia dolina Bielej vody a Lysej mohla tvoriť migračný koridor medzi oblasťou Stredného Považia a širšou oblasťou Moravy pre populácie zvierat, ako aj ľudí od obdobia paleolitu. Treba tu ešte spomenúť nálezisko v katastri Horných Kočkoviec, poloha Kočkovská skala. Zo sprašového profilu na Kočkovskej skale sa uvádza veľké množstvo čepeľovej industrie z radiolaritu (ojedinele retušovanej).¹³ Predbežne sa o nej predpokladalo, že je dokladom výroby priamo na mieste so zaradením do obdobia mladého paleolitu (Bárta 1965: 123).

Celé územie, na ktorom boli sledované zdroje silicítových surovín a s nimi súvisiace štiepané kamenné industrie, má v dlhšej osi (smer sever – juh) dĺžku cca 4 km. Pri takomto rozsahu treba počítať s opakovaným využívaním miestnych surovínových zdrojov, ktoré môžu siahať od obdobia paleolitu až do mladšej, alebo neskorej doby bronzovej, lužická kultúra (Schreiber 2011: 15).

Na záver treba ešte spomenúť pozoruhodnú zmienku v práci Mateja Bela: „Kebla mediocri est molae territorii Strezenicencis idemque, silicis, et pyritis dives. Sedet infra oppidum Puchoviense“ (<http://miro-martinicky.blogspot.sk>; Bel 2011). Zaujímavý v toto kontexte je aj miestny názov toponimum Kremeňová, poloha C (mapa 1). Môžeme tu predpokladať, využívanie silicítovej suroviny aj v mladších ako pravekých obdobiach. Analogické toponimum sa udáva aj z katastra obce Horné Srnie, poloha Kamenice, respektíve Kremenice, kde sa nachádza viac ako 50 jám, ktoré pripomínajú povrchové ťažobné jamy (Cheben & Kaminská 2002: 64, 65). Vo všeobecnosti doklady využívania silicítov v rámci Strednej Európy siahajú až hlboko do novoveku, ide o tzv. kresacie a kresadlové kamene (Hála 1986).

LITERATÚRA

- Aubrecht R., 2007: Jurské radiolarity a silicity západných karpát: súčasné názory na stratigrafiu, paleontológiu a litológiu. Konferencia Cambelove dni 2007, Geochémia v súčasných geologických vedách, Remata, 18. – 20. máj 2007. – Univerzita Komenského, Bratislava, p. 55–57.
- Bárta J., 1960: Mladý paleolit Západného Slovenska. – Kandidátska práca, msc. Depon. in: Archeologický ústav SAV, Nitra, 455 p.
- Bárta J., 1965: Slovensko v staršej a strednej dobe kamennej. – SAV, Bratislava, 230 p.
- Bárta J., 1980: Paleolit a mezolit. – Slovenská Archeológia 28: 119–136.

10 ťažba v kameňolome

11 Z opisu vrstiev z výskumu E. Hoeniga sa dá zistiť všeobecne len to, že kamenné nástroje, jelenie parohy, keramika a výrobky z kostí a parohov sa nachádzali v nižších a hlavne najnižších vrstvách (Hoening & Halaša 1903: 115).

12 Pri ťažbe kameňa v kameňolome na Skale sa našli v hĺbke 8 – 10 m mamutie kosti.

13 Pri prieskume v roku 2008 sa hore citované kultúrne vrstvy javili ako úplne zničené ťažbou kameňa v bývalom kameňolome.

- Bárta J., 1991: Praveké a včasnohistorické osídlenie Ilavy a jej okolia. – In: Bagin A. & Bystrický V. (eds), *Ilava*. Osveta, Martin, p. 24–38.
- Bárta J. & Bánesz L., 1971: Výskum staršej a strednej doby kamennej na Slovensku. – *Slovenská Archeológia* 14: 291–317.
- Bel M., 2011: *Notitia Hungariae novae historico-geographica. Comitatum ineditorum*. Tom. I. *Arvensis et Trentsiniensis*. Ed.: Gregorius Tóth. – MTA Történettudományi Intézet–Magyar Országos Levéltár, Budapest, 392 p.
- Eisner J., 1933: Slovensko v pravěku. – Učená Společnost Šafaříkova, Bratislava, 380 p.
- Hoening E. & Halaša A., 1903: Púchovské starožitnosti. – *Sborník MSS* 8: 1–23, 111–127.
- Hála J., 1986: Archaic methods for lighting fire in the Carpathian Basin with special regard to the use of siliceous materials. – In: Biró K. T. (ed.), *Internationale Konferenz über Silixgewinnung und Steinwerkzeug-Rohstoff Charakterisierung im Karpathenbecken*. Budapest–Sümeg, p. 323–342.
- Cheben I. & Cheben M., 2010: Research on Radiolarites of the White Carpathian Klippen Belt. – *Slovenská Archeológia* 58/1: 13–52.
- Cheben I. & Kaminská L., 2002: Výskum paleolitického náleziska v Nemšovej. – *Slovenská Archeológia* 50/1: 53–67.
- Mišík M., 1975: Petrograficko – mikropaleontologické kritériá pre zisťovanie proveniencie silicitových nástrojov na Slovensku. – *Geologia* 27: 89–107.
- Moravčík J., 1976: Nové archeologické nálezy z Púchova a okolia. – *Vlastivedný Zborník Považia* 12: 13–49.
- Moravčík J., 2006: Najstaršie dejiny Púchova. – In: Janas K., Bernát L. & Moravčík J., *Púchov*. Púchov, p. 8–28.
- Schreiber P., 2009: Štiepaná a hladená industria doby kamennej z oblasti Ilavy až Považskej Bystrice. – Diplomová práca, msc. Depon. in: Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Bratislava, 232 p.
- Schreiber P., 2011: Primárne zdroje rádiolaritovej a rohovcovej suroviny a výrobné dielne na štiepanú industriu v mikroregióne Streženice / Ledické Rovne. – *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského*. *Musaica* 27: 5–20.
- Schreiber P., 2012: Praveké štiepané kamenné industrie z Marikovskej doliny. – *Zborník Vlastivedného múzea v Považskej Bystrici* 2: 29–37.
- Silnický J., 1930: Nález mamutích kostí. – *Časopis MSS* 22: 95.
- Skutil J., 1938: Paleolitikum Slovenska a Podkarpatskej Rusy. – *Turčiansky Sv. Martin*, 251 p.
<http://www.geology.sk>
<http://miro-martinicky.blogspot.sk>

RECENZOVAL

Mgr. Róbert Májsky, Vlastivedné múzeum v Považskej Bystrici, Ulica slovenských partizánov 1132/52, 017 01 Považská Bystrica; robert.majsky@gmail.com

FUZÁČE (CERAMBYCIDAE) V ZBIERKOVOM FONDĽ VLASTIVEDNÉHO MÚZEA V POVAŽSKEJ BYSTRICI

LONGHORN BEETLES (CERAMBYCIDAE, COLEOPTERA) IN COLLECTIONS OF THE HOMELAND MUSEUM IN POVAŽSKÁ BYSTRICA

TOMÁŠ ŽILINČÍK

Vlastivedné múzeum v Považskej Bystrici, Ulica slovenských partizánov 1132/52, 017 01
Považská Bystrica; tomas.zilincik@muzeumbp.tsk.sk

Abstract: The paper provides list of 44 species and 484 individuals of longhorn beetle stored in collections of the Homeland museum in Považská Bystrica. It was collected by Vladimír Rakšáni from Martin. The collecting areas are located in several parts of Slovakia and Bulgaria.

Key words: longhorn beetle, entomology, museum collections, zoology, Homeland museum in Považská Bystrica

ÚVOD

V zoologických zbierkach Vlastivedného múzea v Považskej Bystrici je početne zastúpený hmyz. Značnú časť tvoria suché entomologické preparáty. Medzi entomológmi, ale aj širšou verejnosťou je ako zberateľsky atraktívna vnímaná čeľaď fuzáčovitých (Cerambycidae). Sú to malé až veľké chrobáky, dlhé väčšinou 6 – 60 mm (niektoré tropické druhy však dosahujú dĺžku až 150 – 200 mm.). Telo je väčšinou podlhovasté s pomerne dlhými tykadlami, ktoré pri niektorých druhoch presahujú dĺžku tela. Sfarbenie býva rozličné. Belavé larvy sú beznohé, žijú v kôre, lyku, alebo v dreve rozličných stromov a krov, len málo druhov sa vyvíja na bylinách. Niektoré druhy majú význam ako fyziologickí a technickí škodcovia dreva (Jasič et al. 1984).

Dôvody ich zberateľskej atraktivity nie sú úplne jasné. Jednoznačná tvarová identifikácia, mnoho foriem a druhov prispievajú k možnosti vytvárať rozsiahle kolekcie. Estetika hmyzu bola jedinečne spracovaná v dielach Möbius (1905, 1908). Möbiusova predstava estetického pôsobenia je pri hmyze založená predovšetkým na goetheánskom pojme celistvosti, jednoty (ästhetische Einheit), ktorý je podľa neho určujúci aj pre estetické vnímanie hmyzu. Podľa Möbia estetický dojem závisí na vyváženom pomere veľkostí jednotlivých častí tela, rovnako ako na celkovom tvare a farbe resp. spôsobe pohybu. Je pozoruhodné, že medzi zberateľsky najatraktívnejšie skupiny patria často i tie, u ktorých Möbius popisuje sťaženie vnímania dojmu celku (roháče, nosorožtekovia, fuzáče). Či ide o prekonaný pocit prvotného odporu, alebo príklon k excesívnym hračkám prírody však už Möbius neriešil (Chobot 2010).

METODIKA

Suché entomologické preparáty naše múzeum získalo od pána Vladimíra Rakšániho, významného amatérského entomológa. Najväčšia časť jeho zbierok sa ako pozostalosť dostala do Múzea Andreja Kmeťa v Martine. Vlastivedné múzeum v Považskej Bystrici získalo zbierku hmyzu od p. Rakšániho kúpou v roku 1990. Táto akvizícia predstavovala 4000 ks suchých entomologických preparátov. V tejto práci predstavujem len časť akvizície, a to čeľaď Cerambycidae. Zbierka fuzáčov je uložená v jednej entomologickej krabici. V prírastkovej knihe Vlastivedného

múzea v Považskej Bystrici je označená evidenčným číslom 319/4. Obsahuje 484 jedincov. Každý preparát má svoj lokálny štítok s miestom zberu, dátumom zberu a menom zberateľa, druhý štítok obsahuje označenie druhu s menom osoby, ktorá taxón determinovala. Forma uväzania lokality zberu nie je všade jednotná, v príspevku ju uvádzam v originálnej podobe. Nomenklatúra fuzáčov bola revidovaná podľa práce Bense (1995) a to okrem druhu *Carinatodorcadion fulvum*, keďže skupinu dorkadionov táto práca vynecháva. Tu som prihliadal na zdroj Trnka (2008). Pokiaľ to bolo možné, ku každej lokalite som informatívne pridelil štvorec Databanky Fauny Slovenska (Stloukal & Grubárová 2012). Ak bola uvedená ako lokalita obec, prihliadal som na to, ku ktorému štvorcu patrí väčšina extravilánu uvádzanej obce, keďže zbery boli vykonávané vysoko pravdepodobne mimo intravilánu. Výnimkou bolo mesto Martin, ktoré leží na priesečníku kvadrantov štvorca DFS, rozdeľujúcim extravilán na štyri približne rovnaké časti. Preto v tomto prípade kvadranty neboli určené. Väčšie regióny alebo orografické celky som bližšie nešpecifikoval. Lokality zberov sa nachádzajú na celom území Slovenska s ťažiskom v oblasti Malej a Veľkej Fatry a na pobreží Čierneho mora v Bulharsku. Pre Bulharsko bola použitá skratka BLR. Nezriedkavé sú duplicitné zbery rovnakého druhu z jednej lokality. Poradie informácií v zozname zberov je nasledovné: lokalita, dátum zberu, meno zberateľa (leg.), meno determinujúcej osoby (det.), štvorec Databanky fauny Slovenska. Pri opise jednotlivých druhov sú pre zjednodušenie namiesto mesiacov v roku uvedené im prislúchajúce rímske číslice.

VÝSLEDKY

Regnum: Animalia

Phylum: Arthropoda

Classis: Insecta

Ordo: Coleoptera

Familia: Cerambycidae

Subfamilia: Prioninae

Prionius coriarius (Linnaeus 1758)

Veľkosť 18 – 45 mm. Vývin je polyfágny v ihličnanoch (*Pinus*, *Picea*, *Abies*) i listnáčoch (*Quercus*, *Fagus*, *Alnus*, *Castanea*, *Kalus*, *Salix*, *Fraxinus*, *Betula*, *Ulmus*, *Corylus*). Larvy sa vyskytujú v mŕtvom hnijúcom dreve, obzvlášť v spodnej časti chorých alebo mŕtvych stromov, v pňoch a koreňoch. Vývoj trvá minimálne 3 roky, dospelé larvy opustia drevo a kuklia sa začiatkom leta v zemi, kde si vytvárajú kokón z kúskov dreva. Imága sa vyskytujú od VII. – IX., hlavne súmravná a nočná aktivita, cez deň sú v úkrytoch (Bense 1995). V zbierke sa nachádzajú 2 kusy.

1) Slov. c., M. Fatra, Lázky, august 1984, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979a.

2) Slov. c., M. Fatra, Lázky, august 1984, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979a.

Subfamilia: Lepturinae

Toxotus cursor*

* platný rodový názov *Oxymirus* (Linnaeus 1758)

Veľkosť 16 – 25 mm. Vývin polyfágny v ihličnanoch (*Picea*, *Pinus*, *Abies*, *Larix*) a listnáčoch (*Betula*, *Salix*, *Alnus*, *Corylus*, *Fagus*, *Sorbus*). Larvy žijú vo vlhkom hnijúcom dreve ležiacich kmeňov a vetiev. Doba vývoja 3 roky, dospelé larvy opúšťajú drevo a prezimujú v zemi. Imága od IV. – VIII., na živných rastlinách, prevažne nočná aktivita, cez deň vzácne na kvetoch (Bense 1995). V zbierke sa nachádzajú 4 kusy.

- 1) Slov. c., M. Fatra, Stráne, 20.6.1990, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979a.
- 2) Slov. c., M. Fatra, Stráne, 20.6.1990, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979a.
- 3) Slov. c., Martin, 16.7.90, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979.
- 4) Slov. c., Valča, máj 1983, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979c.

Rhagium bifasciatum (Fabricius 1775)

Veľkosť 12 – 22 mm. Vývin obzvlášť v ihličnanoch (*Picea*, *Abies*, *Pinus*) ale taktiež v listnáchoch (*Fagus*, *Quercus*, *Castanea*, *Corylus*, *Sarothamnus*, *Alnus*, *Betula*). Larvy v odumretom, mŕtvom dreve ležiacich aj stojacich kmeňov. Vývoj 2 alebo 3-ročný, kuklí sa v neskorom lete v dreve. Chrobák prezimuje v kuklovej komôrke a objavuje sa od IV. – VII., na živných drevinách a tiež na zemi (Bense 1995). V zbierke sa nachádza 12 kusov.

- 1) Slov. c., Malá Fatra, Stráne, 14.5.1990, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979a.
- 2) Slov. c., Malá Fatra, Stráne, 14.5.1990, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979a.
- 3) Slov. c., Malá Fatra, Stráne, 14.5.1990, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979a.
- 4) Slov. c., Malá Fatra, Lázky, máj 1985, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979a.
- 5) Slov. c., Malá Fatra, Stráne, 14.5.1990, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979a.
- 6) Slov. c., Malá Fatra, Stráne, 14.5.1990, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979a.
- 7) Slov. c., Malá Fatra, Stráne, 14.5.1990, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979a.
- 8) Slov. c., Malá Fatra, Lázky, júl 1985, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979a.
- 9) Slov. c., Malá Fatra, Stráne, jún 1990, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979a.
- 10) Slov. c., Malá Fatra, Stráne, jún 1990, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979a.
- 11) Slov. c., Martin, máj 1986, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979.
- 12) Slov. c., Malá Fatra, Stráne, 14.5.1990, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979a.

Rhagium mordax (Degeer 1775)

Veľkosť 13 – 22 mm. Vývin polyfágnny v listnáchoch (*Fagus*, *Quercus*, *Castanea*, *Acer*, *Betula*, *Populus*, *Tilia*, *Alnus*), ale tiež v ihličnanoch (*Abies*, *Picea*). Larvy sa vyskytujú pod kôrou starých pňov, vlhkých ležiacich kmeňov a silných vetiev. Vývoj 2 alebo 3-ročný, kuklí sa koncom roka pod kôrou. Chrobáky prezimujú v kuklových komôrkach a objavujú sa od V. – VII, na dreve, príležitostne na kvetoch (Bense 1995). V zbierke sa nachádza 14 kusov.

- 1) Slov. c., Valča, 7.7.1982, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979c.
- 2) Slov. c., Valča, 7.7.1982, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979c.
- 3) Slov. c., Valča, dolina, máj 1983, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6978d.
- 4) Slov. c., Valča, 7.7.1981, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979c.
- 5) Slov. c., Valča, 7.7.1981, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979c.
- 6) Slov. c., Valča, 7.7.1981, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979c.
- 7) Slov. c., Martin, 7.7.1981, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979.
- 8) Slov. c., Veľká Fatra, Gader, máj 1981, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 9) Slov. c., Veľká Fatra, Gader, máj 1981, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 10) Slov. c., Veľká Fatra, Gader, 8.8.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 11) Slov. c., Valča, 7.7.1981, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979c.
- 12) Slov. c., Valča, 7.7.1981, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979c.
- 13) Slov. c., Valča, 7.7.1981, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979c.
- 14) Slov. c., Valča, 7.7.1981, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979c.

Rhagium inquisitor (Linnaeus 1758)

Veľkosť 10 – 21 mm. Vývin hlavne v ihličnanoch (*Pinus*, *Picea*, *Abies*, *Larix*), ale tiež v listnáchoch (*Betula*, *Fagus*, *Quercus*). Larvy žerú pod kôrou v odumretých kmeňoch a pňoch. Vývoj 2-ročný, kuklí sa pod kôrou v oválnej komôrke s vencom triesok okolo. Imága sa vyskytujú od IV. – VI., na dreve, zriedka na kvetoch (Bense 1995). V zbierke sa nachádza 5 kusov.

- 1) Slov. c., M. Fatra, Lázky, máj 1984, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979a.
- 2) Slov. c., Valča, 7.7.1981, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979c.
- 3) Slov. c., Valča, 7.7.1981, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979c.
- 4) Slov. c., M. Fatra, Valča, 7.7.1981, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979c.
- 5) Slov. c., M. Fatra, Lázky, 7.7.1981, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979a.

Pachyta quadrimaculata (Linnaeus 1758)

Veľkosť 10 – 20 mm. Vývin v ihličnanoch (*Pinus*, pravdepodobne tiež *Picea*). Larvy žijú pod kôrou mŕtvych koreňových nábehov aj plytko pod povrchom pôdy. Vývoj 3-ročný, kuklí sa skoro na jar v zemi. Imága od VI. – VIII., na pňoch a kvetoch (Bense 1995). V zbierke sa nachádza 6 kusov.

- 1) Slov. centr., V. Fatra, Gader, 8.8.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 2) Slov. centr., V. Fatra, Gader, 8.8.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 3) Slov. centr., V. Fatra, Gader, 8.8.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 4) Slov. centr., Starhrad, 13.8.1978, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6879a.
- 5) Slov. centr., V. Fatra, Gader, 5.6.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 6) Slov. centr., Gader, dolina, júl 1982, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.

Evodius clathratus (Fabricius 1792)

Veľkosť 10 – 12 mm. Vývin v listnáchoch (*Fagus*, *Salix*) a ihličnanoch (*Picea*). Larvy žijú pod uvoľnenou kôrou na vetvách a kmeňoch. Vývoj asi 2-ročný, na jeseň vypadávajú dospelé larvy na zem a kuklia sa v pôde. Imága od V. – VII., na kvetoch (Bense 1995). V zbierke sa nachádzajú 2 kusy.

- 1) Slov. c., Lázky, 25.5.1974, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979a.
- 2) Slov. c., Mart. Lázky, 14.5.1978, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979a.

Acmaeops collaris*

* platný rodový názov *Dinoptera* (Linnaeus 1758)

Veľkosť 6,5 – 9 mm. Vývin polyfágny v listnáchoch (*Populus*, *Pyrus*, *Acer*, *Fraxinus*, *Cornus*, *Euonymus*, *Malus*, *Quercus*, *Castanea*). Larvy pod veľmi voľnou a suchou kôrou spadnutých vetiev, mŕtvych, odhalených koreňov a slabých kmeňov, niekedy v chodbách iného podkôrneho hmyzu. Vývoj 2-ročný. Dospelé larvy idú na jeseň do zeme, kde sa na jar kuklia. Imága od V. – VIII., na kvetoch (Bense 1995). V zbierke sa nachádza 8 kusov.

- 1) Slov. mer., Hegyfárok, 6.5.1990, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 8178c.
- 2) Slov. mer., Kamenica n. Hronom, 5.5.1990, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 8178c.
- 3) Slov. mer., Chľaba, 4.5.1990, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 8178d.
- 4) Slov. mer., Kamenica n. Hronom, 5.5.1990, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 8178c.
- 5) Slov. mer., Hegyfárok, 6.5.1990, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 8178c.
- 6) Slov. mer., Kamenica n. Hronom, 5.5.1990, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 8178c.
- 7) Slov. or., Pohanský vrch, 4.6.1990, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7885b.
- 8) Slov. or., Pohanský vrch, 4.6.1990, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7885b.

Gaurotes virginea (Linnaeus 1758)

Veľkosť 8,5 – 12,5 mm. Vývin v ihličnanoch (zvlášť v *Picea*, na Sibíri taktiež v *Pinus*, *Abies*, *Larix*), pravdepodobne aj v listnáčoch (*Quercus*, *Junglans*). Larvy pod uvoľnenou kôrou stojacich a ležiacich kmeňov a vetiev (zvlášť na konci ležiacich kmeňov). Vývoj 2 roky, dospelé larvy idú pred zimou do zeme, kuklia sa na jar. Imágo od V. – VIII., na kvetoch (Bense 1995). V zbierke sa nachádza 24 kusov.

- 1) Slov. c., Gaderská dolina, 15.7.1975, leg. V. Straka, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 2) Slov. c., V. Fatra, Gader, 8.8.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 3) Slov. c., M. Fatra, Stráne, 29.5.1990, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979a.
- 4) Slov. c., M. Fatra, Stráne, 29.5.1990, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979a.
- 5) Slov. c., Valča, 7.7.1982, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979c.
- 6) Slov. c., V. Fatra, Blatnica, 8.8.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 7) Slov. c., Valča dolina, 3.6.1978, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979d.
- 8) Slov. c., V. Fatra, Jelenec, 4.7.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7180b.
- 9) Slov. c., V. Fatra, Jelenec, 4.7.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7180b.
- 10) Slov. c., V. Fatra, Gader, 8.8.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 11) Slov. c., V. Fatra, Jelenec, 4.7.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7180b.
- 12) Slov. c., V. Fatra, Blatnica, 8.8.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 13) Slov. c., V. Fatra, Jelenec, 4.7.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7180b.
- 14) Slov. c., V. Fatra, Blatnica, 8.8.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 15) Slov. c., V. Fatra, Jelenec, 4.7.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7180b.
- 16) Slov. c., V. Fatra, Jelenec, 4.7.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7180b.
- 17) Slov. c., V. Fatra, Jelenec, 4.7.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7180b.
- 18) Slov. c., V. Fatra, Blatnica, 8.8.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 19) Slov. c., V. Fatra, Gader, 8.8.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 20) Slov. c., V. Fatra, Blatnica, 8.8.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 21) Slov. c., V. Fatra, Blat. dolina, 8.8.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 22) Slov. c., Blat. dolina, 21.6.1975, leg. V. Straka, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 23) Slov. c., V. Fatra, Jelenec, 4.7.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7180b.
- 24) Slov. centr., V. Fatra, Jelenec, 4.7.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7180b.

Pidonia lurida (Fabricius 1792)

Veľkosť 9 – 11 mm. Vývin tak v ihličnanoch (*Picea*), ako aj v listnáčoch (*Fagus*), pravdepodobne polyfág. Larvy pod kôrou mŕtvych koreňov, vzácné pod kôrou veľkých, ležiacich kmeňov. Vývoj 2 roky, dospelé larvy prezimujú v zemi, kuklí sa na jar. Imágo od IV. – VIII., na kvetoch (Bense 1995). V zbierke sa nachádza 6 kusov.

- 1) Slov. c., Starhrad, 1.6.1979, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6879a.
- 2) Slov. c., Valča, dolina, 3.6.1979, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6978d.
- 3) Slov. c., Valča, dolina, 3.6.1979, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6978d.
- 4) Slov. c., Valča, dolina, 2.7.1979, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6978d.
- 5) Slov. c., Valča, dolina, 24.6.1979, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6978d.
- 6) Slov. c., V. Fatra, Gader, júl 1988, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.

Cortodera humeralis (Schaller 1783)

Veľkosť 7 – 11 mm. Vývin v vrchných vrstvách zeminy, v tlejúcich vetvách, vetvičkách a v mŕtvych povrchových koreňoch listnáčov (*Quercus*, *Prunus*). Larvy veľmi pohyblivé, často striedajú zdroje potravy. Vývoj 1 rok, dospelé larvy prezimujú v zemi a kuklia sa na jar. Imága od V. – VI., na kvetoch (Bense 1995). V zbierke sa nachádzajú 2 kusy.

- 1) Slov. mer., Chľaba, 4.5.1990, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 8178d.
- 2) Slov. mer., Burda, Chľaba, 4.5.1990, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 8178d.

*Grammoptera variegata** * platný druhový názov *abdominalis* (Stephens 1831)

Veľkosť 5 – 10 mm. Vývin v listnáčoch (najmä v *Quercus*, tiež v *Castanea*). Larvy pod kôrou a v silne nahnitom dreve, v odumretých, zlomených vetvách a tenkých kmeňoch (zväčša priemer 2 – 5 cm), hlavne v korunách stromov. Podľa Šváchy & Danilevského (1988) existuje väzba na pleseň *Vuilleminia comendens*. Vývoj pravdepodobne 2 roky, kuklí sa skoro na jar. Imága od IV. – VIII., na živných drevinách a kvetoch (Bense 1995). V zbierke sa nachádza 15 kusov.

- 1) Slov. mer., Kamenica nad Hr., máj 1989, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 8178c.
- 2) Slov. mer., Kamenica nad Hr., máj 1989, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 8178c.
- 3) Slov. mer., Kamenica nad Hr., máj 1989, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 8178c.
- 4) Slov. mer., Kamenica nad Hr., máj 1989, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 8178c.
- 5) Slov. mer., Chľaba, 8.5.1989, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 8178d.
- 6) Slov. mer., Kamenica nad Hr., máj 1989, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 8178c.
- 7) Slov. mer., Kamenica nad Hr., máj 1989, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 8178c.
- 8) Slov. mer., Chľaba, 8.5.1989, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 8178d.
- 9) Slov. mer., Kamenica nad Hr., máj 1989, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 8178c.
- 10) Slov. mer., Chľaba, 8.5.1989, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 8178d.
- 11) Slov. mer., Kamenica nad Hr., máj 1989, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 8178c.
- 12) Slov. mer., Kamenica nad Hr., máj 1989, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 8178c.
- 13) Slov. mer., Kamenica nad Hr., 9.5.1989, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 8178c.
- 14) Slov. mer., Kamenica nad Hr., 9.5.1989, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 8178c.
- 15) Slov. mer., Hlohovec, Soroš, jún 1984, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7572d.

Alosterna tabacicolor (Degeer 1775)

Veľkosť 6 – 9,5 mm. Vývin hlavne v listnáčoch (*Acer*, *Salix*, *Ulmus*, *Corylus*, *Carpinus*, *Quercus*, *Betula*), taktiež aj v ihličnanoch (*Picea*, *Pinus*). Larvy pod kôrou a v plesnivom dreve vetiev, vo vysokom stupni práchnivenia, s konštantnou, vysokou vlhkosťou. Taktiež nájdený v suchých vetvách z korún stromov a dokladovaný zo silnej, plesnivej kôry z pňov. Vývoj pravdepodobne 2 roky, dospelé larvy sa kuklia na jar, v preschnutom dreve. Imága V. – VIII., na kvetoch (Bense 1995). V zbierke sa nachádza 17 kusov.

- 1) Slov. c., V. Fatra, Jelenec, 4.7.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7180b.
- 2) Slov. mer., Turecký vrch, 16.5.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7273a.
- 3) Slov. c., V. Fatra, Jelenec, 4.7.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7180b.
- 4) Slov. mer., Hlohovec, Soroš, 15.6.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7572d.
- 5) Slov. mer., Hlohovec, Soroš, 15.6.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7572d.
- 6) Slov. mer., Hlohovec, Soroš, 15.6.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7572d.
- 7) Slov. c., V. Fatra, Jelenec, 4.7.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7180b.

- 8) Slov. c., V. Fatra, Jelenec, 4.7.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7180b.
- 9) Slov. mer., Hlohovec, Soroš, 15.6.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7572d.
- 10) Slov. c., M. Fatra, Valča, júl 1987, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979c.
- 11) Slov. mer., Hlohovec, Soroš, 14.5.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7572d.
- 12) Slov. c., V. Fatra, Jelenec, 4.7.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7180b.
- 13) Slov. c., V. Fatra, Jelenec, 4.7.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7180b.
- 14) Slov. c., Martin, Lázky, 12.6.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979a.
- 15) Slov. mer., Hlohovec, Soroš, 15.5.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7572d.
- 16) Slov. mer., Kamenica nad Hronom, 5.5.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 8178c.
- 17) Slov. or., Hajnačka, 6.5.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7785d.

Vadonia livida*

* platný rodový názov *Pseudovadonia* (Fabricius 1776)

Veľkosť 5 – 9 mm. Vývin v zemi. Larvy ryjú v zemi priamo v substráte napadnutom myceliami *Marasmius oreades*. Potrava sa skladá pravdepodobne z humusových a koreňových častíc. Vývoj 2 roky, kuklí sa na jar, tesne pod povrchom zeme. Imága od V. – VIII., na kvetoch (Bense 1995). V zbierke sa nachádza 14 kusov.

- 1) Slov. c., V. Fatra, Gader, 6.7.1978, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 2) Slov. c., V. Fatra, Gader, 6.7.1978, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 3) Slov. or., Kráľovské kopce, 22.6.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7579d.
- 4) Slov. or., Kráľovské kopce, 22.6.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7579d.
- 5) Slov. or., Streda n. Bod., 25.6.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7696b.
- 6) Slov. or., Hajnačka, 6.6.1990, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7785d.
- 7) Slov. or., Viničky, 4.5.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7696a.
- 8) Slov. c., Starhrad, 1.8.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6879a.
- 9) Slov. or., Kráľovské kopce, 22.6.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7579d.
- 10) Slov. or., Kráľovské kopce, 22.6.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7579d.
- 11) Slov. c., Starhrad, 1.8.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6879a.
- 12) Slov. c., Starhrad, 1.8.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6879a.
- 13) BLR or., Vlas, jún 1982, leg. Kynera, det. V. Rakšáni.
- 14) Slov. c., Starhrad, 1.8.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6879a.

Strangalia pubecens*

* platný rodový názov *Pedostrangalia* (Fabricius 1787)

Veľkosť 12 – 16 mm. Vývin nie je dobre preskúmaný, v ihličnanoch (*Pinus*) a listnáčoch (*Quercus*, *Fagus*, *Populus*). Larvy v hniјúcich pahýľoch a ležiacich kmeňoch, aj v silnej kôre. Vývoj pravdepodobne 3 roky, kuklí sa na jar v dreve. Imága od VI. – VIII., na kvetoch (Bense 1995). V zbierke sa nachádza 11 kusov.

- 1) Slov. c., V. Fatra, Gader, júl 1988, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 2) Slovakia c., Gaderská dol., 17.7.1975, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 3) Slovakia c., Gaderská dol., 17.7.1975, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 4) Slov. c., V. Fatra, Blat. dol., 3.8.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 5) Slov. c., V. Fatra, Ostrá, 15.7.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 6) Slov. c., V. Fatra, Blat. dol., august 1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 7) Slov. c., Blatnická dolina, 15.7.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 8) Slov. c., Blatnická dolina, 15.7.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 9) Slov. c., V. Fatra, Blat. dol., 8.8.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.

- 10) Slov. c., V. Fatra, Gader, 3.7.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 11) Slov. c., Blatnická dolina, 15.7.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.

Judolia cerambyciformis* * platný rodový názov *Pachytodes* (Schrank 1781)

Veľkosť 7 – 12 mm. Vývin v listnáčoch (*Quercus*, *Betula*, *Castanea*, *Carpinus*, asi aj *Populus*) a v ihličnanoch (*Picea*, *Pinus*, *Abies*). Larvy v zemi uložených koreňoch, kde dlho žerú. Pravdepodobne zemou putujú od koreňa ku koreňu. Kuklia sa na jar mimo koreňov, v podzemných komôrkach. Imága od V. – VIII., na kvetoch (Bense 1995). V zbierke sa nachádza 10 kusov.

- 1) Slov. c., V. Fatra, Gader, 8.8.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 2) Slov. c., Gaderská dolina, 17.7.1975, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 3) Slov. c., Rozsutec, 11.7.1973, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6780d.
- 4) Slov. c., Starhrad, august 1975, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6879a.
- 5) Slov. c., V. Fatra, Belá, 8.8.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979d.
- 6) Slov. c., V. Fatra, Gader, 8.8.1978, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 7) Slov. c., Martin, Lázky, 3.6.1981, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979a.
- 8) Slov. c., V. Fatra, Gader, 8.8.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 9) Slov. c., V. Fatra, Ostrá, 10.8.1975, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 10) Slov. c., V. Fatra, Gader, 18.8.1978, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.

Leptura sanguinolenta* * platný rodový názov *Anastrangalia* (Linnaeus 1761)

Veľkosť 9 – 13 mm. Vývin v ihličnanoch (*Pinus*, *Picea*). Larvy v vlhkom, hnijúcom dreve pňov, ležiacich kmeňov a silných vetiev. Vývoj pravdepodobne 2-ročný. Imága od V. – VII., na kvetoch (Bense 1995). V zbierke sa nachádza 27 kusov.

- 1) Slov. c., V. Fatra, Gader, august 1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 2) Slov. c., V. Fatra, Jelenec, 4.7.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7180b.
- 3) Slov. c., Valča dol., 24.6.1979, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6978d.
- 4) Slov. c., Starhrad, 8.8.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6879a.
- 5) Slov. c., V. Fatra, Jelenec, 4.7.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7180b.
- 6) Slov. c., V. Fatra, Jelenec, 4.7.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7180b.
- 7) Slov. c., V. Fatra, Jelenec, 4.7.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7180b.
- 8) Slov. c., V. Fatra, Blat. dol., august 1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 9) Slov. c., V. Fatra, Jelenec, 4.7.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7180b.
- 10) Slov. c., Martin, Lázky, 8.7.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979a.
- 11) Slov. c., V. Fatra, Jelenec, 4.7.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7180b.
- 12) Slov. c., Starhrad, 1.8.1975, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6879a.
- 13) Slov. c., V. Fatra, Ostrá, 6.8.1975, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 14) Slov. c., V. Fatra, Ostrá, 27.6.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 15) Slov. c., V. Fatra, Jelenec, 4.7.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7180b.
- 16) Slov. c., Starhrad, 1.8.1975, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6879a.
- 17) Slov. c., Valča, dol., 24.6.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6978d.
- 18) Slov. c., Orava, 12.7.1977, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni.
- 19) Slov. c., Valča, dol., 24.6.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6978d.
- 20) Slov. c., Valča, dol., 24.6.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6978d.
- 21) Slov. c., Gaderská dolina, 17.7.1975, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 22) Slov. c., V. Fatra, Jelenec, 24.6.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7180b.

- 23) Slov. c., Valča, dol., 24.6.1979, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6978d.
- 24) Slovakia c., V. Fatra, Gaderská dolina, 17.7.1975, leg. M. Valenčík, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 25) Slov. c., Starhrad, 1.8.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6879a.
- 26) Slov. c., Starhrad, 8.8.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6879a.
- 27) Slov. c., V. Fatra, Blat. dolina, august 1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.

Leptura dubia*

* platný rodový názov *Anastrangalia* (Scopoli 1763)

Veľkosť 9 – 16 mm. Vývoj v ihličnanoch (*Picea*, *Pinus*, *Abies*). Larvy v mŕtvom, nie príliš vlhkom dreve, hlavne vo vyšších oblastiach, v stojacích stromoch a vo vetvách. Vývoj minimálne 2 roky, kuklí sa na jar v dreve. Imága od VI. – VIII., na kvetoch (Bense 1995). V zbierke sa nachádza 22 kusov.

- 1) Slov. c., V. Fatra, Blat. dol., august 1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 2) Slov. c., V. Fatra, Blat. dol., 2.8.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 3) Slov. c., V. Fatra, Gader, august 1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 4) Slov. c., V. Fatra, Gader, august 1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 5) Slov. c., Valča, 5.7.1979, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979c.
- 6) Slov. c., V. Fatra, Blat. dolina, august 1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 7) Slov. c., Starhrad, 15.7.1979, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6879a.
- 8) Slov. c., Starhrad, 15.7.1979, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6879a.
- 9) Slov. c., V. Fatra, Blat. dolina, 3.8.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 10) Slov. c., V. Fatra, Blat. dolina, 2.8.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 11) Slov. c., V. Fatra, Blat. dolina, 8.8.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 12) Slov. c., M. Fatra, Starhrad, 18.6.1988, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6879a.
- 13) Slov. c., Valča, dol., 24.6.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6978d.
- 14) Slov. c., Blatnická dol., 5.8.1975, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 15) Slov. c., M. Fatra, Starhrad, jún 1989, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6879a.
- 16) Slov. c., V. Fatra, Blat. dolina, 8.8.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 17) Slov. c., V. Fatra, Jelenec, 4.7.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7180b.
- 18) Slov. c., M. Fatra, Turany, júl 1989, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6880c.
- 19) Slov. c., M. Fatra, Strečno, júl 1989, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6880c.
- 20) Slov. c., M. Fatra, Strečno, 30.7.1990, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6879d.
- 21) Slov. c., V. Fatra, Gader, júl 1989, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 22) Slov. c., M. Fatra, Turany, júl 1989, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6880c.

Leptura rubra*

* platný rodový názov *Corymbia* (Linnaeus 1758)

Veľkosť 10 – 20 mm. Vývin v ihličnanoch (*Pinus*, *Picea*, *Abies*, *Larix*), iba výnimočne v listnáčoch (*Quercus*). Larvy vo vlhkom, hnijúcom dreve starých pŕňov a koreňov, ležiacich kmeňov a vetiev. Vývoj jednoroký, kuklia sa začiatkom leta v dreve. Imága od V. – IX., na dreve a na kvetoch (Bense 1995). V zbierke sa nachádza 9 kusov.

- 1) Slov. c., V. Fatra, Gader, 7.7.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 2) Slov. c., V. Fatra, Ostrá, 15.7.1977, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 3) Slov. c., V. Fatra, Gader, 26.7.1982, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 4) Slov. c., Turany, 2.8.1975, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6880c.
- 5) Slov. c., V. Fatra, Ostrá, 10.9.1975, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 6) Slov. c., V. Fatra, Gader, august 1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.

- 7) Slov. c., Starhrad, 1.8.1975, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6879a.
- 8) Slov. c., Turany, 2.8.1975, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6880c.
- 9) Slov. c., V. Fatra, Ostrá, 2.8.1975, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.

Leptura maculicornis* * platný rodový názov *Corymbia* (Degeer 1775)

Veľkosť 7 – 10 mm. Vývin v listnáčoch (*Betula*, *Fagus*, *Quercus*) aj v ihličnanoch (*Pinus*, *Picea*, *Abies*). Larvy v mŕtvom, hnijúcom, nie však vlhkom dreve, predovšetkým vo vetvách a na slnku exponovaných koreňoch vyvrátených stromov, ale taktiež v pňoch. Vývoj pravdepodobne minimálne 2 roky, kuklí sa na jar v zemi. Imága od VI. – VIII., na kvetoch (Bense 1995). V zbierke sa nachádza 20 kusov.

- 1) Slov. c., Starhrad, 1.8.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6879a.
- 2) Slov. c., Starhrad, 1.8.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6879a.
- 3) Slov. c., Starhrad, 1.9.1978, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6879a.
- 4) Slov. c., Starhrad, 1.8.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6879a.
- 5) Slov. c., Starhrad, 1.9.1978, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6879a.
- 6) Slov. c., V. Fatra, Gader, 22.7.1978, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 7) Slov. c., Starhrad, 1.8.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6879a.
- 8) Slov. c., Starhrad, 1.9.1978, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6879a.
- 9) Slov. c., Blatnická dolina, 11.7.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 10) Slov. c., M. Fatra, Rozsutec, 12.7.1973, leg. M. Valenčík, det. V. Rakšáni, 6780d.
- 11) Slov. c., Starhrad, 1.8.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6879a.
- 12) Slov. c., V. Fatra, Gader, august 1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 13) Slov. c., Starhrad, 1.8.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6879a.
- 14) Slov. c., Martin, Lázky, 12.6.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979a
- 15) Slov. c., V. Fatra, Jelenec, 4.7.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7180b.
- 16) Slov. c., Valča, 7.7.1982, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979c.
- 17) Slov. c., Starhrad, 1.9.1978, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6879a.
- 18) Slov. c., Starhrad, 1.8.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6879a.
- 19) Slov. c., V. Fatra, Sklabiňa, 7.7.1990, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6980c.
- 20) Slov. c., M. Fatra, Rozsutec, 12.7.1973, leg. M. Valenčík, det. V. Rakšáni, 6780d.

Strangalia maculata* * platný rodový názov *Leptura* (Poda 1761)

Veľkosť 13 – 20 mm. Vývin polyfágny v listnáčoch (*Quercus*, *Fagus*, *Carpinus*, *Castanea*, *Salix*, *Alnus*, *Populus*, *Crataegus*, *Corylus*, *Betula*, *Euonymus*, *Sarothamnus*, *Sambucus*) a príležitostne aj v ihličnanoch (*Pinus*, *Picea*, *Abies*). Larvy v hnijúcom, bielo zotletom dreve slabších kmeňov, vetiev, tiež v pňoch a koreňoch, kde žerú v hnijúcom, vlhkom dreve blízko povrchu zeme. Vývoj 2 alebo 3 roky, kuklí sa na jar alebo v skorom lete v dreve. Imága od V. – VIII., na kvetoch (Bense 1995). V zbierke sa nachádza 12 kusov.

- 1) Slov. c., V. Fatra, Gader, júl 1988, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 2) Slov. c., V. Fatra, Gader, 5.8.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 3) Slov. c., V. Fatra, Gader, júl 1988, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 4) Slovakia centr., V. Fatra, Tlstá, 6.7.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 5) Slov. c., V. Fatra, Gader, 7.7.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 6) Slov. c., V. Fatra, Gader, 8.8.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 7) Slovakia c., Turany, 2.8.1975, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6880c.

- 8) Slovakia c., Blatnická dol., 6.8.1975, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 9) Slov. c., Starhrad, 8.8.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6879a.
- 10) Slov. c., Martin, júl 1982, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979.
- 11) Slov. c., Starhrad, 1.8.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6879a.
- 12) Slov. centr., M. Fatra, Strečno, 30.7.1990, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6879a.

Strangalia quadrifasciata* * platný rodový názov *Leptura* (Linnaeus 1758)

Veľkosť 11 – 20 mm. Vývin v listnáčoch, predovšetkým v mäkkých drevinách (*Populus*, *Salix*, *Alnus*, *Betula*, *Fagus*, *Quercus*, *Corylus*), ale tiež udávaný z ihličnanov (*Picea*, *Pinus*). Larvy v dreve hniúcich pňov a pahýľov, ale aj dostatočne mokrych ležiacich kmeňov a vetiev. Vývoj minimálne 3 roky, kuklí se na jar ve dreve. Imága od VI. – VIII., na kvetoch (Bense 1995). V zbierke sa nachádza 11 kusov.

- 1) Slov. centr., M. Fatra, Strečno, 30.7.1990, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6879a.
- 2) Slov. c., V. Fatra, Ostrá, 8.7.1982, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 3) Slov. centr., M. Fatra, Strečno, 30.7.1990, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6879a.
- 4) Slov. c., Valča, dol., 3.6.1978, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6978d.
- 5) Slov. c., V. Fatra, Jelenec, 4.7.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7180b.
- 6) Slov. c., V. Fatra, Ostrá, 8.7.1982, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 7) Slov. c., Valča, dol., 24.6.1979, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6978d.
- 8) Slov. c., Martin, 12.7.1983, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979.
- 9) Slov. c., Martin, júl 1987, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979.
- 10) Slov. c., V. Fatra, Gader, august 1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 11) Slov. c., Martin, júl 1986, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979.

Stenurella melanura (Linnaeus 1758)

Veľkosť 6 – 10 mm. Vývin v listnáčoch (*Quercus*, *Salix*, *Crataegus*, *Acer*, *Cytisus*) ale aj v ihličnanoch (*Picea*, *Pinus*, *Juniperus*). Larvy v mŕtvom, veľmi vlhkom dreve malých priemerov, v ležiacich, silne spráchnivených, slabých vetvách, v malých pňoch a povrchových koreňoch. Vývoj 2 roky, kuklí sa na jar alebo začiatkom leta v dreve. Imága od V. – IX., na kvetoch (Bense 1995). V zbierke sa nachádza 16 kusov.

- 1) Slov. c., Valča, dol., 3.6.1979, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6978d.
- 2) Slov. c., Gaderská dolina, 17.7.1975, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 3) Slov. c., V. Fatra, Gader, júl 1978, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 4) Slov. centr., M. Fatra, Stráne, 20.8.1989, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979a.
- 5) Slov. c., V. Fatra, Gader, august 1987, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 6) Slov. c., Valča, dol., 24.6.1979, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6978d.
- 7) Slov. c., Valča, dol., 3.6.1978, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6978d.
- 8) Slov. c., V. Fatra, Jelenec, 4.7.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7180b.
- 9) Slov. c., Starhrad, 1.8.1975, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6879a.
- 10) Slov. c., V. Fatra, Gader, 9.7.1989, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 11) Slov. c., Valča, 7.7.1982, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979c.
- 12) Slov. c., V. Fatra, Blat. dol., 8.8.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 13) Slov. c., V. Fatra, Blat. dol., 8.8.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 14) Slov. c., Martin, Lázky, 2.7.1975, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979a.
- 15) Slov. c., Starhrad, 1.8.1975, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6879a.
- 16) Slov. c., V. Fatra, Gader, august 1987, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.

Strangalia bifasciata* * platný rodový názov *Stenurella* (Mueller 1776)

Veľkosť 6 – 10 mm. Vývoj nevelmi preskúmaný, v listnáčoch (*Ulmus*, *Rosa*, pravdepodobne aj v *Betula*) a ihličnanoch (*Pinus*, možno aj *Abies*). Larvy v suchých vetvách, malých pňoch a na báze kmeňov. Imágo od V. – IX., na kvetoch (Bense 1995). V zbierke sa nachádza 19 kusov.

- 1) BLR or., Vlas, jún 1982, leg. Kynera, det. V. Rakšáni.
- 2) Slov. c., V. Fatra, Gader, 3.8.1988, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 3) Slov. or., Viničky, 21.6.1981, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7696a.
- 4) Bulgaria or., Vlas, 22.6.1977, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni.
- 5) Bulgaria or., Vlas, 22.6.1977, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni.
- 6) Slov. mer., Hlohovec, Soroš, 19.6.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7572d.
- 7) Slov. or., Vihorlat, 27.7.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni.
- 8) Slov. c., Valča, dol., 7.7.1979, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6978d.
- 9) Slov. or., Viničky, 23.6.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7696a.
- 10) Slov. c., Starhrad, 7.8.1979, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6879a.
- 11) BLR or., Vlas, 20.6.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni.
- 12) BLR or., Vlas, 20.6.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni.
- 13) Slov. c., M. Fatra, nečitateľný názov, 30.7.1987, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni.
- 14) Slov. c., Turčianske Kľačany, 1.9.1979, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6879d.
- 15) BLR or., Vlas, jún 1982, leg. Kynera, det. V. Rakšáni.
- 16) BLR or., Vlas, 20.6.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni.
- 17) Slov. c., V. Fatra, Gader, 9.7.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 18) Slov. c., V. Fatra, Gader, 1.8.78, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 19) Slov. c., Martin, Lázky, 28.7.1975, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979a.

Strangalia attenuata (Linnaeus 1758)

Veľkosť 9 – 17 mm. Vývin v listnáčoch (*Betula*, *Alnus*, *Quercus*, *Corylus*, *Castanea*, *Ulmus*), príležitostne aj v ihličnanoch (*Pinus*). Larvy v mŕtvom, hnijúcom dreve rôznych priemerov, v kmeňoch a vetvách. Vývoj minimálne 2 roky, kuklí sa na jar alebo počiatkom leta v dreve. Imágo od VI. – IX., na kvetoch (Bense 1995). V zbierke sa nachádza 8 kusov.

- 1) Slov. centr., M. Fatra, Strečno, 30.7.1990, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6879a.
- 2) Slov. centr., M. Fatra, Strečno, 30.7.1990, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6879a.
- 3) Slov. centr., M. Fatra, Strečno, 30.7.1990, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6879a.
- 4) Slov. centr., M. Fatra, Strečno, 30.7.1990, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6879a.
- 5) Slov. centr., M. Fatra, Strečno, 30.7.1990, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6879a.
- 6) Slov. centr., M. Fatra, Strečno, 30.7.1990, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6879a.
- 7) Slov. centr., M. Fatra, Strečno, 30.7.1990, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6879a.
- 8) Slov. centr., M. Fatra, Strečno, 30.7.1990, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6879a.

Subfamilia: Cerambycinae*Molorchus minor* (Linnaeus 1758)

Veľkosť 6 – 16 mm. Vývin v ihličnanoch (*Picea*, *Pinus*, *Abies*, *Larix*, *Cupressus*), výnimočne tiež v listnáčoch (*Betula*). Larvy pod kôrou suchých vetiev, slabých kmienkov a exponovaných koreňov. Vývoj 1 alebo 2 roky, kuklí sa na konci leta v dreve. Imágo prezimujú v kuklových komôrkach, objavujú sa od V. – VIII. na živnej drevine a na kvetoch (Bense 1995). V zbierke sa nachádza 11 kusov.

- 1) Slov. c., Valča, dol., 1.7.1979, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6978d.
- 2) Slov. c., Valča, dol., 24.6.1979, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6978d.
- 3) Slov. c., Starhrad, 7.7.1979, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6879a.
- 4) Slov. c., Starhrad, 7.7.1979, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6879a.
- 5) Slov. c., Starhrad, 7.7.1979, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6879a.
- 6) Slov. c., M. Fatra, Lázky, jún 1987, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979a.
- 7) Slov. c., Valča, dol., 6.8.1979, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6978d.
- 8) Slov. c., V. Fatra, Gader, august 1988, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 9) Slov. c., M. Fatra, Stráne, jún 1989, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979a.
- 10) Slov. c., M. Fatra, Stráne, 3.6.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979a.
- 11) Slov. c., V. Fatra, Jelenec, 4.7.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7180b.

Stenopterus rufus (Linnaeus 1767)

Veľkosť 7 – 16 mm. Vývin polyfágný v listnáčoch (*Quercus*, *Castanea*, *Robinia*, *Junglans*, *Prunus*, *Salix*, *Paliurus*, *Pistacia*, *Ulmus*, *Ficus*, *Ostrya*). Larvy v mŕtvom, preschnutom dreve. Vývoj 2 roky. Imága od V. – VIII., na kvetoch (Bense 1995). V zbierke sa nachádza 13 kusov.

- 1) Slov. or., Pohanský vrch, 9.6.1990, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7885b.
- 2) Slov. or., Kráľovské kopce, 22.6.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7597d.
- 3) Slov. or., Kráľovské kopce, 22.6.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7597d.
- 4) Slov. or., Kráľovské kopce, 22.6.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7597d.
- 5) Slov. or., Kráľovské kopce, 22.6.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7597d.
- 6) Bulgaria or., Vlas, jún 1982, leg. Kynera, det. V. Rakšáni.
- 7) Slov. or., Kráľovské kopce, 22.6.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7597d.
- 8) Bulgaria or., Vlas, 25.6.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni.
- 9) Slov. or., Kráľovské kopce, 22.6.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7597d.
- 10) Slov. or., Kráľovské kopce, 22.6.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7597d.
- 11) Slov. or., Kráľovské kopce, 22.6.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7597d.
- 12) Slov. or., Zadielska dolina, 3.7.1974, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7390d.
- 13) Slov. or., Kráľovské kopce, 22.6.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7597d.

Callimoxys gracilis (Brulle 1832)

Veľkosť 7 – 13 mm. Vývoj nie je veľmi známy, v listnáčoch (*Paliurus*, *Prunus*, možno aj v *Quercus*). Larvy v suchých vetvách. Imága od IV. – VII., na kvetoch (Bense 1995). V zbierke sa nachádza 1 kus.

- 1) Slov. mer., Chľaba, 4.5.1990, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 8178d.

Obrium brunneum (Fabricius 1792)

Veľkosť 4 – 7 mm. Vývoj v ihličnanoch (*Picea*, *Abies*, *Pinus*, *Larix*). Larvy pod slabou kôrou vetvičiek, vetiev a tenkých kmeňov. Vývin 1 rok, kuklí sa na jar v dreve. Imága v V. – VIII., na kvetoch (Bense 1995). V zbierke sa nachádza 12 kusov.

- 1) Slov. c., V. Fatra, Blatnická dolina, august 1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 2) Slov. c., V. Fatra, Gader, august 1987, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 3) Slov. c., V. Fatra, Jelenec, august 1987, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7180b.
- 4) Slov. c., Valča, dol., 24.6.1979, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6978d.
- 5) Slov. c., V. Fatra, Jelenec, 4.7.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7180b.

- 6) Slov. c., Starhrad, 15.7.1979, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6879a.
- 7) Slov. c., Valča, dol., 3.6.1979, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6978d.
- 8) Slov. c., M. Fatra, Valča, máj 1986, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979c.
- 9) Slov. c., Valča, 3.7.1981, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979c.
- 10) Slov. c., Valča, dol., 3.7.1981, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6978d.
- 11) Slov. c., Starhrad, 15.7.1979, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6879a.
- 12) Slov. c., Valča, dol., 3.6.1979, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6978d.

Cerambyx scopolii (Fuesslins 1775)

Veľkosť 17 – 28 mm. Vývoj polyfágny v listnáčoch (*Junglans*, *Quercus*, *Prunus*, *Fagus*, *Castanea*, *Carpinus*, *Betula*, *Ulmus*, *Salix*, *Populus*, *Syringa*, *Tilia*, *Corylus*, *Ostrya*). Larvy najskôr pod kôrou, neskôr v dreve odumretých vetiev a kmeňov. Vývin 2 alebo 3 roky, kuklí sa v neskorom lete. Imága prezimujú v kuklových komôrkach a objavujú sa v IV. – VIII., aktívne sú vo dne na živnej drevine a na kvetoch (Bense 1995). V zbierke sa nachádzajú 4 kusy.

- 1) Slov. c., Valča, júl 1986, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979c.
- 2) Slov. mer., Kamenica n. Hr., 5.5.1990, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 8178c.
- 3) Slov. mer., Kamenica n. Hr., 5.5.1990, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 8178c.
- 4) Slov. mer., Kamenica n. Hr., 5.5.1990, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 8178c.

Rosalia alpina (Linnaeus 1758)

Veľkosť 15 – 38 mm. Vývoj v listnáčoch (v strednej Európe takmer výhradne v *Fagus*, v južnej tiež v *Ulmus*, *Carpinus*, *Tilia*, *Castanea*, *Fraxinus*, *Junglans*, *Quercus*, *Salix*, *Alnus*, *Crataegus*). Larvy v mŕtvom dreve, na slnkom exponovaných pahýľoch a v stojacich alebo ležiacich kmeňoch. Vývin minimálne 2 – 3 roky, kuklí sa na jar alebo skoro v lete, v dreve. Imága v VI. – VIII., na živnej drevine (Bense 1995). V zbierke sa nachádzajú 3 kusy.

- 1) Slov. c., M. Fatra, Lipovec, 30.7.1988, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6879d.
- 2) Slov. c., M. Fatra, Valča, 7.7.1989, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979c.
- 3) Slov. c., Sučany, 19.8.1967, leg. V. Dúha, det. V. Rakšáni, 6879d.

Callidium violaceum (Linnaeus 1758)

Veľkosť 8 – 16 mm. Vývoj v ihličnanoch (*Pinus*, *Picea*, *Larix*, *Abies*) príležitostne tiež v listnáčoch (*Alnus*, *Fagus*, *Quercus*). Larvy pod kôrou odumretých suchých kmeňov a vetiev. Vývin 2 roky, niekedy dlhší. Kuklí sa na jar v dreve. Vo veľmi silnej kôre však môže prebehnúť celý vývoj. Tento druh sa občas vyskytne aj v kôre stavebného dreva. Imága v V. – VIII., na živnej drevine (Bense 1995). V zbierke sa nachádza 9 kusov.

- 1) Slov. c., Valča, 3.7.1981, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979c.
- 2) Slov. c., M. Fatra, Valča, máj 1986, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979c.
- 3) Slov. c., M. Fatra, Lázky, júl 1985, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979a.
- 4) Slov. c., M. Fatra, Lázky, júl 1985, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979a.
- 5) Slov. c., M. Fatra, Lázky, júl 1985, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979a.
- 6) Slov. c., Valča, dolina, máj 1986, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6978d.
- 7) Slov. or., Pieniny, jún 1989, leg. Svatoň, det. V. Rakšáni.
- 8) Slov. c., Gaderská dolina, 3.7.1973, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, veľkosť jedinca 14 mm, 7079d.
- 9) Slov. c., M. Fatra, Lázky, júl 1985, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979a.

Phymatodes testaceus (Linnaeus 1758)

Veľkosť 6 – 18 mm. Vývoj polyfágný v listnáčoch (*Quercus*, *Fagus*, *Carpinus*, *Castanea*, *Ulmus*, *Corylus*, *Salix*, *Fraxinus* a v ovocných stromoch). Larvy pod kôrou mŕtvych vetiev a kmeňov. Vývin 2 roky, kuklí sa na jar v dreve, príležitostne aj pod kôrou. Imága v V. – VIII., na dreve, aktívne za súmraku a v noci, cez deň ukryté (Bense 1995). V zbierke sa nachádza 1 kus.

1) Slov. c., Jedľovina, 20.6.1989, leg. Piovarči, det. Piovarči, 6879a.

Clytus rhamni (Germar 1817)

Veľkosť 6 – 12 mm. Vývoj polyfágný v listnáčoch (*Quercus*, *Castanea*, *Ulmus*, *Ficus*, *Prunus*, *Pyrus*, *Crataegus*, *Padus*, *Frangula*, *Rhamnus*, *Pistacia*, *Robinia*, *Paliurus*, *Styrax*, *Cistus*). Larvy v mŕtvom dreve vetiev a vetvičiek veľmi slabých priemerov. Imága v V. – VIII., na kvetoch (Bense 1995). V zbierke sa nachádza 32 kusov.

- 1) Slov. or., Streda n. Bod., 25.6.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7696b.
- 2) Slov. or., Streda n. Bod., 25.6.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7696b.
- 3) BLR or., Vlas, 26.6.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni.
- 4) BLR or., Vlas, 26.6.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni.
- 5) Slov. or., Streda n. Bod., 25.6.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7696b.
- 6) BLR or., Vlas, 28.6.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni.
- 7) Slov. or., Streda n. Bod., 25.6.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7696b.
- 8) Slov. or., Streda n. Bod., 25.6.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7696b.
- 9) Slov. or., Streda n. Bod., 25.6.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7696b.
- 10) Slov. or., Streda n. Bod., 25.6.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7696b.
- 11) Slov. or., Streda n. Bod., 25.6.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7696b.
- 12) Slov. or., Streda n. Bod., 25.6.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7696b.
- 13) BLR or., Vlas, jún 1982, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni.
- 14) BLR or., Vlas, 25.6.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni.
- 15) BLR or., Vlas, 16.6.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni.
- 16) BLR or., Vlas, 28.6.1982, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni.
- 17) BLR or., Vlas, 15.6.1982, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni.
- 18) Slov. or., Streda n. Bod., 25.6.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7696b.
- 19) Slov. or., Streda n. Bod., 25.6.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7696b.
- 20) BLR or., Vlas, jún 1982, leg. Kynera, det. V. Rakšáni.
- 21) Slov. or., Streda n. Bod., 25.6.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7696b.
- 22) Slov. or., Streda n. Bod., 25.6.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7696b.
- 23) Slov. or., Streda n. Bod., 25.6.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7696b.
- 24) BLR or., Vlas, jún 1982, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni.
- 25) BLR or., Vlas, 26. 6.1982, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni.
- 26) BLR or., Vlas, 20.6.1982, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni.
- 27) BLR or., Vlas, 28. 6.1982, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni.
- 28) BLR or., Vlas, 23.6.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni.
- 29) BLR or., Vlas, 15.6.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni.
- 30) BLR or., Vlas, 20.6.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni.
- 31) BLR or., Vlas, 28.6.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni.
- 32) BLR or., Vlas, jún 1982, leg. Kynera, det. V. Rakšáni

Clytus arietis (Linnaeus 1758)

Veľkosť 6 – 15 mm. Vývoj polyfágný v listnáčoch (*Quercus*, *Fagus*, *Carpinus*, *Castanea*, *Corylus*, *Junglans*, *Crataegus*, *Sarothamnus*, *Robinia*, *Rosa*, *Ficus*, *Ostrya*, *Salix*, *Morus*, *Amelanchier*, *Vitis*, *Fraxinus*, *Prunus*, *Ulmus*, *Ilex*), len výnimočne aj v ihličnanoch (*Juniperus*). Larvy najprv pod kôrou, neskôr v dreve. Vývin 2 roky, kuklí sa na jeseň alebo na jar hlboko v dreve. Imága v V. – VII., na dreve a na kvetoch (Bense 1995). V zbierke sa nachádzajú 4 kusy.

- 1) Slov. mer., Kamenica n. Hr., 5.5.1990, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 8178c.
- 2) Slov. mer., Kamenica n. Hr., 5.5.1990, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 8178c.
- 3) Slov. mer., Kamenica n. Hr., 9.5.1989, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 8178c.
- 4) Slov. c., Valča, 24.6.1979, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979c.

Chlorophorus varius (Müller 1766)

Veľkosť 8 – 14 mm. Vývoj v Európe polyfágný v listnáčoch (*Vitis*, *Acer*, *Quercus*, *Populus*, *Malus*, *Crataegus*, *Junglans*, *Robinia*, *Elaeagnus*, *Ficus*, *Sesbania*, *Prunus*, *Pyrus*, *Morus*, *Castanea*, *Ulmus*, *Alnus*, *Fraxinus*, *Pistacia*, *Paliurus*, *Spartium*). Larvy v mŕtvom, na slnku exponovanom dreve vetiev a vetvičiek (často s priemerom 2 – 5 cm). Vývin 2 alebo 3 roky, kuklia sa na jar v dreve. Imága v V. – IX., na kvetoch (Bense 1995). V zbierke sa nachádza 13 kusov.

- 1) Slov. or., Čečejoyce, 16.8.1985, leg. Suvak, det. V. Rakšáni, 7492a.
- 2) Slov. or., Vihorlat, 27.7.1976, leg. Rakšáni, det. V. Rakšáni.
- 3) Slov. or., Vihorlat, 27.7.1976, leg. Rakšáni, det. V. Rakšáni.
- 4) Slov. mer., Štúrovo, august 1987, leg. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 8278c.
- 5) Slov. or., Vihorlat, 27.7.1976, leg. Rakšáni, det. V. Rakšáni.
- 6) Slov. mer., Hlohovec, Soroš, 27.7.1978, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7572d.
- 7) Slov. mer., Hlohovec, Soroš, 15.8.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7572d.
- 8) Slov. mer., Hlohovec, Soroš, 15.8.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7572d.
- 9) Slov. mer., Hlohovec, Soroš, 15.8.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7572d.
- 10) Slov. mer., Hlohovec, Soroš, 15.8.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7572d.
- 11) Slov. mer., Hlohovec, Soroš, 15.8.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7572d.
- 12) Slov. mer., Hlohovec, Soroš, 15.8.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7572d.
- 13) Slov. mer., Hlohovec, Soroš, 15.8.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7572d.

Chlorophorus sartor (Müller 1766)

Veľkosť 5 – 9 mm. Vývoj polyfágný v listnáčoch (*Paliurus*, *Quercus*, *Ulmus*, *Crataegus*, *Elaeagnus*, *Castanea*, *Robinia*, *Ficus*, *Cystisus*, *Pistacia*, *Ceratonia*, *Salix*, *Fagus*, *Ostrya*, *Gleditsia*). Larvy v dreve odumretých vetiev a vetvičiek. Vývin pravdepodobne 2 roky. Imága v V. – VIII., na kvetoch (Bense 1995). V zbierke sa nachádza 6 kusov.

- 1) BLR or., Vlas, 21.6.1977, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni.
- 2) BLR or., Vlas, 27.6.1977, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni.
- 3) BLR or., Vlas, 21.6.1977, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni.
- 4) BLR or., Vlas, 26.6.1977, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni.
- 5) BLR or., Vlas, 27.6.1977, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni.
- 6) Slovakia or., Vihorlat, 27.7.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni.

Anaglyptus mysticus (Linnaeus 1758)

Veľkosť 10 – 12 mm. Vývoj polyfágný v listnáčoch (*Fagus*, *Acer*, *Alnus*, *Carpinus*, *Corylus*, *Crataegus*, *Euonymus*, *Quercus*, *Rosa*, *Tilia*, *Robinia*, *Ulmus*, *Sambucus*, *Junglans*). Larvy v preschnutom dreve vetiev a slabých kmeňov. Vývin minimálne 2 roky, kuklí sa v neskorom lete v dreve. Imága prezimujú v kuklových komôrkach a objavujú sa v IV. – VIII., na kvetoch (Bense 1995). V zbierke sa nachádza 15 kusov.

- 1) Slov. mer., Chľaba, 8.5.1989, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 8178d.
- 2) Slov. mer., Hlohovec, Soroš, máj 1989, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7572d.
- 3) Slov. mer., Hlohovec, Soroš, jún 1985, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7572d.
- 4) Slov. mer., Hlohovec, Soroš, jún 1985, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7572d.
- 5) Slov. mer., Hlohovec, Soroš, jún 1985, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7572d.
- 6) Slov. mer., Hlohovec, Soroš, 15.5.1977, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7572d.
- 7) Slov. mer., Hlohovec, Soroš, jún 1985, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7572d.
- 8) Slov. mer., Hlohovec, Soroš, 15.5.1977, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7572d.
- 9) Slov. mer., Hlohovec, Soroš, máj 1984, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7572d.
- 10) Slov. mer., Hlohovec, Soroš, máj 1984, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7572d.
- 11) Slov. mer., Hlohovec, Soroš, jún 1985, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7572d.
- 12) Slov. mer., Hlohovec, Soroš, 15.5.1977, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7572d.
- 13) Slov. mer., Hlohovec, Soroš, 15.5.1977, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7572d.
- 14) Slov. mer., Hlohovec, Soroš, 15.5.1977, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7572d.
- 15) Slov. c., Gaderská dol., 18.5.1975, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.

Subfamilia: Lamiinae

Dorcadion fulvum* * platný rodový názov *Carinatodorcadion* (Scopoli 1763)

Veľkosť 15 – 18 mm. Vývoj prebieha v zemi na koreňoch rôznych tráv (Trnka 2008). V zbierke sa nachádza 15 kusov.

- 1) BLR or., Vlas, 25.6.1980, leg. Rakšáni, det. V. Rakšáni.
- 2) BLR or., Vlas, 25.6.1980, leg. Rakšáni, det. V. Rakšáni.
- 3) BLR or., Vlas, 25.6.1980, leg. Rakšáni, det. V. Rakšáni.
- 4) BLR or., Vlas, jún 1982, leg. Kynera, det. V. Rakšáni.
- 5) BLR or., Vlas, jún 1982, leg. Kynera, det. V. Rakšáni.
- 6) BLR or., Vlas, jún 1982, leg. Kynera, det. V. Rakšáni.
- 7) Bulgaria or., Vlas, 25.6.1978, leg. Rakšáni, det. V. Rakšáni.
- 8) Bulgaria or., Vlas, 25.6.1978, leg. Rakšáni, det. V. Rakšáni.
- 9) BLR or., Vlas, 22.6.1980, leg. Rakšáni, det. V. Rakšáni.
- 10) BLR or., Vlas, 25.6.1980, leg. Rakšáni, det. V. Rakšáni.
- 11) BLR or., Vlas, 25.6.1980, leg. Rakšáni, det. V. Rakšáni.
- 12) BLR or., Vlas, jún 1982, leg. Kynera, det. V. Rakšáni.
- 13) BLR or., Vlas, jún 1982, leg. Kynera, det. V. Rakšáni.
- 14) BLR or., Vlas, jún 1982, leg. Kynera, det. V. Rakšáni.
- 15) BLR or., Vlas, 20.6.1978, leg. Rakšáni, det. V. Rakšáni.

Acanthoderes clavipes (Shrank 1781)

Veľkosť 7 – 17 mm. Vývoj v listnáčoch (v niekoľkých oblastiach predovšetkým v *Populus* alebo *Betula*, tiež v *Junglans*, *Prunus*, *Pyrus*, *Alnus*, *Acer*, *Punica*, *Morus*, *Fagus*, *Corylus*, *Salix*, *Tilia* a *Quercus*). Larvy pod kôrou a v dreve čerstvo odumretých vetiev a kmeňov. Vývin 2 roky, kuklí sa na jar v beli dreva. Imága v V. – VIII., na živných drevinách (Bense 1995). V zbierke sa nachádza 21 kusov.

- 1) Slov. c., Valča, júl 1984, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979c.
- 2) Slov. c., M. Fatra, Valča, júl 1985, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979c.
- 3) Slov. c., Valča, dol., 3.6.1979, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6978d.
- 4) Slov. c., Valča, dol., 8.7.1981, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6978d.
- 5) Slov. c., Valča, júl 1982, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979c.
- 6) Slov. c., Valča, 7.7.1982, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979c.
- 7) Slov. c., Valča, 7.7.1982, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979c.
- 8) Slov. c., Valča, júl 1982, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979c.
- 9) Slov. c., Valča, 8.7.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979c.
- 10) Slov. c., Valča, dol., august 1981, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6978d.
- 11) Slov. c., Valča, júl 1982, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979c.
- 12) Slov. c., Valča, dol., 8.7.1981, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6978d.
- 13) Slov. c., Valča, 7.7.1982, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979c.
- 14) Slov. c., Valča, 7.7.1982, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979c.
- 15) Slov. c., Valča 7.7.1982, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979c.
- 16) Slov. c., Valča, 7.7.1982, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979c.
- 17) Slov. c., Valča, dol., 24.6.1979, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6978d.
- 18) Slov. c., Valča, dol., 8.7.1981, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6978d.
- 19) Slov. c., Valča, dol., 8.7.1981, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6978d.
- 20) Slov. c., Sučany, 7.7.1982, leg. V. Fajtak, det. V. Rakšáni, 6879d.
- 21) Slov. c., Valča, 7.7.1982, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979c.

Saperda scalaris (Linnaeus 1758)

Veľkosť 11 – 19 mm. Vývoj v listnáčoch (*Alnus*, *Prunus*, *Junglans*, *Acer*, *Sorbus*, *Fagus*, *Quercus*, *Ulmus*, *Salix*, *Populus*, *Betula*, *Corylus*, *Ilex*, *Carpinus*, ovocné stromy), výnimočne tiež v ihličnanoch (*Larix*, *Abies*). Larvy pod kôrou odumretých a mŕtvych vetvičiek, vetiev a kmeňov, v stojacom aj ležiacom dreve. Vývin 1 až 3 roky, kuklí sa na jar v kôre, medzi kôrou a drevom alebo v beli. Imága v IV. – VIII., na dreve a listoch živných drevín, aktívne sú za súmraku (Bense 1995). V zbierke sa nachádza 7 kusov.

- 1) Slov. c., Valča, dol., 22.6.1984, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6978d.
- 2) Slov. c., Valča, júl 1984, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979c.
- 3) Slov. c., Valča, júl 1984, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979c.
- 4) Slov. c., V. Fatra, Gader, júl 1986, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 5) Slov. c., Valča, júl 1984, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979c.
- 6) Slov. c., Valča, júl 1984, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979c.
- 7) Slov. c., Turany, 6.7.1967, leg. J. Dúha, det. V. Rakšáni, 6880c.

Oberea oculata (Linnaeus 1758)

Veľkosť 15 – 21 mm. Vývoj v listnáčoch (predovšetkým vo vrbách *Salix* sp., hlásený tiež

v *Populus tremula*). Larvy v živých vetvičkách, vetvách a kmeňoch, v ktorých vyžierajú až 50 cm dlhé chodby. Vývin 1 – 2 roky, kuklí sa vo vyžranej chodbe. Imága v VI. – IX., na listoch a vetvičkách živnej rastliny (Bense 1995). V zbierke sa nachádza 10 kusov.

- 1) Slov. c., V. Fatra, Gader, 23.7.1978, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 2) Slov. c., Šútovo, 6.8.1982, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6880a.
- 3) Slov. c., V. Fatra, Jelenec, 27.5.1979, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7180b.
- 4) Slov. c., Blatnická d., 11.8.1979, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d.
- 5) Slov. c., Martin, júl 1988, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979
- 6) Slov. c., V. Fatra, Gader, 1.8.1978, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d
- 7) Slov. c., V. Fatra, Belá, 1.8.1986, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979d.
- 8) Slov. c., V. Fatra, Gader, 14.8.1979, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d
- 9) Slov. c., M. Fatra, Lázky, júl 1988, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979a.
- 10) Slov. c., V. Fatra, Gader, 11.8.1978, leg. Chomča, det. V. Rakšáni, 7079d.

Agapanthia villosoviridiscens (Degeer 1775)

Veľkosť 10 – 22 mm. Vývoj v bylinách (*Carduus*, *Cirsium*, *Urtica*, *Heracleum*, *Anthriscus*, *Angelica*, *Chaerophyllum*, *Peucedanum*, *Eupatorium*, *Artemisia*, *Aster*, *Senecio*, *Helleborus*, *Salvia*, *Gentiana*, *Foeniculum*, *Aconitum*, *Veratrum album*). Larvy v stonkách. Imága v V. – IX., na listoch a stonkách živných rastlín (Bense 1995). V zbierke sa nachádza 12 kusov.

- 1) Slov. mer., Kamenica nad Hr., 5.5.1990, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 8178c.
- 2) Slov. c., V. Fatra, Blat. dol., 12.6.1979, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7079d
- 3) Slov. or., Boľ, 21.5.1979, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7597b.
- 4) Slov. or., Kralovský Chlmec, 24.6.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7597d.
- 5) Slov. c., Valča, júl 1989, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979c.
- 6) Slov. or., Viničky, 24.5.1979, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7696a.
- 7) Slov. or., Boľ, 20.6.1981, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7597b.
- 8) Slov. c., Valča, 7.7.1982, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979c.
- 9) Slov. c., Valča, 7.7.1982, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979c.
- 10) Slov. c., Valča, august 1978, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979c.
- 11) Slov. or., Kralovský Chlmec, 24.6.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7597d.
- 12) Slov. c., Horná Stubňa, 17.5.1980, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7179c.

Agapanthia dahli (Richter 1821)

Veľkosť 9,5 – 22 mm. Vývoj v bylinách (predovšetkým v *Carduus acanthoides*, *Onopordon*, *Cirsium*, tiež v *Laserpitium*, *Pastinacia*, *Heracleum*, *Pyrethrum*, *Conium maculatum*, *Daucus*, *Eupatorium cannabinum*, *Ferula*). Larvy v stonkách. Imága v IV. – VII., na listoch a stonkách živných rastlín (Bense 1995). V zbierke sa nachádzajú 4 kusy.

- 1) Slov. c., Valča, júl 1984, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979c.
- 2) Slov. or., Teplý vrch, 8.6.1990, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7586b.
- 3) Slov. c., V. Fatra, Belá, 9.8.1986, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 6979d.
- 4) Slov. or., Teplý vrch, 24.6.1976, leg. V. Rakšáni, det. V. Rakšáni, 7586b.

ZÁVER

Vyššie popísaná entomologická zbierka fuzáčov obsahuje 44 druhov. V zozname Hoskovec (2010) je pre územie SR uvádzaných celkovo 223 taxonov (z nich 5 ako otáznne). Rozsah zbierky preto

predstavuje cca. päťtinu druhovej diverzity čelade na území Slovenska. Zbery sú datované od konca 60-tych rokov 20. storočia po rok 1990. Najviac lokalít je situovaných v oblasti Turca v orografických celkoch Veľká a Malá Fatra, čo súvisí s bydliskom autora zbierky, ktorým bol Martin. Mnoho teplo-milných druhov pochádza z Hlohovca, oblasti okolo Štúrova, viacerých lokalít na východe Slovenska a z Bulharskej republiky. Tu predstavená zbierka nie je výsledkom systematickej vedeckej práce, ale celoživotného nadšenia, dielom zaniieteného zberateľa. Pán Rakšáni bol známou osobou amatérskej entomológie. Poskytuje faunistický doklad výskytu druhov čelade Cerambycidae vybraných území, hlavne v 70. a 80. rokoch 20. storočia a umožňuje ich porovnať so súčasnosťou.

Medzi zaujímavé druhy patria *Grammopetra abdominalis* s väzbou na pleseň *Vuileminia comendens*, ďalej *Callimoxys gracilis*, drobný druh s nie veľmi známym vývojom, *Rosalia alpina*, „symbol“ chránených druhov od počiatku legislatívnej ochrany na Slovensku a zároveň chránený druh európskeho významu, *Anaglyptus mysticus* so zaujímavou sivastou až bielou kresbou, vyvíjajúci sa v preschnutom dreve listnáčov, nelietavý *Dorcadion fulvum*, zástupca podčelade Lamininae, obývajúci teplejšie oblasti Slovenska (tu dokumentovaný z lokalít v Bulharsku) a viazaný vývojom na rôzne druhy tráv, *Agapanthia villosoviridiscens*, ktorý sa vyvíja v rôznych druhoch bylín a napokon *Pseudovadonia livida*, ktorej larvy žijú v pôde prerastenej mycéliom *Marasmius oreades*. Pre 40 druhov sú živými rastlinami, v ktorých žijú larvy dreviny, dva druhy sa vyvíjajú v bylinách, jeden je viazaný na rôzne druhy tráv a jeden na substát prerastený podhubím tanečnice poľnej.

Čo sa týka nárokov lariev na potravu, väčšina z nich je polyfágna. Tridsaťpäť druhov sa živí viac ako tromi rodmi rastlín, sedem druhov má dva až tri rody živných rastlín. *Rosalia alpina* na našom území využíva iba *Fagus sylvatica* (v južnej časti areálu je však polyfágny druhom). *Pseudovadonia livida* exploatuje humusové a koreňové častice prerastené mycéliom *Marasmius oreades*.

LITERATÚRA

- Bense U., 1995: Bockkäfer: illustrierter Schlüssel zu den Cerambyciden und Vesperiden Europas. – Margraf Verlag, Weikersheim, 512 p.
- Chobot K., 2010: Dějiny hmyzu v obrazech: dějiny obrazu hmyzu: historie a vývoj zobrazování hmyzu a ilustrace v entomologii. – Pavel Mervart, Červený Kostelec, 406 p.
- Hoskovec M., 2010: Check list of Longhorn Beetles (Coleoptera, Cerambycidae) of the Czech Republic and the Slovak Republic (former Czechoslovakia). – URL: <http://www.cerambyx.uochb.cz/>
- Jasič J., Beláková A., Brtek J., Buchar J., Čapek M., Čaputa A., Čepelák J., Černý V., Ertlová E., Gulička J., Vanek G. & Imro I., 1984: Entomologický náučný slovník. – Příroda, Bratislava, 674 p.
- Möbius K., 1905: Die Formen und Farben der Insekten ästhetisch betrachtet. – Sitzungsberichte der königlich preussischen Akademie der Wissenschaften 33/1: 159–166.
- Möbius K., 1908: Ästhetik in Tierwelt. – Gustav Fisher, Jena, 128 p.
- Stloukal E. & Grujárová Z., 2012: Databáza lokalít pre mapovanie fauny na území Slovenska. – URL: <http://ibot.sav.sk/dfs/stvorce/>
- Švácha P. & Danilevsky M., 1988: Cerambycoid larvae of Europe and Soviet Union (Coleoptera, Cerambycoidea). Part III. – Acta Universitatis Carolinae-Biologica 32: 1–205.
- Trnka F., 2008: *Carinatodorcadion fulvum* - kozlíček hnědý. – URL: <http://www.naturabohemica.cz/carinatodorcadion-fulvum/>

RECENZOVAL

Mgr. Martin Štefánik, Trenčianske múzeum, Mierové námestie 46, 912 50 Trenčín; stefanik.mato@gmail.com

OBRAZOVÁ PRÍLOHA

HISTÓRIA VLASTIVEDNÉHO MÚZEA V POVAŽSKEJ BYSTRICI V RO-KOCH 1984 – 2009

HISTORY OF HOMELAND MUSEUM IN POVAŽSKÁ BYSTRICA IN 1984 – 2009

HELENA HOLLÁ

Obr. 1. Kaštieľ v Orlovom. Vlastivedné múzeum v Považskej Bystrici v ňom sídlilo v rokoch 1984 – 2004. Foto: Archív Vlastivedného múzea v Považskej Bystrici.

Fig. 1. Manor-house in Orlové. It was used as a seat of Homeland museum in Považská Bystrica between 1984 and 2004. Photo: Archive of the Homeland Museum in Považská Bystrica.

Obr. 2. Kaštieľ v Jasenici. Prírodovedná expozícia a výstavné priestory Vlastivedného múzea v Považskej Bystrici v ňom boli zriadené v rokoch 2005 – 2009. Foto: Archív Vlastivedného múzea v Považskej Bystrici.

Fig. 2. Manor-house in Jasenica. It was used for a exposure of nature history and various exhibitions of Homeland museum in Považská Bystrica between 2005 and 2009. Photo: Archive of the Homeland Museum in Považská Bystrica.

Obr. 3. Odborné pracovisko Vlastivedného múzea v Považskej Bystrici na 3. poschodí administratívnej budovy na Ul. odborov 244/8 v Považskej Bystrici. VM tu malo pracovne, dielne a príručné depozity v rokoch 2006 – 2014. Foto: Archív Vlastivedného múzea v Považskej Bystrici.

Fig. 3. Third floor of an administration building at Ulica odborov Street No. 244/8 in Považská Bystrica used as staff workrooms and small depository facility between 2006 and 2014. Photo: Archive of the Homeland Museum in Považská Bystrica.

Obr. 4. Historický poštový koč zo zbierok Vlastivedného múzea v Považskej Bystrici. Foto: Archív Vlastivedného múzea v Považskej Bystrici.

Fig. 4. Historical mail-coach from the collections of Homeland museum in Považská Bystrica. Photo: Archive of the Homeland Museum in Považská Bystrica.

Obr. 5. Návštevníci múzea si prezerajú výstavu motocyklov v kaštieli v Jasenici. Foto: Archív Vlastivedného múzea v Považskej Bystrici.

Fig. 5. Museum visitors at the exhibition of historical motorcycles in the manor-house in Jasenica. Photo: Archive of the Homeland Museum in Považská Bystrica.

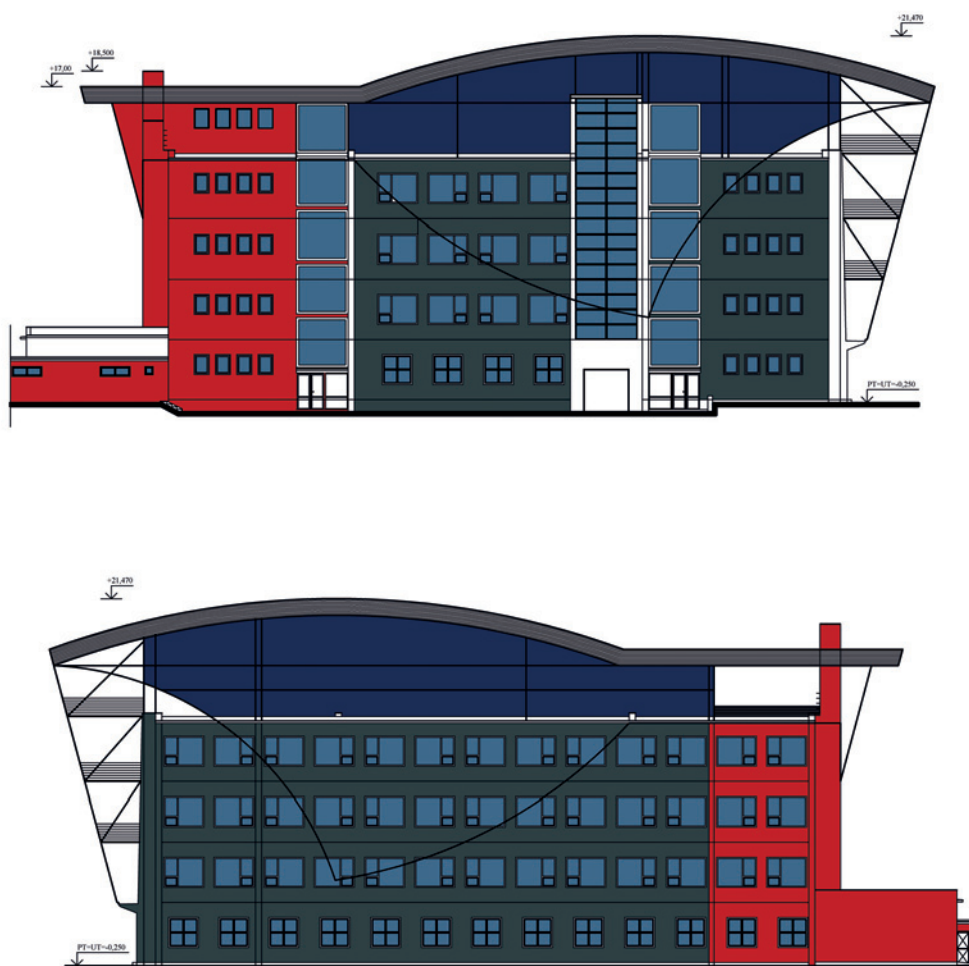
Obr. 6. Dermoplastické preparáty vysokej zveri a poľovnícke trofeje v prírodovednej expozícii v kaštieli v Orlovom. Foto: Archív Vlastivedného múzea v Považskej Bystrici.

Fig. 6. Deer prepares and collection of antlers in the exhibition of nature history in the manor-house in Orlové. Photo: Archive of the Homeland Museum in Považská Bystrica.

VLASTIVEDNÉ MÚZEUM V POVAŽSKEJ BYSTRICI V ROKOCH 2007 – 2014

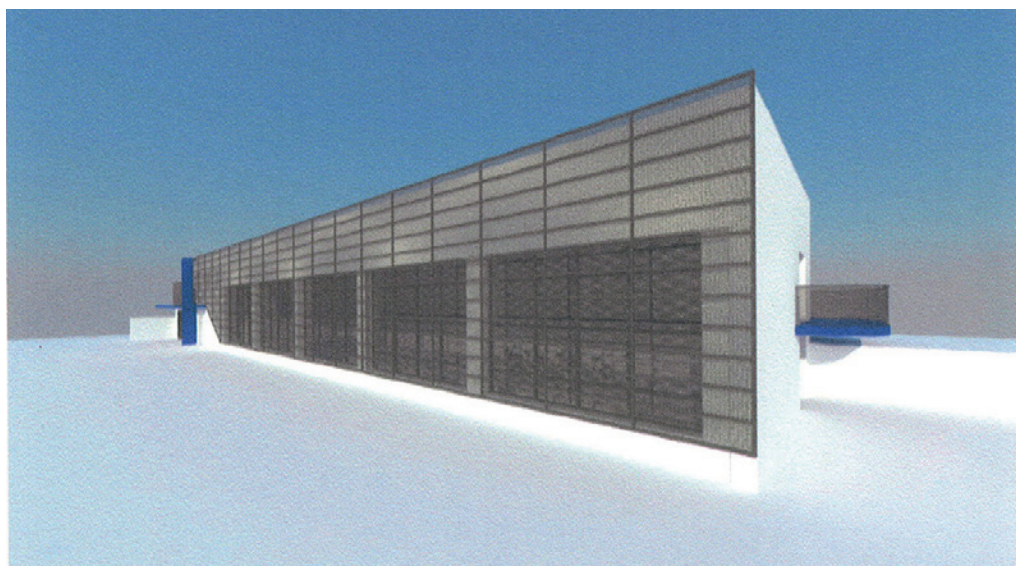
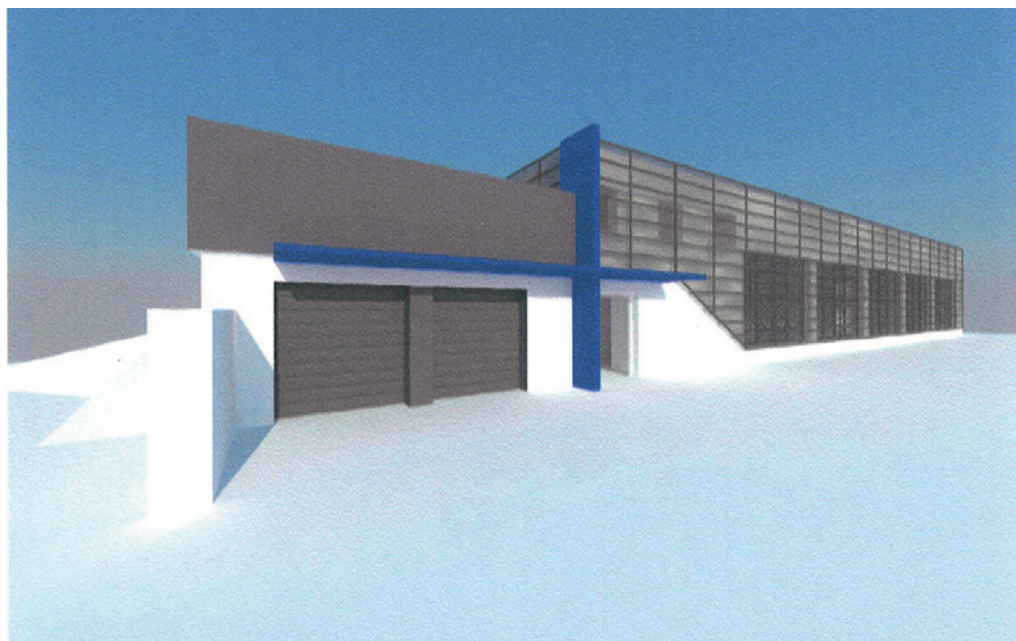
HOMELAND MUSEUM IN POVAŽSKÁ BYSTRICA IN 2007 – 2014

VIERA PRAŽENICOVÁ

Obr. 1. Vizualizácia projektu prestavby budovy TSK na Ulici odborov 244/8 v Považskej Bystrici.

Fig. 1. Visualization of reconstruction of the building at Ulica odborov Street 244/8 in Považská Bystrica.

Obr. 2. Vizualizácia projektu prestavby výmenníkovej stanice na Ulici slovenských partizánov 1132/52 v Považskej Bystrici.

Fig. 2. Visualization of reconstruction of the building at Ulica slovenských partizánov Street 1132/52 in Považská Bystrica.

AUREL RUTŠEK – JEDNA Z NAJVÝZNAMNEJŠÍCH OSOBNOSTÍ REGIONÁLNÝCH DEJÍN

AUREL RUTŠEK, EINE BEDEUTENDE PERSÖNLICHKEIT DER REGIONALEN KULTURGESCHICHTE

ANNA ŠUJANSKÁ

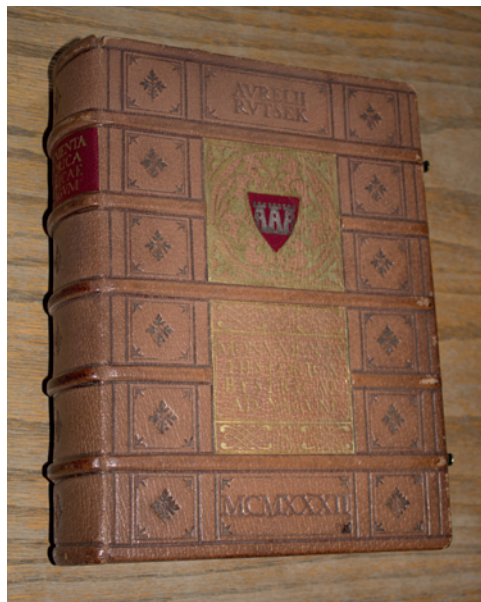

Obř. 2. Jedna z Rutšekových perokresieb a jeho rukopis. Zdroj: Osobný fond MV SR řA, Nitra. Foto: A. řujanská.
Bild 2. Eine der Rutšeks Federzeichnungen und seine Handschrift. Quelle: Privatfonds des Innenministeriums der Slowakischen Republik, Staatsarchiv von Nitra. Foto: A. řujanská.

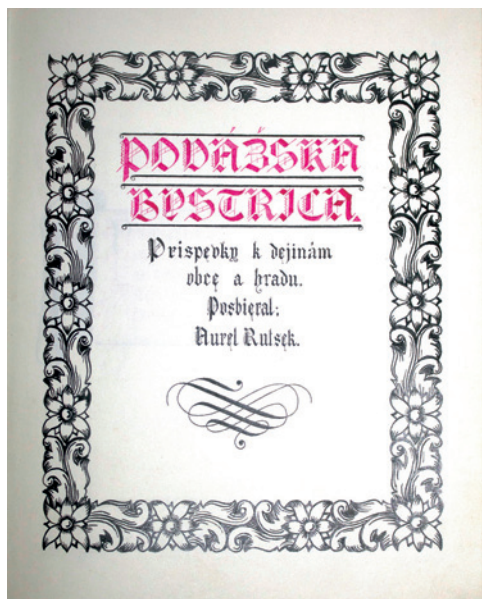

Obr. 4. Rodinný hrob Aurela Rutška na nitrianskom cintoríne. Foto: A. Šujanská.

Bild 4. Familiengrab von Aurel Rutšek im Nitra Friedhof. Foto: A. Šujanská.

Obr. 5. Prvá kronika Považskej Bystrice z r. 1932. Zdroj: Mestský úrad Považská Bystrica. Foto: D. Dúbravková.
Bild 5. Die erste Chronik von Považská Bystrica von 1932. Quelle: Stadtamt Považská Bystrica. Foto: D. Dúbravková.

Obr. 6. Titulný list kroniky Považskej Bystrice. Zdroj: Mestský úrad Považská Bystrica. Foto: D. Dúbravková.

Bild 6. Titelblatt in der Chronik von Považská Bystrica. Quelle: Stadtamt Považská Bystrica. Foto: D. Dúbravková.

Obr. 7. Venovanie v kronike Považskej Bystrice s textom „PAMIAŤKE OTCA A OBECENSTVU RODISKA VENUJE AUKTOR“. Zdroj: Mestský úrad Považská Bystrica. Foto: D. Dúbravková.

Bild 7. Widmung in der Chronik von Považská Bystrica mit dem Text „Zur Erinnerung an Vater und Geburtsortpublikum widmet der Autor“. Quelle: Stadtamt Považská Bystrica. Foto: D. Dúbravková.

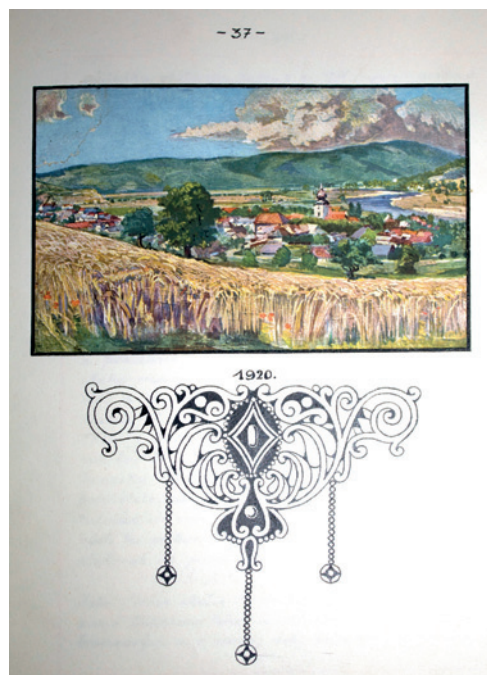
Obr. 8. Rutšekova ilustrácia kaplnky sv. Heleny v kronike Považskej Bystrice. Zdroj: Mestský úrad Považská Bystrica. Foto: D. Dúbravková.

Bild 8. Rutšeks Illustration der Kapelle der heiligen Helena in der Chronik von Považská Bystrica. Quelle: Stadtsamt Považská Bystrica. Foto: D. Dúbravková.

Obr. 10. Titulný list kapitoly Opis hradu v kronike Považskej Bystrice. Zdroj: Mestský úrad Považská Bystrica. Foto: D. Dúbravková.

Bild 10. Titelblatt des Kapitels „Beschreibung der Burg“ in der Chronik von Považská Bystrica. Quelle: Stadtsamt Považská Bystrica. Foto: D. Dúbravková.

Obr. 9. Rutšekova ilustrácia panorámy mesta z roku 1920 v kronike Považskej Bystrice. Zdroj: Mestský úrad Považská Bystrica. Foto: D. Dúbravková.

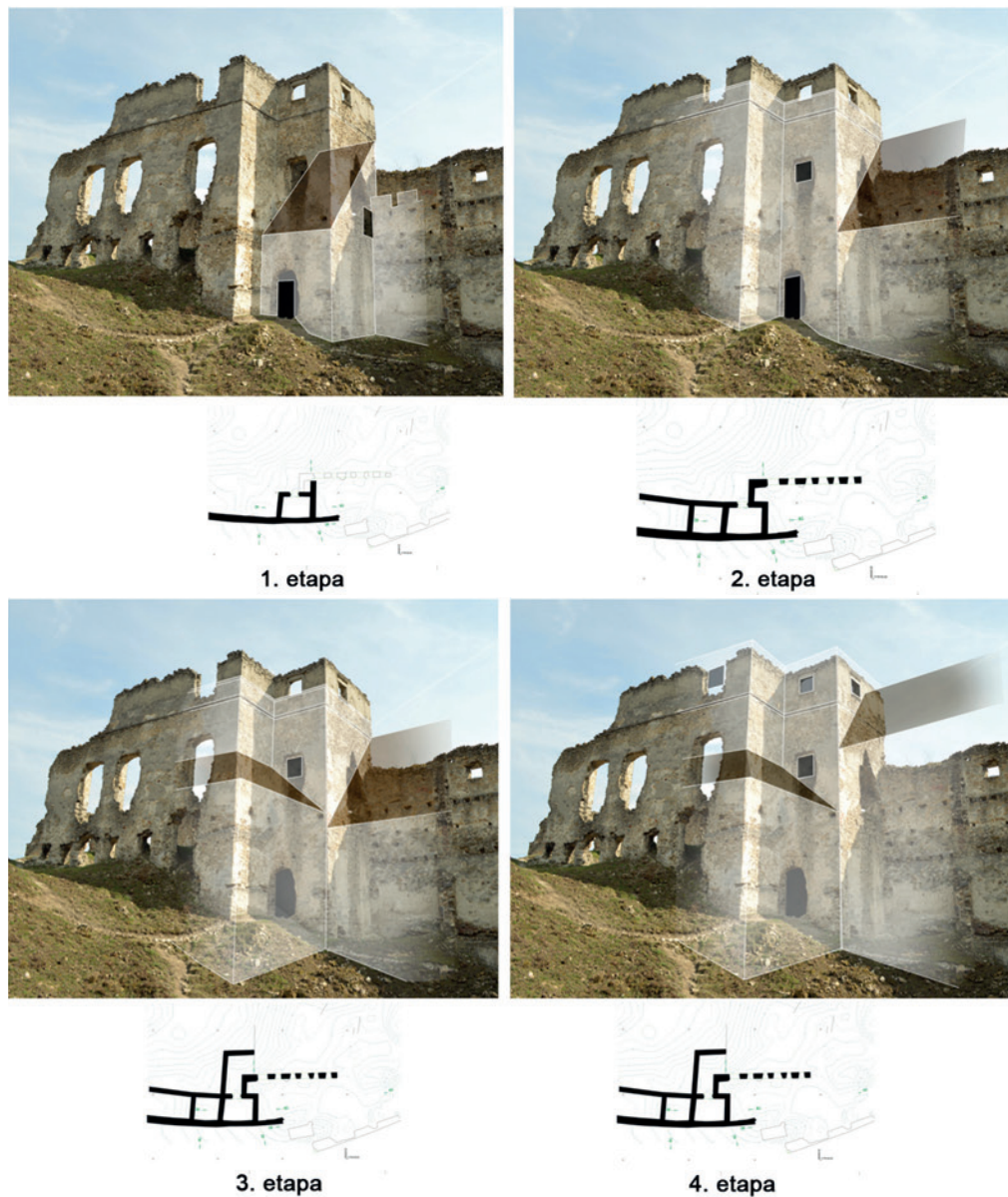
Bild 9. Rutšeks Illustration von Stadtpanorama von 1920 in der Chronik von Považská Bystrica. Quelle: Stadtsamt Považská Bystrica. Foto: D. Dúbravková.

Obr. 11. Rodný dom Adama Vanocha v Svederníku. Foto: A. Šujanská.
Bild 11. Familienhaus von Adam Vanoch in Svederník. Foto: A. Šujanská.

REŠTAURÁTORSKÝ VÝSKUM, REŠTAUROVANIE A KONZERVOVANIE ZÁPADNEJ STRANY VÝCHODNEJ ČASTI JUŽNÉHO OBYTNÉHO KRÍDLA POVAŽSKÉHO HRADU

PETER ZÁHORA, RADOSLAV RYLJAK & KATARÍNA Blichárová

Obr. 2. Predpokladaný stavebný vývoj južného obytného krídla.

Fig. 2. Building development of the southern residential wing according to the research.

Kvádrovanie 1. np. ustúpenej západnej steny, stav pred reštaurovaním.

Kvádrovanie 1. np. ustúpenej západnej steny, stav po vytmelení.

Kvádrovanie 1. np. ustúpenej západnej steny, stav po nanesení podkladového vápenného náteru.

Kvádrovanie 1. np. ustúpenej západnej steny, stav po reštaurovaní.

Obr. 3. Maľované kvádrovanie z 2. etapy pred, počas a po reštaurovaní.

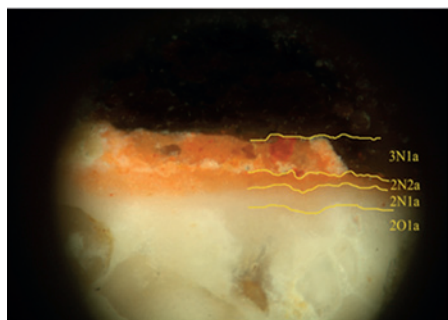
Fig. 3. Painted quoins from the 2nd period before, during and after the restoration.

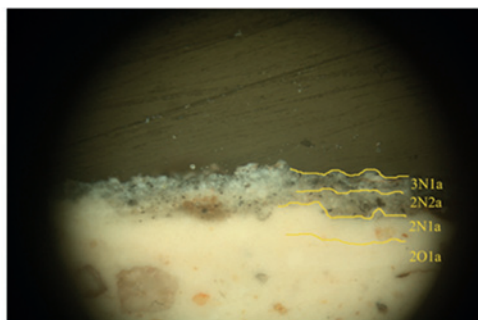
Kvádrovanie 1. np. ustúpenej západnej steny, detail. Stav pred reštaurovaním, po vytmelení a po reštaurovaní.

Obr. 4. Maľované kvádrovanie z 2. etapy pred, počas a po reštaurovaní, detail.

Fig. 4. Detail of painted quoins from the 2nd period before, during and after the restoration.

Vz. 1., vis. Červená: 3N1a- sekundárna červená premaľba, 2N2a- primárna červená maľba, 2N1a- podkladový vápenný náter, 2O1a- podkladová vápenno-piesková omietka

Vz. 2., vis. Sivá: 3N1a- sekundárna sivá premaľba, 2N2a- primárna sivá maľba, 2N1a- podkladový vápenný náter, 2O1a- podkladová vápenno-piesková omietka

Obr. 5. Mikronábrus vzorky červenej a sivej farebnej vrstvy, zväčšenie 100x vo viditeľnom svetle.

Fig. 5. Layers of red and gray paint under the microscope.

Kvádrowanie 2. np. predsunutej západnej steny, stav pred reštaurovaním.

Kvádrowanie 2. np. predsunutej západnej steny, stav po vyčistení

Kvádrowanie 2. np. predsunutej západnej steny, stav po reštaurovaní.

Obr. 6. Maľované kvádrowanie z 3. etapy pred, počas a po reštaurovaní.

Fig. 6. Painted quoins from the 3rd period before, during and after the restoration.

Obr. 7. Porovnanie stavu západnej strany východnej časti južného obytného krídla z nádvorja pred konzervovaním a reštaurovaním (2013) a po ňom (2014).

Fig. 7. Comparison between the conditions of west facade of the residential wing before (2013) and after (2014) conservation and restoration, view from courtyard.

Obr. 8. Porovnanie stavu západnej strany východnej časti južného obytného krídla z interiéru, pred konzervovaním a reštaurovaním (2013) a po ňom (2014).

Fig. 8. Comparison between the conditions of west facade of the residential wing before (2013) and after (2014) conservation and restoration, view from interior.

VÝROBA A OBCHOD V OBCI PRAZNOV V OKRESE POVAŽSKÁ BYSTRICA

CRAFT AND TRADE IN THE LOCALITY PRAZNOV IN DISTRICT OF POVAŽSKÁ BYSTRICA

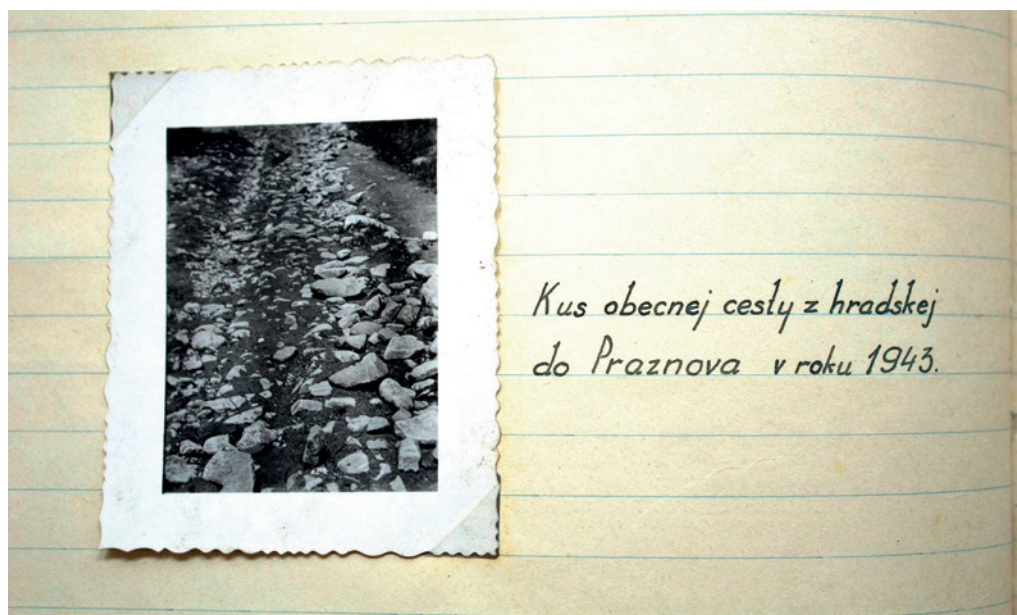
ZUZANA NOVÝSEDLÁKOVÁ

Štát. ľud. škola v Praznove - v zime.

Obr. 1 Fotografia štátnej ľudovej školy v Praznove z roku 1932. Zdroj: Kronika školy Praznov 1919 – 1948, Mestský úrad Považská Bystrica. Foto: D. Dúbravková.

Fig. 1. Photo of the state school in Praznov in 1932. Source: Chronicle of the school in Praznov 1919 – 1948, Civic authorities of Považská Bystrica. Photo: D. Dúbravková.

Obr. 2. Fotografia obecnej cesty z hradskej do Praznova z roku 1943. Zdroj: Kronika školy Praznov 1919 – 1948, Mestský úrad Považská Bystrica. Foto: D. Dúbravková.

Fig. 2. Photo of a local road in 1932. Source: Chronicle of the school in Praznov 1919 – 1948, Civic authorities of Považská Bystrica. Photo: D. Dúbravková.

Obr. 3. Krčma Pavla Gardiana – Dolného v roku 1939. Zdroj: Kronika školy Praznov 1919 – 1948, Mestský úrad Považská Bystrica. Foto: D. Dúbravková.

Fig. 3. Local pub owned by Pavol Gardian – Dolný in 1939. Source: Chronicle of the school in Praznov 1919 – 1948, Civic authorities of Považská Bystrica. Photo: D. Dúbravková.

Obr. 4. Prútený betlehem s postavičkami z kukuričného šúpolia. Spoločné dielo A. Kuliha a A. Dvorščíkovej. Foto: Archív Vlastivedného múzea v Považskej Bystrici.

Fig. 4. Wickerwork Bethlehem with dolls made from corn husks. Corporate work of A. Kuliha and A. Dvorščíková. Photo: Archive of the Homeland Museum in Považská Bystrica.

Obr. 5. Obchod so zmiešaným tovarom Ondreja Gardiana. Zdroj: Kronika školy Praznov 1919 – 1948, Mestský úrad Považská Bystrica. Foto: D. Dúbravková.

Fig. 5. Composite goods shop owned by Ondrej Gardian. Source: Chronicle of the school in Praznov 1919 – 1948, Civic authorities of Považská Bystrica. Photo: D. Dúbravková.

Obr. 6. Obchod so zmiešaným tovarom Pavla Bazalu. Zdroj: Kronika školy Praznov 1919 – 1948, Mestský úrad Považská Bystrica. Foto: D. Dúbravková.

Fig. 6. Composite goods shop owned by Pavol Bazala. Source: Chronicle of the school in Praznov 1919 – 1948, Civic authorities of Považská Bystrica. Photo: D. Dúbravková.

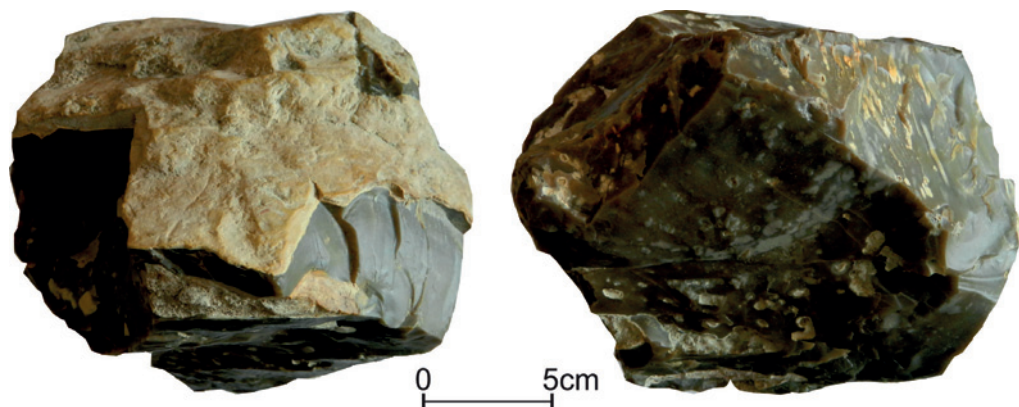
LOŽISKÁ SILICITOV – ZDROJE KAMENNÝCH SUROVÍN V OBLASTI KEBLIA (OKRES PÚCHOV)

SILICITE DEPOSITS – THE SOURCES OF STONE RAW MATERIALS IN THE KEBLIE AREA (THE DISTRICT OF PÚCHOV)

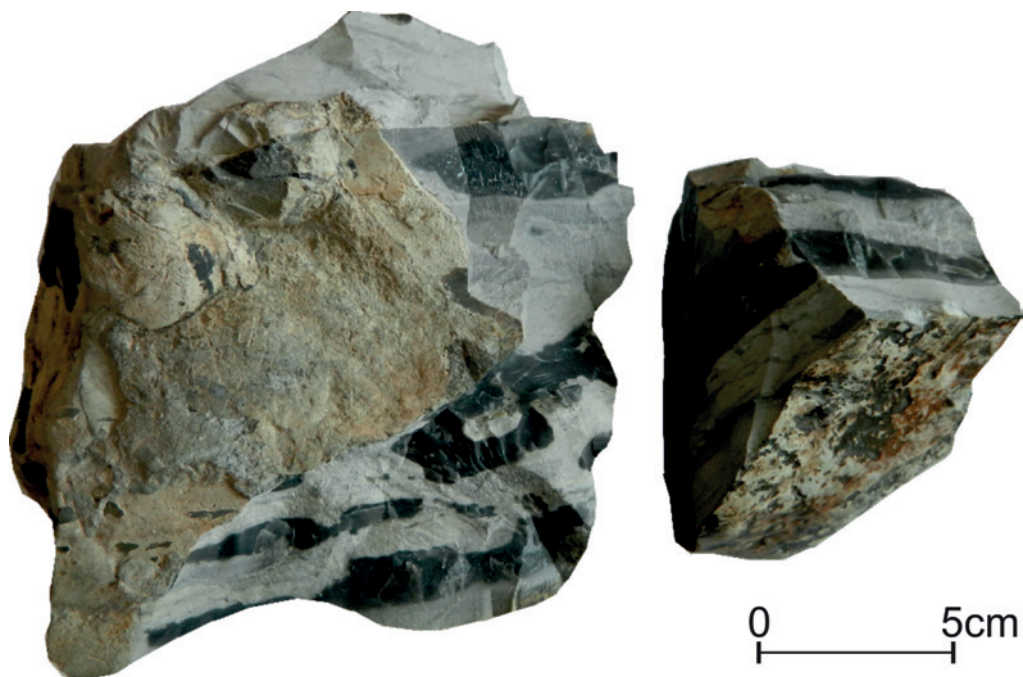
PETER SCHREIBER

Obr. 1. Streženice, KEBLIE; rohovec, fragment konkrécie s časťou pôvodného povrchu, farba silicitu sivá až hnedá.
Fig. 1. Streženice, KEBLIE; chert, fragment nodules with part of the original surface, color of the silicite gray to brown.

Obr. 2. Streženice, KEBLIE; rohovec, fragment konkrécie s časťou pôvodného povrchu, farba silicitu sivá až hnedá.
Fig. 2. Streženice, KEBLIE; chert, fragment nodules with part of the original surface, color of the silicite gray to brown.

Obr. 3. Streženice, Keblie; rohovec, fragment konkrécie s časťou pôvodného povrchu, farba silicitu sivá až čierna.

Fig. 3. Streženice, Keblie; chert, fragment nodules with part of the original surface, color of the silicite gray to black.

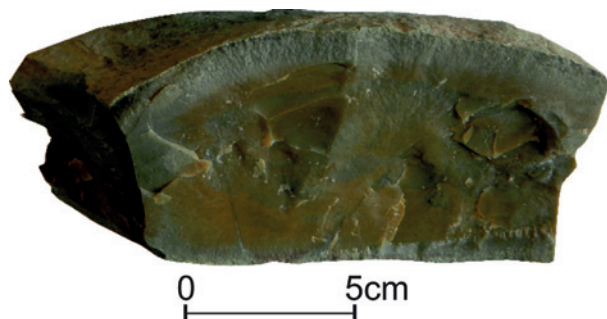
Obr. 4. Streženice, Keblie; rohovec, fragment konkrécie s časťou pôvodného povrchu, farba silicitu sivá až modrá.

Fig. 4. Streženice, Keblie; chert, fragment nodules with part of the original surface, color of the silicite gray to blue.

Obr. 5. Streženice, Kremeňová; rádiolarit, blok suroviny, tzv. lavica s časťou pôvodného povrchu, farba silicitu svetlohnedá až svetlozelená.

Fig. 5. Streženice, Kremeňová; radiolarite, raw material block, so-called bench with part of the original surface, color of the silicite light brown to light green.

Obr. 6. Streženice, Kozárov kopec; rádiolarit, fragment konkrécie s časťou pôvodného povrchu, farba silicitu hnedá až zelená, pastelové odtiene.

Fig. 6. Streženice, Kozárov hill; radiolarite, fragment nodules with part of the original surface, color of the silicite brown to green, pastel shades.